

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO-TELEVİZYON, SINEMA
ANABİLİM DALI

**BİLGİ TOPLUMU VE E-DEVLET:
TBMM'de 'Türkiye'de Bilişim Stratejileri ve e-Türkiye'
Genel Görüşmesinin Çözümlemesi**

Yüksek Lisans Tezi

F. Ece Koroğlu

Ankara-2004

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO-TELEVİZYON, SINEMA
ANABİLİM DALI

**BİLGİ TOPLUMU VE E-DEVLET:
TBMM'de 'Türkiye'de Bilişim Stratejileri ve e-Türkiye'
Genel Görüşmesinin Çözümlemesi**

Yüksek Lisans Tezi

F. Ece Koroğlu

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. D. Beybin Kejanlıoğlu

Ankara-2004

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO-TELEVİZYON, SINEMA
ANABİLİM DALI

**BİLGİ TOPLUMU VE E-DEVLET:
TBMM'de 'Türkiye'de Bilişim Stratejileri ve e-Türkiye'
Genel Görüşmesinin Çözümlemesi**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ..... 1

I. BÖLÜM: ‘BİLGİ/ENFORMASYON TOPLUMU’ VE GELİŞME

A. BİLGİ TOPLUMU KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ..... 5

B. ‘GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER’ AÇISINDAN YENİ TEKNOLOJİLER VE
‘BİLGİ/ENFORMASYON TOPLUMU’ 15

II. BÖLÜM: E-DEVLET VE DEMOKRASİ

A. ‘E-DEVLET’: BAĞLAMI VE ANLAMI 32

B. ‘E-DEMOKRASİ’ TARTIŞMASI 49

III. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE E-DEVLET ÇALIŞMALARI, YÜRÜTME VE YASAMA ERKLERİNİN YÖNELİM(LER)İ

A. TÜRKİYE’DE ‘E-DEVLET’E YÖNELİK GİRİŞİMLERİN ARDALANI... 59

B. TBMM ‘TÜRKİYE BİLİŞİM STRATEJİLERİ VE E-TÜRKİYE’ GENEL
GÖRÜŞMESİNİN ANALİZİ..... 71

1. Teknolojik Determinizm 72

2. Bir ‘Gelişme’ Hedefi Olarak Enformasyon/Bilgi Toplumu..... 80

3. Yeni Teknolojilerin Özgürleştirici ve Merkezileştirici Rolü 89

4. Özel Girişim, Rekabet ve Esneklik 92

C. DEĞERLENDİRME 98

SONUÇ..... 103

KAYNAKÇA 108

ÖZET 115

ABSTRACT 117

GİRİŞ

“Bilgi Toplumu ve e-devlet: TBMM’de ‘Türkiye’de Bilişim stratejileri ve e-Türkiye’ Genel Görüşmesinin Çözümlemesi” adlı bu tezin çıkış noktası ‘e-devlet’ kavramının Türkiye’de özellikle son iki yıldır ‘bilgi toplumu’, ‘bilgi’ gibi kavramlar¹ ile birlikte birçok platformda karşımıza çıkması ile yakından ilgilidir. Gerek sivil toplum örgütleri, gerek özel kuruluşlar, gerekse de hükümet tarafından sürekli gündeme taşınan, devletin ve hükümetin kısa sürede ciddi çalışmalar yapması beklenen ‘bilgi toplumu olmak’, ‘e-devlet’in oluşturulması’ gibi konular Türkiye gündeminde sıkça yer almaktadır. Özellikle hükümet tarafından bu konuların ve kavramların gündeme taşınması, hatta seçim propagandası olarak dahi kullanılması, bu konuların gerçekte ne ifade ettiğini öğrenme isteği uyandırmaktadır.

Bu yüzden, bu çalışmada devlet organlarında ve bürokraside yeni bir yapılanmaya yol açacak ‘e-devlet’ kavramı incelenerek, bu kavramın devlet, hükümet ve TBMM’de grubu bulunan siyasal partiler tarafından nasıl algılandığı, ne gibi çalışmaların sürdürüldüğü, daha da önemlisi bu çalışmaların çıkış noktasının ne olduğu sorgulanmaya ve Türkiye’nin ‘e-devlet’ kavramını bir bütün olarak nasıl karşıladığı tartışılmaya çalışılacaktır.

¹ Bu çalışmada ‘bilgi toplumu’ kavramı Türkçe’de yerleşik olduğu haliyle kullanılmakta, aslında bilgi değil, ‘enformasyon toplumu’na karşılık gelmektedir. Çalışma boyunca bilgi ve enformasyon birbirleri yerine kullanılacaktır. Aydın Uğur, ‘veri’, ‘enformasyon’, ‘bilgi’ sözcükleri arasındaki anlam kargaşasının giderilmesi için her birini bir hiyerarşik dizin içinde açıklamıştır: 1. Veri: “Çevreden alınan hertürlü uyarı, itki, haber vb. 2. herhangi bir işlemde geçen ve bir dökümün bir dizinin vb. içine yerleşen veri, bizim tanımlama girişimimizle öğreni (enformasyon). 3. olgulara ilişkin bir önermeler kümesi ya da fikirler kümesi söz konusuysa, bu küme düzenliyse, usa dayalı bir yargı ya da deneysel bir bulgu sunuyorsa ve sistematik bir biçimde iletiliyorsa, ‘bilgi’den söz edilebilmektedir” (Uğur, 1992: 8).

Bu çerçevede bilgi/enformasyon toplumu, e-devlet ve demokrasi, Türkiye’de e-devlet çalışmaları, yürütme ve yasama erklerinin yönelim(ler)i göz önüne alınarak TBMM’nde 57. Hükümet döneminde yapılan ‘Türkiye’de Bilişim Stratejileri ve e-Türkiye Genel Görüşmesi’nin çözümlenmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı, tüm dünyada konuşulan ve bazı ‘gelişmiş’ ülkelerde uygulamaya geçirilmiş ‘e-devlet’in Türkiye’ye neler getirebileceğini ve e-devlet uygulamalarının hükümet ve parlamentoda grubu bulunan siyasal partiler tarafından nasıl algılandığını incelemektedir. Bunun için, TBMM’de yapılan ‘‘Türkiye’de Bilişim Stratejileri ve e-Türkiye Genel Görüşmesi’’ ve bu görüşmede hükümet, siyasi parti grupları ve şahsı adına söz alan milletvekillerinin konuşmaları ele alınmaktadır. Bu çalışma e-devlet uygulamalarının ancak uygun ve gerekli ön koşullar hazırlandığı takdirde gerçekleşebileceğini ortaya koymak ve Türkiye’nin e-devlet oluşumunda geleneksel devlet ve bürokrasi tabanlarını nasıl dönüştüreceği, e-devlet oluşumunda kendi bilişim teknolojileri projelerini nasıl oluşturacağını araştırmayı amaçlamaktadır.

Günümüz bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin sunduğu iletişim olanakları ve bunların telekomünikasyon altyapılarıyla ‘yakınsaması’ (*convergence*) sonucunda ulaşılan nokta olan internet ve geliştirilen ağ teknolojisi, bilgi akışını hızlı ve çok sayıda kişi için erişilebilir kılmaktadır. Bilginin aktarıldığı, ulaşıldığı ve saklandığı bu teknoloji beraberinde kendi terminolojisini ve kavramlarını getirmiştir. ‘E-ticaret’ (elektronik ticaret), ‘e-bankacılık’ (elektronik bankacılık), ‘e-egitim’ (elektronik eğitim) gibi kavramların yanında ‘e-devlet’ (elektronik devlet) de yerini almıştır. Genel bir tanımla, “*Devletin vatandaşlara karşı yerine*

getirmekle yükümlü olduğu görev ve hizmetler ile vatandaşların devlete karşı olan görev ve hizmetlerinin karşılıklı olarak elektronik iletişim ve işlem ortamlarında kesintisiz ve güvenli olarak yürütülmesi” (Türkiye Bilişim Şurası Raporu, 2002: 206), olarak açıklanabilmektedir. E-devlet kavramı devletin, toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek için oluşturduğu bir kamu yönetimi politikası olarak ele alınırsa, ‘e-devlet’ ve Türkiye’de ‘e-devlet’ konularında yürütme ve yasama organlarında ne tartışıldığı ve nasıl bir uygulama planlandığının incelenmesi açısından bu çalışma önem taşımaktadır.

57. hükümet döneminde, ‘e-Avrupa+’ projesine katılım kararı alındıktan sonra, temelleri ‘mecburen’ atılan e-devlet projesi için 2001 yılında altyapı çalışmaları başlamış, fakat ‘e-devlet Türkiye’ projesinin birçok ön koşulu Türkiye için aşılammıştır. Bu yüzden Meclis tarafından ‘Bilişim Şurası 2002’ öncesi yapılan öngörüşme olan “Türkiye’de Bilişim Stratejileri ve e-Türkiye Genel Görüşmesi”nin çözümlenmesi meclisteki siyasi parti gruplarının temsilci üyelerinin bu konu üzerine fikirlerini beyan etmiş olmaları ve genel olarak parlamentonun bu konu çerçevesindeki çeşitli görüşlerinin gözlenebilmesi açısından önem taşımaktadır.

Türkiye’de bilgi teknolojileri ve bunların üzerine yapılan birçok panelin ya da toplantının konu başlıklarına bakıldığında karşılaştığımız ‘bilgi toplumu’ kavramı, ‘e-devlet’ üzerine yapılan çoğu konuşma, açıklama ya da yazıda da karşımıza çıkmakta ve çoğunlukla ‘e-devlet’in oluşturulmasında bir ön koşul olarak görülmektedir. Bu yüzden ‘bilgi toplumu’ kavramının ne olduğu, ‘bilgi toplumu’ olmanın ne demek olduğu, böyle bir toplum için nelerin gerekli olduğu gibi sorular akla gelmektedir. Bilgi toplumuna ilişkin tartışmalar uluslararası düzeyde

çeyrek asra yakın bir zamandır sürüp gitmektedir, bu tartışmalar, Türkiye’de de son on yıl içinde giderek artmıştır. Ayrıca bilgi teknolojilerinin kullanımında artan talep ve bu teknolojiye bağlı genişleyen sektörler, bilgi teknolojilerinin üretiminde değil fakat transferinde gittikçe ilerleyen Türkiye’nin bir ‘bilgi toplumu olma’ yolunda nerede olduğu sorusunu da akla getirmektedir. Bunun için bu çalışmanın ilk bölümünde ‘bilgi toplumu’nun ne demek olduğu ve ‘gelişmekte olan ülkeler’ açısından yeni teknolojiler ve bilgi/enformasyon toplumu, bu konu etrafındaki tartışmalar incelenerek açıklanmaya çalışılmaktadır. İkinci bölüm ise, ‘e-devlet’ ve ‘e-devlet’in nihai hedefi olarak, yeni bir demokrasi biçimi olarak sunulan ‘e-demokrasi’ kavramlarının betimlenmesine ve tartışılmasına ayrılmaktadır.

Üçüncü bölümde ise, önce Türkiye’de ‘e-devlet’ ve ‘bilgi toplumu’na yönelik ne gibi çalışmalar yapıldığı, gerek hükümetin yaklaşımı ile bürokrasideki işlemler, gerekse özel kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerinin, iş ve sanayi çevresinin bu konulardaki çalışmalarına değinilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde asıl olarak 57. hükümet döneminde TBMM’deki ‘Bilişim stratejileri ve e-Türkiye’ konusundaki genel görüşme; ‘teknolojik determinizm’, ‘bir gelişme hedefi olarak enformasyon/bilgi toplumu’, ‘yeni teknolojilerin özgürleştirici ve merkezileştirici rolü’, ‘özel girişim, rekabet ve esneklik’ olarak saptanan dört kategori doğrultusunda serbest metin çözümlemesi yoluyla incelenmektedir.

I. BÖLÜM: BİLGİ/ENFORMASYON TOPLUMU VE GELİŞME

A. BİLGİ TOPLUMU KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

1960'lı yıllardan itibaren bazı sosyal bilimciler ve akademisyenler, ileri düzeyde sanayileşmiş ülkelerin toplumsal yapısında, özellikle ekonomik açıdan köklü bir değişim eğilimi gözlemlemişlerdir. Bu toplum biçimi, sanayi toplumuna göre birçok açıdan farklılık göstermektedir. Bu yeni toplum biçimi tanımlanmaya ve açıklanmaya çalışılırken birçok kavram birbiri ardına ortaya atılmış ve genel olarak sanayileşmiş ülke toplumlarındaki değişim anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Kimilerine göre toplumda köklü değişiklikler vardır ve sanayi toplumu, geri dönülmez bir şekilde yerini yeni bir topluma bırakacaktır. Kimilerine göre ise, böyle bir durum söz konusu değildir: Bu değişim sanayi toplumunun kendi değişim sürecinde yeni teknolojilerle ulaştığı bir aşamadır. Genel olarak bu yeni toplum biçimi, birçok kişi tarafından, birçok kavramla tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu yeni toplumu Amitai Etzioni 'modern-sonrası çağ', George Litcheim 'burjuva sonrası toplum', Herman Kahn 'ekonomi sonrası toplum', Murray Bookchin "kıtlık- sonrası toplum", Kenneth Boulding "uygarlık- sonrası toplum" ve Daniel Bell de önce, 'sanayi-sonrası toplum' sonra da 'enformasyon toplumu' olarak nitelendirmektedir (Kumar, 1987: 193-4; Bozkurt, 1997: 20-21). Ayrıca Kumar'ın daha iyimser olarak nitelendirdiği Peter Drucker bu toplumu, 'bilgi toplumu', Paul Halmos 'kişisel hizmet toplumu', Ralf Dahrendorf 'hizmet sınıfı toplumu' ve Zbigniew Brzezinski 'teknokratik çağ' olarak tanımlamaktadırlar (Kumar, 1987: 193-4).

Sanayi toplumundan farklı, yeni bir toplum oluştuğuna dair tartışmalar, genelde ekonomik alan etrafında oluşan görüşlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, yeni toplumu müjdeleyen kişiler, özellikle bu yeni toplumun sanayi-sonrası bir toplum olduğunu, sanayi toplumlarında oluşmuş ekonomik yapının tamamıyla değişeceğini savundukları ölçüde eleştiriye maruz kalmışlardır. Yeni toplumu müjdeleyen değişimler, yani yeni sektörlerin ya da yeni iş alanlarının ortaya çıkması iktisadi egemenliğe dokunmamış, halihazırdaki güç dengelerini altüst etmemiş, daha adil bir gelir dağılımına olanak kılacak belirtiler göstermemiştir. Aksine iktisadi açıdan avantajlı olan güçlerin kendilerini bu yeni iş alanlarına adapte ederek, daha da iyi konuma gelmelerini sağlamıştır. İktisadi egemenlik dağılmamış, daha geniş alanlara yayılarak, güçlenmiştir.

Boris Frankel (1991), 1960'lardan sonra doğan bu yeni toplum düşüncesini 'ütopyacı' düşünce olarak ele almıştır ve bu tür toplum ve toplum kuramlarını,

‘sanayi- sonrası ütopiyalar’ olarak adlandırmıştır. Böyle bir adlandırma yapmak ya da yeni toplum kuramcılarını fazla iyimser oldukları için eleştirmek, yeni toplum görüşünün reddedilmesinden, bir kenara atılmasından ziyade, bu tür bir görüşün ortaya çıkmasındaki nedenler üzerine daha fazla eğilinilmesini olanaklı kılmıştır. Üstelik, teknolojik gelişmelerle bağlantılı olarak, ekonomide yeni sektörlerin ortaya çıkması ve bunların getirdiği mesleki değişiklikler, yeni bir toplumun doğmadığını, değişimlerin sadece sanayi toplumunun bir aşaması olduğunu savunanlar tarafından da dikkatle ele alınmıştır.

Yeni bir toplumun oluştuğuna ya da oluşacağına ilişkin tartışmalar çerçevesinde ortaya atılan kavramlardan Daniel Bell’in ‘sanayi-sonrası toplum’ kavramı 1970’li yıllarda gelmekte olduğu varsayılan yeni toplumu tanımlamak için genel bir kabul görmüştür. Aslında, K. Alemdar ve R. Kaya’nın (1989: 171) belirttiği gibi, “kitle toplumu, sanayi toplumu olarak yerilen tekelci kapitalizm, yeni bir aşamasında ‘sanayi-ötesi’ toplum kavramlaştırılması ile rehabilite” olmuştur. Sanayi-sonrası toplum kavramı beraberinde birçok tartışmayı getirmiştir ve eksikliklerine işaret edilen eleştirilerle sıkça karşılaşmıştır. Kısmen bunun bir sonucu, kısmen de 1973 petrol şokunun ardından, Batı dünyasında değişikliğe uğrayan duyumsal ikliminin sonucu olarak, ‘sanayi-sonrası’nın gününün geldiği yönünde güçlü bir izlenim uyanmıştır. 1970’li yılların sonlarında yapılan tartışmaların çoğu ‘büyümenin sınırları’ ve sanayiciliğin dinamik potansiyelinin sınırlandırılması hakkındaki -sömürülmesi değil- tartışmalardır. (Kumar, 1995: 14)

Giderek artan bir büyüme gösterdiği halde, bir noktada bu büyümeden yararlanamayan ve bunun sonucunda gelir dağılımı tartışmalarının ortasında yer alan sanayi toplumlarında, büyümede bazı sınırlandırılmalara gidilmesi üzerine

ciddi tartişmalar başlamıştı. Sanayi toplumlarının II. Dünya Savaşı sonrası kesintisiz büyüme politikaları sonucunda biriken büyüme, şimdi sanayi toplumlarını yeni bir plan ve düzenleme yapmaya mecbur bırakmıştı. Sağ kanat partiler, 1945 sonrasında kararlaştırılan ortamın en bariz özellikleri olan merkezi planlamadan ve devlet müdahalesinden vazgeçilmesi çağrısında bulundular (Kumar, 1995: 14). Kumar'a göre bu vazgeçme çağrısı, sanayi-sonrası toplum fikrinin anahtar öncülü olarak görülmektedir.

Sanayi toplumlarının içinde buldukları çıkmaz ve ekonomik çkş, iyimser kuramların ötesinde kötümser birçok kuramın daha emin eleştirilerle güçlenmesine yol açtı. 1960'lı yılların sanayi-sonrası kuramlarındaki iyimserlik, bir bütün olarak bakıldığında, yerini büyük gerilimlerin ve çatışmaların olabileceği endişesine bırakmıştı. Böylece sanayi-sonrası toplum kuramının birçok yeni biçimi üretilmeye başlamıştı. Bu yeni kuramların ortak noktası, sanayi toplumlarının bir sınır çizgisini geçtiği konusunda hemfikir olmalarıydı.

Bütün bu aşamaların sonucunda eski ve yeni sanayi sonrası kuramları bir noktada birleşmiştir. Sanayi-sonrası toplum kavramı nasıl yeni toplum kuramları içerisinde diğer kavramlardan daha popüler olup genel bir kabul gördüyse, bu bağlamda 'enformasyon toplumu' ya da 'bilgi toplumu' kavramı da yeni kuramlar arasında popüler olarak kullanılmaya başlanmıştır. 'Bilgi toplumu' ya da 'enformasyon toplumu' kavramının bu kadar popülarite kazanmasının ve çok sıkça kullanılmasının nedenini, 1960'lardan beri bütün yeni toplum kuramlarında, "sanayi-sonrası toplum" kavramında, bilgi ve bilgiye dayalı teknolojilerin ekonomik ve toplumsal değişmede oynadığı önemli role yapılan vurgu olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

İlk olarak 1962 yılında, ABD’ de Fritz Machlup’un *ABD’de Bilginin Üretimi ve Dağıtımı* adlı kitabının yayınlanmasıyla, bilginin ekonomik alanda nasıl bir yeri olduğuna değinilmiştir. Machlup bu çalışmasında 1958 yılının ekonomik verilerine bakarak, ABD’de bilgi sektöründeki işlerin yani ‘bilgi endüstrisi’nin, gayri safi milli hasılanın yüzde 31’ini oluşturduğu sonucuna varmıştır. Bu çalışmasına dayanarak Machlup, bilgi sektöründeki işlerin, endüstriyel işleri aşacağı sonucuna varmıştır (Geray, 1994: 73). 1969 yılında ise Peter F. Drucker, bilgiyle ilgili işlerin artan önemini vurgulamış, bilginin işletmeler için stratejik bir unsur haline dönüştüğünü belirtmiştir (Bozkurt, 2000: 23).

Machlup’un (1962) çalışması ve vurguladığı ‘bilgi endüstrisi’ zaman içinde geniş bir tartışma alanı ortaya çıkarmıştır. Bu tartışma alanının merkezinde, ‘bilgi endüstrisinin’ yaşam kaynağı olan ‘teknoloji’ ve ‘iletişim’ yatmaktadır. Enformasyonun yalnızca bir kavram olarak değil, bir ideoloji olarak doğuşu, bilgisayarın gelişimiyle kopmaz bir biçimde bağlantılıdır. Bu gelişim savaş yıllarının ve savaş sonrasının hemen peşinden gelen dönemin bir başarısıdır (Kumar, 1995: 20). Kitle iletişim araçları olarak adlandırılan radyo ve televizyon gibi iletişim teknolojilerinin daha sonra bilgisayar sistemleri ve telekomünikasyon teknikleriyle bütünleşmesi “yeni iletişim teknolojileri” gibi bir tanımlamayı da beraberinde getirmiştir (Negrine, 1997).

İletişim olgusunun 1970’li yıllardan itibaren sosyal bilim çevrelerinin gündeminde en üst sıralarda yer almaya başlamasının nedeni, yeni iletişim teknolojilerinin bütün diğer buluşlara ivme kazandırma gücünü içermeleri ve yeni bir üretim ve toplumsal örgütleniş paradigması olanağından söz ettirecek potansiyele sahip olmalarıdır (Uğur, 1986: 1).

İletişim teknolojileri yukarıda belirttiğimiz gibi ‘bilgi endüstrisi’nin yaşam kaynağını oluşturduğu için, çoğu zaman ‘enformasyon teknolojileri’, ‘bilgi teknolojileri’ olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca iletişim teknolojilerinin yeni bir dönüşümü doğuracak potansiyele sahip olduğu düşüncesi bu bağlamda, ‘enformasyon toplumu’ kuramcılarının teknolojinin dönüştürücü gücü düşünceleriyle büyük bir uyum sağlamıştır. Bilgi ya da enformasyonun önemi, hem iletişim teknolojilerinin gelişmesini tetiklemiş, hem de bu gelişmenin sonucunda farklı bir anlam kazanarak bir dönüşüm motoru haline gelmiştir.

Bu noktada Daniel Bell’in ‘sanayi–sonrası toplum’ kuramında, gelecekteki toplumun en önemli görünümü -değerin kaynağı, büyümenin kaynağı- olarak ‘kuramsal bilgi’yi öne çıkarması akla gelmektedir. Daniel Bell, ‘sanayi-sonrası toplum’ kavramının yaratıcısı olduğu kadar, daha sonraki çalışmalarında ‘enformasyon toplumu’ kavramının da en önemli destekçilerinden biri olmuştur. Bell sonraki yazılarında ‘kuramsal bilgi’yi daha kesin bir şekilde yeni enformasyon teknolojilerinin gelişimiyle ve bu teknolojinin toplumun her sektörüne uygulanma potansiyeliyle özdeşleştirmeye başlamıştır (Kumar, 1995: 15). Bu da Bell’in önceki yazılarında müjdelediği toplumsal dönüşüm olasılığını arttırmış, önceki-sonraki yazıları arasındaki temel uyumu da bir noktada sağlamıştır. Özetle, Daniel Bell, ilk dönemlerden beri gerek ‘sanayi-sonrası toplum’, gerekse daha sonraki ‘enformasyon toplumu’ tartışmalarının baş aktörüdür diyebiliriz.

‘Enformasyon toplumu’ tartışmaları, Bell dışında birçok farklı görüşteki insanı da bu konu etrafında birleştirmektedir. Ayrıca, enformasyon toplumu kavramı, batı düşüncesinin liberal, ilerlemeci geleneğiyle büyük bir uyum içerisindedir. Bu yüzden ‘enformasyon toplumu’ kuramcıları her ne kadar sanayi

toplumundan köklü bir biçimde ayrılmayı müjdeleseler de, sanayi toplumun oluşmasının temellerini oluşturan Aydınlanma felsefesi ve pozitivist gelenekten kopmamakta, hatta sürdürmektedirler.

Enformasyon toplumu çalışmalarında bu geleneğin içinde bulunan Daniel Bell, genel olarak toplumun değişiminde iletişim teknolojilerini temel değişken olarak alsa da bunu açıkça belirtmeyerek toplumsal dönüşümün politik, ekonomik ve kültürel alanlarda ayrı ayrı incelenmesini savunmaktadır. Bu da Bell'in aslında iletişim teknolojilerini tek değişken olarak göstermeyip daha saf bir tutum sergilediği gibi görünmüştür. Fakat yine de Bell, en azından kuramını ortaya atarken daha kapsamlı bir çalışma sunması ve birçok değişkeni incelemesi açısından, bu kuramlar içerisinde en yetkin kişidir denilebilir. Bell diğer kuramcılara göre varolan toplumların ortadan kaldırılması zor çelişkilerine karşı duyarlıdır (Frankel, 1987: 18).

Bell'e göre toplumlarda sosyal değişimin en büyük kaynağı –bilimden teknolojiye, kamu politikaları ile ilişki içerisinde, yeniliklerin şeklindeki değişme – bilginin niteliğindeki değişmedir. Yani bilimdeki 'üstel' (*exponential*) büyüme ve bilim dallarının çoğalması yeni bir entelektüel teknolojinin ortaya çıkmasına neden olmuş, araştırma ve geliştirme (R&D) bütçeleri doğrultusunda sistematik araştırmanın doğuşu ve hepsinden öte kuramsal bilginin belli bir sistematığe oturtulması bilginin niteliğindeki değişmeye sebep olmuştur. Bell'e göre bilimsel bilginin durduğu yer, toplumun değer yargılarını belirlemektedir. Ortaçağda Avrupa'da doğa bilimlerine konulan yasak, skolastik düşüncenin hakimiyetinin sona ermesi, bilimin ilerlemesi ve önünün açılması ile toplumlarda büyük bir

gelişme yaşanmıştır. Özetle toplumların gelişimi bilimsel bilginin kat ettiği yol ile ilişkilidir (Bell, 1973: 43-44).

Bell ilk çalışmalarında, ekonomideki ‘bilgi etkeni’ne ilişkin yaptığı değerlendirmede Fritz Machlup’un (1962) istatistiki verilerini kullanmıştır. Daha sonraki çalışmalarında Bell, Marc Uri Porat’ın (1975-77) ABD’ deki ‘enformasyon ekonomisinin’ büyüklüğüne ilişkin yaptığı daha genişletilmiş bir çalışmanın hesaplamalarını kullanmaya başlamıştır.

Önceki çalışmalardan farklı olarak, Porat’ın enformasyon sektörünü,

- 1) Birincil enformasyon sektörü: Doğrudan doğruya pazarlanabilir enformasyon mal ve hizmetleri üreten sanayiler.
- 2) İkincil enformasyon sektörü: Üretime dolaylı yoldan –planlama, pazarlama, vb. yoluyla- katkıda bulunan, ama ulusal hesaplamalarda resmi olarak enformasyon hizmeti sayılmayan kamusal ve özel örgütlerin tekno-yapılarında sürdürülen faaliyetler oluşturmaktadır (Geray, 1993; Kumar, 1995; Bozkurt, 2000).

Porat bu araştırmayı yaparken cevap bulmak istediği soru; ABD’ de milli gelir içinde bir mal olarak enformasyon ve hizmetlerin üretimini, işlenmesini ve dağıtımının payının ne kadar olduğudur. Araştırmanın sonucunda Porat, ABD’de enformasyon ve bilgi sektörünün 1967 yılında, gayri safi milli hasıla içerisindeki yerini yüzde 47 olarak belirlemiştir (Bozkurt, 2000: 24). Daniel Bell, Porat’ın hesaplamaları ile kendi hesaplamalarını bir araya getirerek, enformasyon ekonomisinin ABD’de toplam ulusal üretimin yüzde 46’sını ve kazanılan tüm ücret ve maaşların yüzde 50’sinden fazlasını, yani ulusal gelirin yarısından fazlasını oluşturduğunu göstermiştir (Kumar, 1995: 25).

Bell böylece ABD' nin bir enformasyon ekonomisine sahip olduğunu sayısal olarak ortaya koymaya çalışmıştır. Bell'in saptamaları üç ana gözleme dayanmaktadır.

1. ABD artık ağırlıklı olarak mal değil hizmet üreten bir ekonomik yapıya geçmiştir.
2. Teknolojik buluşlar kuramsal bilginin kodifikasyonu sayesinde çok büyük ivme kazanmıştır.
3. Devasa boyutlardaki ekonomik ve toplumsal mekanizmaların işleyebilmesi için gerekli anahtarları sağlayan, sistem analizi ve karar alma kuramı yaklaşımlarının temsil ettiği "entelektüel teknoloji" ortaya çıkmıştır (Uğur, 1986:20).

Görüldüğü üzere Bell çalışmalarını sadece ekonomik açıdan yeni bir toplum oluştuğu gözlemine oturtmamaya çalışmıştır. Bell ikinci saptamasında bilgi ve bilginin niceliğindeki değişimi de yeni bir toplum oluşmasındaki etkenlerden biri olarak göstermeye çalışmıştır. Ama tabii, bunu da teknolojiye bağlayacaktır. Şöyle ki; Bell'e göre bilimsel bilginin kodifikasyonu yani belli bir sistematige oturtulması, deneme-yanılma ampirik bilgisinin önüne geçerek bilginin çoğalmasına olanak tanıyarak bilimin ilerlemesini sağlamıştır. Buna bağlı olarak, bilimdeki üstel büyümeye bağlı olarak, bilimdeki uzmanlık dallarının çeşitlenmesi ve gelişmesi sonucunda 'entelektüel teknoloji' ortaya çıkmıştır.

Bilginin karakterindeki değişim ve çoğalma Bell'e göre bizi iki düzlemde gözlediği bir karışıklığa sürüklemiştir. Birincisi, çok geniş sayıda değişkenle oynayan kuramlar düzlemi, ikincisi ise binlerce hatta milyonlarca kişinin, araştırmacının çalışmalarını bir araya getiren devasa örgütler ve sistemler düzlemidir. İşte bu noktada 20. yy'ın ikinci yarısı bütün bu karmaşıklıkları karşılayabilmek için yeni sistemler geliştirmiştir. Bunlar enformasyon kuramı, doğrusal programlama, veri işleme, vb.leridir. Bu yöntemleri de Bell 'entelektüel teknolojiler' olarak adlandırmıştır. (Bell, 1973: 46, 140).

Bell'in de içinde bulunduğu enformasyon toplumu kuramcılarının çoğu çalışmalarında toplumları doğrusal bir çizgide evrimsel bir gelişim metoduna oturtma çabasındadırlar. Yoneji Masuda (1985) enformasyon toplumu kuramcılarının iyimser kanatta en uç noktasındaki isimlerden biri olarak, yeni toplumda 'enformasyon hizmeti veren kurumların', 'toplumsal simge olarak fabrikanın yerini alacağını' savunur.

Kumar'a göre enformasyon toplumu kuramcılarının bu eğilimleri on sekizinci yüzyıldan bu yana sosyolojide yer alan bildik evrimci tipolojiden başka bir şey değildir (Kumar, 1995: 26). Buna göre halihazırdaki değişimler geçmişteki (varsayımsal) değişimlerden türetilen bir model ışığında görülür ve modelin mantığı izlenerek gelecekteki değişimler kestirilmeye çalışılır. Böylece tarım toplumunun yerini sanayi toplumunun alması gibi, değişkenleri farklı olarak benzer bir dönüşümle sanayi toplumunun yerini enformasyon toplumu almaktadır.

Alvin Toffler da bir gazeteci olarak yazdığı eserleriyle 'enformasyon toplumu' kuramını ya da yeni iletişim teknolojilerine dayalı yeni bir toplumsal dönüşümü popüler hale getiren kişilerden biridir. Toffler da diğer kuramcılar gibi toplumları tarihsel açıdan belli dönemlerle açıklamaktadır. Bu tarihsel dönemlerin 'dalgaların' birbirleriyle çatışması sonucu ortaya çıktığına değinmiştir. Toffler, her dalga tarihsel bir dönemi açıklamak üzere üç dalgadan söz etmiştir: Birinci dalga tarımın bulunmasından sonra ortaya çıkmıştır, daha sonra sanayiinin egemen olduğu ikinci dalga gelir, günümüzde ise üçüncü dalga ikinci dalga güçleri ile mücadele içerisindedir. Ayrıca, Toffler'a göre Üçüncü Dalganın ortaya çıkardığı medeniyet "şimdiye dek bildiğimiz herhangi bir medeniyetten daha makul, duyarlı ve ayakta tutunabilir, daha nezih ve daha demokratik kılınabilir" (Toffler, 1981: 2-3).

Eleştiriler saklı kalmak koşuluyla, enformasyon toplumu kuramcılarının ortaya koydukları birçok şeyin gerçekliğini yadsımak kuşkusuz yanlış olacaktır. Günlük hayatımızda gerek kişisel gerekse kamusal anlamda sıkça kullandığımız teknolojiler, ya da iletişim teknolojileri bize geçmiş zamanlardan farklı bir yaşam standardı sunmaktadır. Bankalardaki otomatik vezneler, otellerde ve hava yollarında yapılan doğrudan on-line rezervasyonlar, dünyanın herhangi bir köşesinden uydu aracılığıyla yapılan yayımlar: Bunların hepsi ileri sanayi ülkelerinde yaşayan nüfusun çoğunluğu açısından gündelik hayatın birer olgusudur (Kumar, 1995: 29).

Bu saptama büyük ölçüde geçerli olmakla birlikte, bir açıdan eksiklik taşımaktadır. Bütün bu sözü edilen teknolojiler, sadece ileri sanayi ülkelerindeki insanların yararlandığı hizmetler değildir ya da bu ileri teknolojiler sadece ileri sanayi ülkelerinde bulunmamaktadır.

B. 'GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER' AÇISINDAN YENİ TEKNOLOJİLER VE 'BİLGİ/ENFORMASYON TOPLUMU'

Türkiye gibi hala dünya genelindeki kriterler doğrultusunda 'gelişmekte olan ülke' kategorisinden terfi edememiş bir ülkede de, yeni teknolojiler günlük hayatın vazgeçilmezlerinden olmuştur. Bilgi toplumu ya da enformasyon toplumu olmanın çelişkilerinden biri de burada yatmaktadır. Sözelimi Türkiye ileri teknolojilerin günlük hayatta kullanılmasına açık olup, en yeni teknolojileri ithal edip bunları birçok alanda kullanmaktadır, fakat bu teknolojilerin üretiminde en arka sıralardadır. Peki Türkiye bu bağlamda enformasyon toplumu mudur? Ya da hangi düzeyde enformasyon toplumdur?

Frank Webster enformasyon toplumunu, teknolojik, ekonomik, mesleki, uzamsal ve kültürel olarak bir çok kategori ile açıklarken, teknolojideki öncelikli sorunun ‘ölçüm’ olduğuna değinmiştir. Yeni iletişim teknolojileri yeni bir toplumun ayırt edici özelliği olarak sunulmaktadır. Fakat daha derin bir araştırma yapıldığında teknolojinin şaşırtıcı belirsizliğiyle karşılaşılır (Webster, 1995: 8-9). Bu ‘yeni toplum’da ne kadar iletişim teknolojisi yer almaktadır ve enformasyon toplumu statüsüne ulaşabilmek ne kadar zaman almıştır? Bir toplumu enformasyon toplumu olarak nitelendirmek için ne kadar iletişim teknolojisi gerekmektedir? (Webster, 1995: 9).

Görüldüğü gibi teknolojilerin ölçümü ile enformasyon toplumu kavramı arasında kesin görülen bir doğru orantı, aslında çok belirsizdir. Webster fütüristlerin bir durumu göz ardı ettiklerine değinir. “Yeni teknolojiler bir şekilde sahneye çıktıktan sonra enformasyon toplumunu müjdelemektedirler” (Webster, 1995: 9).

Yeni gelişmiş teknolojilerin ortaya çıkması ve hızla yayılması, enformasyon toplumu tartışmaları ve enformasyon toplumu kuramlarının ortak iddiaları haline gelmiş olan global dünya hatta McLuhan’ın (1965) ‘global köy’ünü akla getirmektedir. Daha sanayileşme, modernleşme gibi kavramları tartışan gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkeleri akla getirmektedir.

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler, üçüncü dünya ülkeleri enformasyon toplumunun nasıl bir parçası olacaklar? Daha sanayileşmiş toplum olmadan enformasyon toplumu mu olacaklar? Enformasyon kuramcılarının tarihsel kategorilerini nasıl atlayacaklar?

Enformasyon kuramcılarının bir başka iddiası da burada yatmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri bu geri kalmış toplumları ve ülkeleri zaten geliştirecek ve

enformasyon çağının bir aktörü yapacaktır. İletişim çalışmalarında üçüncü dünya ülkelerinin durumu 1970'lerde ciddi olarak ele alınmıştır. Öte yandan 1930'lardan itibaren Kanadalı tarihçi ve iletişim bilimci Harold Innis'in (1986) iletişim ve sömürgecilik arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarında iletişim teknolojilerine yaptığı vurgu o yıllarda sadece kendi ilgisi ile sınırlı kalmıştır. Innis'in çalışmalarında, sömürgeci güçlerin yayılma sınırlarını etkin iletişim olanakları belirlemekte, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler de bu sınırları genişletmektedir (Başaran, 2000: 19).

Innis'ten sonra 1970'lere kadar çok üzerine düşülmeyen üçüncü dünya ülkelerinde iletişim teknolojileri ve enformasyon gibi konular, İkinci Dünya Savaşından sonra bağımsızlığını yeni sağlayan sömürge ülkeleri ve "18. yy'ın barbar, 19. yy'ın gelişmemiş, 20. yy'ın ise az gelişmiş" (Başaran, 2000: 25), diye adlandırılan toplumlarının neden gelişemediği ve nasıl gelişeceği gibi konuların gündeme gelmesiyle paralel olarak önem kazanmıştır.

İletişim teknolojileri tam bu noktada gelişim yazını içerisinde önemli bir rol oynamaktadır. Gelişme yazını, gelişme kavramının kapitalistleşme sürecinde yaşanan pratiklerin adı ve bu pratikleri tanımlayan, sistematikleştiren ve meşrulaştıran sosyal bilimler alanının temel kavramı olduktan sonra bu kavram çerçevesinde örgütlenen yazın olarak adlandırılır (Başaran, 2000: 24).

Gelişme insanlığın varoluş koşullarının gelişmesi özgürleşmesi olarak ele alındığında, tarihsel olarak insanlığın doğanın sınırlayıcı yönlerine ve yaşanan toplumsal pratiklerin sınırlılıklarına karşı ilk bütünsel tepkisi bugün Aydınlanma ya da Modernleşme olarak tanımladığımız bir tarihsel dönüşüm sayesinde gündeme gelmiştir (Ercan, 2003: 17). Ercan gelişme yazınına üç aşamada incelemektedir:

İlk aşama Batı-Avrupa toplumlarının kendilerini tanımlama sürecinde kendi geçmişlerini inceleyerek ve kendileriyle aynı dönemde yaşayan diğer toplumlarla kendilerini karşılaştırarak yeni toplumu tanımlamaları olarak adlandırılmaktadır. Böylece yeni toplumlarından farklı olan diğer, yani 'öteki' toplumları tanımlamışlardır.

İkinci aşama, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinde yaşanan yeni gelişmeler ve dinamikler doğrultusunda 'öteki' yani gelişmemiş/ya da az gelişmiş ülkeler hakkında daha sistematik bilgi üretilmeye başlandığı ve buna bağlı alt disiplinlerin ortaya çıktığı süreçtir.

Üçüncü aşama ise, farklı olarak gelişme yazınına karşı eleştirilerde bulunan 'neo-klasik', 'neo-liberal' ya da 'piyasa yönlü' ele alışlar olarak tanımlanan bir düşünce biçiminden gelmektedir. Çünkü bu düşünme biçimi gelişme yazınına ekonominin evrensel olduğu ve piyasa ilkelerine göre örgütlenen toplumlar için bir ikinci ya da alt disiplinin düzenlemesine ihtiyaç duyulmayacağını belirterek gelişme ekonomisini eleştirirken, daha önceden gelişme yazınına destekleyen ve etkin olan uluslararası ekonomik ve toplumsal güç merkezlerinin söylemleri haline gelmektedir. Ayrıca toplumsal pratik açısından gelişmekte olan ülkeler için belirleyici olan bu bakış açısı, gelişmekte olan ülkeler için çerçevesini çizdiği yeni bir 'şimdi' ve bu şimdinin hangi yönlerde 'gelişeceği' yönündeki yorumları ile gelişme yazınına bir dönemini kapatırken yeni bir dönemini açmıştır (Ercan 2003: 19-20-21).

İletişim yazını, iletişim teknolojileri daha önce de belirttiğimiz gibi gelişme kavramı ve gelişme yazını içerisinde önemli bir rol oynamaktadır. Hatta iletişim kavramı 'gelişme'nin sağlanmasının temel aracıdır. İletişim yazını da her biri bir

öncekinden izler taşıyan ve temelde birbirleriyle çatışmayan teknolojik determinist yaklaşımlar doğurmuştur.

Funda Başaran (2000) bu yaklaşımları genel olarak; 1. Gelişme iletişimi yaklaşımı ve iletişim teknolojileri, 2. Enformasyon toplumu ve telekomünikasyon, 3. Yönetmel telekomünikasyon araştırmaları olarak üç grupta incelemiştir.

Gelişme iletişimi yaklaşımı ve iletişim teknolojileri, az gelişmenin gelişmiş ülkelerle karşılaştırılması yoluyla tespit edilmesi, bu gelişmemişliğin toplumdaki içsel etkenlerle açıklanması ve bu toplumların mutlaka gelişeceği düşüncesine dayanır.

Az gelişmişlik yaygın değerler tanımlanarak tespit edilmeye ayrıca toplumsal gelişme de okuma-yazma oranı, kentleşme, katılım ve empati kavramları ile açıklanmaya çalışılmıştır (Başaran, 2000: 25). Az gelişmişliğin nedeni bireysel olarak tanımlanmıştır. Bireylerin modernleşmemesi onların girişimci ruha sahip olmamaları, tasarruf yapamamaları ya da yeni fikirlere açık olamamaları gibi bir takım davranışlarına bağlanır.

Bu yaklaşımın önemli düşünürlerinden Lerner'e (1964) göre Batılı toplumların geçirdiği bazı dönemler evrenseldir. Şehirleşmenin artması okuma-yazma oranının artmasına yol açar; okuma-yazma oranının artması iletişim araçlarına açılmayı arttırır; iletişim araçlarına açık kalmak, daha geniş ekonomik katılma ve siyasal katılmayı beraberinde getirir (Geray, 2003: 58).

Lerner'in özellikle Ortadoğu ülkelerinde yaptığı araştırmaların sonucuna göre az gelişmiş ülkelerin modernleşme süreçlerinde fikir ve tutumların iletirme biçiminde; sözel iletişimden kitle iletişimine geçiş en etkili rolü oynayacaktır. Bu gelişmenin belirleyicisi ise hareketli kişilik (*mobile personality*) olacaktır. Az

gelişmiş toplumlardaki bireyler ‘örnek’ modern bireyleri kitle iletişim araçları sayesinde gördükçe ya da duydukça kendilerini onların yerine koyup onlarla kendilerini özdeşleştirecekler ve bunu başardıkları oranda da modern insan olma yolunda önemli adım atmış olacaklardır. Görüldüğü gibi ekonomik ve toplumsal bütünleşme yani modern, kalkınmış bir ülke ve toplum olabilmek bireylerde başlayacak ve iletişim hem bireylerin gelişiminde hem de toplumsallaşmada temel araç olacaktır.

1970’lerde “ulusal kalkınma” konusunun uluslararası tartışma platformuna taşınmasının nedeni gelişmenin üçüncü dünya ülkelerinde sanıldığı gibi kolay oluşmadığının anlaşılması ve iyimser yaklaşımların toplumsal gelişmeyi açıklamakta yetersiz kaldığı eleştirilerinin ortaya çıkmasıyla olmuştur. 1970’lerde UNESCO’daki tartışmalarda ‘ulusal egemenlik’ çoğunlukla Lerner gibi yazarların tahmin ettiklerinin tam tersi batıdan ayrılma anlamına gelmekteydi (Stevenson, 1988: 20). Giderek artan kütleli yoksulluk, az gelişmiş ülkelerdeki baskıcı rejimlerin yaygınlaşması, bölgesel ve iç savaşlar (Başaran, 2000: 27) gelişme yazınına ve dolayısıyla onun kalbinde yer alan araştırmaların fazlaca eleştirilmesine neden olmuştur. 1970’lere kadar kitle iletişim araçlarının kendiliğinden sağlayacağı gelişme sürecine oluşan inanç, ulusal hükümetlerin politikalarına ve uluslararası organizasyonların uzun vadeli programları doğrultusunda oluşturacak iletişim planlamasına dönüşmektedir.

Böylece gelişme yazınının ikinci aşaması yani ‘gelişme’ ve ‘modernleşme’ yolunda ortaya çıkan beklenmedik sorunların daha sistematik bilgi ile oluşturulacak yeni araştırmalarla özüne inerek yeni projeler üretme aşamasına geçilmektedir. Gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına böyle hevesli olmalarının

nedeni buralardaki pazar potansiyelinin yüksek olması ve onları kalkındırırken kendilerini kuvvetlendirmeleri, aynı zamanda da onları kontrol altında tutmalarıdır. Tek yönlü kitle iletişim araçlarından beklentilerin olumlu sonuç vermemesi iki yönlü, yerel ve yatay iletişime de olanak sağlayan telekomünikasyona önem kazandırmış ve telekomünikasyon endüstrisinin Batılı ülkeler özellikle ABD tarafından fark edilmesine yol açmıştır.

Sebastiano Brusco 1960'ların ortasından bu yana daha çeşitli, müşterinin isteklerini daha fazla karşılayan, kısa seriler halinde üretilmiş mallar için önemli oranlarda talep olmasına dikkat çeker (Kumar, 1995: 60). Bu saptama kapitalist toplumların ekonomik düzeninde, kitlesel üretimin ve merkezileşmiş sanayilerin 1970'lerde ve 1980'lerde yaşadığı soruna dikkat çekmektir. Bu sorun post-fordizm adı verilen yeni bir sanayileşme kavramını gündeme getirmiştir. Bu kavramın temeli de sanayileri tıkanan kapitalist toplumların sanayilerini ademi merkezileştirmeleride ve esnek uzmanlaşmaya yönelmelerinde yatmaktadır.

Esnek uzmanlaşma ise yeni enformasyon teknolojisine bağımlıdır (ve böylelikle halihazırda toplumsal değişim kuramlarının iç içe geçmeleri ve örtüşmelerini açıklamaktadır). Sayısal olarak denetlenen makineler, pazarın bu özel bölümlerine yönelik malların küçük takımlar halinde ekonomik olarak üretilmesini sağlamaktadır (Kumar, 1995: 61).

Ayrıca yeni aletler yeni ihtiyaçlara ve fırsatlara yönelik olarak üretimde hızla değişiklik yapılmasını da sağlamaktadır. Bu yeni iletişim teknolojilerinin ve enformasyon teknolojilerinin, telekomünikasyonun sağladığı bu yetenek ile üçüncü dünya ülkelerinin (yeni pazar ve sanayileşme alanları olarak) gelişmiş ve

sanayileşmiş ülkelerin onlara kolayca ulaşabilme ve kontrol edebilme isteğini açıklamaktadır.

Telekomünikasyon alt yapılarını geliştirme politikası, planlı olarak “telekomünikasyon ve gelişme alt disiplinini (Başaran, 2000: 30) oluşturur. Bu disiplin çerçevesinde; 1) iletişimi sağlayan kanallar ve ağlar, onları oluşturan teknolojiler, 2) karşılıklı iletişimi mümkün kılan medya ile ilgilenecek gelişme iletişimi çalışmalarının ikna etme çabasından uzaklaşırlar.

Telekomünikasyon bu disiplin içerisinde elektrik, su ve ulaşım altyapısı gibi bir kamu hizmeti ve altyapı olmanın yanında geliştirici bir araç olarak ele alınmaktadır. Geliştirici bir araç olması, enformasyon ile ilgilidir (Başaran, 2000: 31). Telekomünikasyon ağları üzerinden akan enformasyon hayati bir önem taşımaktadır. Ekonomik açıdan, üreticilerin ve tüketicilerin fiyat ve pazar avantajlarına çabuk ulaşabilmeleri gibi örneklerle enformasyonun ‘gelişme’ (ekonomik temele dayanan) için önemi vurgulanmaktadır. Böylece telekomünikasyon ağları gelişmiş olan ülkeler daha avantajlı durumda olacaklardır, gelişmekte olan ülkeler ise telekomünikasyon ağları yetersiz olduğu sürece doğru kararlar alabilmek için gereken enformasyon elde etme yeteneği bakımından dezavantajlı olacaktır. Bu noktada daha ileride de değineceğimiz gelişmiş ve az gelişmişliğin yeni bir şeklinin yani ‘enformasyon zengini’ ve ‘enformasyon yoksulu’ uçurumunun doğuşuna tanık oluruz.

Enformasyon toplumu kavramı, ikinci dönem gelişme yazınının oluşturmaya çalıştığı, az gelişmişliğin üstesinden nasıl gelineceğine dair planlı çalışmaların bir ürünüdür diyebiliriz. Enformasyon toplumu kavramının akademik çevrelerce yeni bir çağın başlangıcı olarak kuramlaştırılması ve bir çok istatistiki bilgiye dayalı

teorilerin ortaya atılması; “gelişen yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin- uydular, fiber optik kablolar, bilgisayar ve bilgisayar ağları- merkezi olarak, ekonomik ve politik krallıklarca organize edilen dünya çapındaki iş ve askeri çevrelerin faaliyet alanı olması” (Schiller, 1986: 22) gerçeğini gizlemektedir.

Enformasyon toplumu kavramı, hızla gelişen bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasının, endüstri toplumunun eksikliklerini giderecek yeni bir toplumun temellerini oluşturduğunu varsaymaktadır. Bu teknolojiler geliştikçe ve yaygınlaştıkça enformasyonu daha rahat üretebilecek, dağıtabilecek ve işleyebilecek altyapılar oluşacaktır. Bütün bunların oluşabilmesi için enformasyon ekonomisinin gelişmesi, enformasyon teknolojilerinin yaygınlaşması, enformasyon sektöründe çalışan iş gücünün artması gerekmektedir. Böylece gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki fark kapanabilecektir. Tüm enformasyon toplumu düşünürleri yeni iletişim teknolojilerini bu amaç için tek çıkar yol olarak görmektedirler.

İletişim teknolojilerinin az gelişmiş ülkeler ve dünya pazarında yer alması için yapılan bu çalışmalardan sonra, sıra bu iletişim teknolojilerinin dünya çapında yaygınlaşması için uygun ekonomik politikayı bulmaya gelmiştir. 1980’ler ve 1990’larda pazarı temel alan, neo-liberal ekonomik yaklaşım burada yardıma yetişmiştir. Enformasyon toplumu gibi teknolojik gelişmeleri belirleyici kabul eden, neo-liberal ekonomik yaklaşımın savlarıyla uyumlu, yönetsel telekomünikasyon araştırmaları işte bu arayışın sonucunda ortaya çıkmıştır.

Yönetsel telekomünikasyon araştırmaları ekonomik paradigmanın, ulusal ve uluslararası müdahaleler doğrultusunda yürümesinden ziyade, gelişen ve küreselleşen pazara, pazarın kuralları gereğince katılmakla sağlanabileceğini

savunan neo-liberal görüş gibi, telekomünikasyon ve gelişme çalışmaları yaklaşımının bu şekilde değişmesini savunur.

Telekomünikasyon alanında gerçekleşmesi önerilen ve gerçekleştirilen özelleştirme, serbestleştirme, deregülasyon gibi politikaların tümü yönetsel telekomünikasyon araştırmalarının temel konularıdır ve yine hepsi enformasyon toplumu kavramının çerçevesi içine alınmıştır (Başaran, 2000: 37). Görüldüğü gibi enformasyon toplumu kavramının dünya çapında kabul görmesi, enformasyon toplumunun temel unsurları olan iletişim teknolojilerinin dünyanın en ücra köşesine yayılabilmesi ile gerçekleşebilecektir. Bu yayılma da ancak Pazar ekonomisine dayanan serbest bir piyasa anlayışının yardımıyla mümkün olabilecektir.

İletişim alanında, özellikle yayıncılıkta, ‘kamu yayıncılığı’ ilkesinin altını oyan, neo-liberal yaklaşımlarla yoğrulan tecimsel baskılar ve teknolojik yenilikler bu birlikteliğin yapabileceklerine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Kamu yayıncılığı eskiden, genel hatlarıyla, içerik ve kontrolü yayın kurumuna, iletişim şebekesinin kontrolü PTT’lere ve örgütlenme finansmanının kontrolü özerk ve/veya siyasal otoritelere ait (Kejanlıoğlu, Adaklı, Çelenk, 2001: 11) olarak yapılmaktaydı. Daha sonraları 1980’lerde ve 1990’larda önceden belirttiğimiz neo-liberal akımlar ve teknolojik yenilikler kamu yayıncılığında finansman, içerik ve yayınlara erişimde tümünden bir sistem değişimi bir tümleşikleşme yönelimi getirmiştir (Kejanlıoğlu, Adaklı, Çelenk, 2001: 11).

Enformasyon toplumunun temel unsurlarını oluşturan yeni iletişim teknolojilerinin, yani enformasyonun dijitalleşmesi ile ilgili elektronik teknolojilerin (mikro işlemciler, vb) gelişmesiyle birlikte enformasyonun depolama ve iletme kapasitesi büyük ölçüde arttırılmıştır. Dijital devrim, internet devrimi ve

telekomünikasyon devrimi, enformasyon ve iletişim teknolojilerinin yakınsamasının temelini yaratmıştır; dijitalleşme sayesinde enformasyonun farklı iletişim araçları arasında nisbeten kolay bir şekilde çevrilebilmesi mümkün hale gelmiştir.

1990'ların dillerde en çok dolaşan terimlerinden biri olan 'yakınsama' süreci daha önce dört farklı ekonomik modeli olan çok farklı dört sektörü- yayıncılık, basılı yayıncılık, telekomünikasyon ve tüketici elektronik teçhizatı (kişisel bilgisayar ve televizyon)- bir araya getirmektedir. Böylece yakınsaklaşan iletişim ortamında bütün bu sektörlerin ve ürünlerinin bütünleşmesi mümkün olabilmektedir (Mutlu, 2001: 64-67).

Yakınsama iletişimdeki bütünleşmeyi sağladığı için, neo-liberal serbest piyasa yaklaşımları ve gelişen iletişim teknolojilerinin birlikteliklerinin iletişim alanında "kamu yayıncılığı" ilkesini tahrip edişini, enformasyon toplumu kavramı ve neo-liberal yaklaşımların politikalarına bir örnek olarak gösterebiliriz. Ama yakınsama sonucunda 'kamu yayıncılığı' ilkesindeki bu tahribat sadece televizyon yayıncılığında yaşanmamaktadır. Bu aslında kapitalist sanayiinin, post-fordist 'esneklik' anlayışı ile pazar gücünü revize etmesi gibi, gün geçtikçe bütünleşen yeni iletişim endüstrisinin önündeki kamusal ve ulusal engelleri kaldırarak daha 'esnek' özel yayıncılığı gerçekleştirme çabasıdır. Özel yayıncılar piyasanın şartlarına daha hızlı uyarlanma kabiliyetine sahiptirler. Yenilikleri benimseyip hayata geçirme konusunda daha geniş manevra imkanlarına sahiptirler; yayıncılık ve yayıncılık dışı ticari faaliyetlerini piyasanın taleplerine karşılık verecek şekilde daha serbestçe düzenleyebilmektedirler (Mutlu, 2001: 53).

Dünya Bankası, ITU (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği) ve WTO (Dünya Ticaret Örgütü) gibi uluslararası kuruluşlar, enformasyon ve iletişim

teknolojilerinin gelişmesi politikalarını dünya çapında destekleyen ve üreten kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yönetmelik telekomünikasyon çalışmaları bu çabalar ile beslenmektedir. Bu çalışmaların bir başka yönü ise, ana akım iletişim çalışmalarlarıyla birlikte eleştirel yaklaşımları karıştırıp daha sağlam bir yaklaşım sergilemeleridir. Genel olarak telekomünikasyon alanındaki teknolojik gelişmeleri ve iletişim teknolojilerini siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimlerin merkezine yerleştirme eğilimi mevcuttur. Bunun yanında teknolojik gelişmeler toplumlar ve dünya için gelişme sağlayacak nihai araç olarak gösterilmekte ve bunun için telekomünikasyon alanından devletlerin çekilmesi, telekomünikasyon ağlarının özelleştirilmesi, cihaz ve hizmet pazarının kural dışılaştırılması gerekli görülmektedir.

Fiber optik kablonun icadı ve yakınsama gibi iletişim alanındaki gelişmeler, telekomünikasyon altyapılarının değerini son derece arttırmıştır. Devlet kontrolünden çıkan, rekabete ve özel girişime açılan bu altyapılar, kapitalizmin varolan sorunlarını çözecek ve sanayileşmeye göre daha yeni olan enformasyon endüstrisinin önünü açarak tüm dünyaya ulaşmasını sağlayacaktır. Küresel enformasyon altyapısının oluşması, ulusal enformasyon altyapılarının bağlanması ile oluşacaktır. Üçüncü dünya ülkeleri ise, bu küresel enformasyon altyapısına kendi bünyelerindeki sıçramayı yapabilmek için evet diyecek, fakat öbür taraftan enformasyon endüstrisinin yeni pazarlarını oluşturacaklardır.

Neo- liberal politikalar enformasyon toplumunun Üçüncü dünya ülkeleri ve dünya çapında yayılması için, serbest pazar ekonomisini süsleyip püslerken, Üçüncü Dünya ülkelerinde enformasyon toplumuna sıçrayış nasıl gerçekleşecektir?

Hamenlik ‘enformasyon toplumu efsanesi’ nin savunduğu, zaman ve mekan gözetmeden herkesin bilgiye ulaşabileceği savının gelişmemiş ülkeler için başlıca problemlerini şöyle sıralamıştır:

1. Belirli sosyal alanlarda enformasyon daha karışık ve uzmanlaşmış hale gelmektedir. Genel olarak bu ulaşılabilir enformasyon miktarı yükseldikçe, daha fazla insanın daha az bilmeye doğru yol aldığı anlamına gelmektedir.
2. Enformasyonun, bir kaynak olarak sömürülmesi, toprak ya da sermayeye göre daha zordur. Bunun nedeni enformasyonun toplum içerisinde eşitsiz dağıtılan gelişmiş yüksek entellektüel ve idari ustalığa dayanmakta olmasıdır.
3. Enformasyonun gelişmesi için gerekli ileri bilgisayar yazılım ve donanımları, pahalı olduğu için ancak toprak ve sermaye sahipleri gibi kişiler tarafından elde edilmektedirler. Bu kişilerin dışında kalanlar ise, daha eski aygıtları kullanarak enformasyon alanındaki ilerlemeyi gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.
4. Enformasyon ancak üretim, işleme, depolama, düzeltme ve ulaşımın kolay sağlanması için yeterli altyapı sağlanırsa bir güç haline gelebilecektir.
5. Enformasyon toplumu efsanesi, enformasyona sahip olamayan insanların gücü kullanmaya yetenekli olmadıklarını farzetmektedir. Buna rağmen özellikle neyin yanlış, adaletsiz olduğu ve kendilerini yönetenlerin suistimalleri hakkında enformasyona sahip olan insanlar bu durumu değiştirememektedir. Onların sahip olduğu enformasyon

güç olmamaktadır, çünkü karşı koymaları için gerekli materyal ve stratejilerden yoksundurlar.

6. Enformasyon teknolojilerinde ilerlemeyi kontrol etmek ve içinde olabilmek dünyada eşitsiz dağıtılmaktadır. Bu yüzden evlerinde kişisel bilgisayarlarıyla vakit geçiren, uğraşan birçok insan bu durumu değiştirmeyi başaramamıştır. Enformasyon endüstrisinin işletme yapısı elektronik aletlerin çoğalmasından etkilenmemektedir. Eğer durum böyle olsaydı, ürünlerin yaygın kullanıldığı yerlerde güçlü enformasyon endüstrileri oluşurdu (Hamenlik, 1986: 10-11).

Gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler arasındaki enformasyon eşitsizliğine görece erken bir dönemde (1986'da) değinen bu saptamalar, enformasyon toplumu kuramcılarının iyimser bakışlarının aksine, enformasyon toplumunun ülkeler arası 'gelişmişlik-gelişmemişlik' uçurumunu kapatmayacağını, buna ek olarak arttıracığını açıklamaktadır. Bu düşünce enformasyon toplumu kuramlarına yöneltilen eleştirilerden, özellikle merkez ve çevre ülkeler arasındaki enformasyon dengesizliği, enformasyon teknolojilerinin az gelişmiş ülkelere girişi üzerinde duran bağımlılık kuramının inceleme konusunu oluşturmaktadır. Bağımlılık Okulu olarak da adlandırılan bu kuram başta olmak üzere bu dengesizliğe değinen eleştiriler, 1950'lerde hakim olan gelişme ve modernleşme teorilerinin eleştirileri olarak ortaya çıkmıştır. Ancak daha sonra enformasyon toplumu kuramının, bu dengesizliği yeni iletişim teknolojileri ve bu teknolojiler sayesinde az gelişmiş ülkelerin yeterli enformasyona sahip olup, sıçrama yapacaklarına dair hakim görüşü yeniden gündeme getirmesi söz konusu olmuştur. Bunun da incelenmesi bağımlılık kuramı çerçevesinde olmuştur. Bunun nedeni temelinde emperyalizm kavramı olan

bağımlılık kuramlarının az gelişmişliği incelemeleridir. Bağımlılık kuramının kurucusu Paul Baran'a göre, gelişme ve az gelişme birbiriyle etkileşim içerisinde olan bir süreçtir (Başaran, 2000: 45).

Bir kısım ülkenin diğer bir kısım ülkeden daha geri düzeyde bulunması, uluslararası sistemin yapısal özelliklerine ve bu yapısal özelliklerin gelişmekte olan ülkelerde içselleştirilmesine dayanmaktadır (Geray, 2002: 58).

Sömürgeci sistem bitmesine rağmen iletişim alanındaki yeni gelişme süreçleri, yeni sömürgeciliğin kurulmasına ve sürdürülmesine yardımcı olmaktadır. Bu sömürgecilik ekonomik, kültürel ve siyasal olarak kendini yeniden üretmektedir. Yeni sömürgeci yapının sadece araçları ve politikaları değişkenlik göstermektedir. Enformasyon ve iletişim teknolojileri altyapıları bu yeni sömürgeci sistemin ana damarlarını oluşturmaktadırlar.

Geray'ın kitabında Schiller'den aldığı bir örnek bunu açıklamaktadır:

Schiller, Amerikan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı George Ball'ın Senato dış ilişkiler komitesinde verdiği ifadeyi örnek göstermektedir. "Sorunumuz dünya çapında, özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika'da yeni görev noktalarıyla iletişimi geliştirmektir. Birçok kere az gelişmiş bölgelerdeki krizlerle başa çıkma yeteneğimiz, modern iletişim araçlarının yokluğuyla zor durumda kalmaktadır. Örneğin Kongo, Laos veya Cezayir'e ticari yollarla gönderilen bir telgrafın oralara ulaşması 20 saat tutabilmektedir. Bugün bu bölgelerde saatlik gelişmelerin çıkarlarımıza ilişkin önemli etkileri olabilir" (Geray, 2002: 59).

Görüldüğü gibi modernleşme ve gelişme teorilerinin ilk dönemlerinden itibaren, az gelişmiş ülkeleri ekonomik, siyasal ve kültürel anlamda kontrol altında tutabilmek gelişmiş ülkelerin daimi hedeflerini oluşturmaktadır. Günümüz enformasyon ve iletişim teknolojileri düşünüldüğünde ise bu hedefe gittikçe yaklaşıldığı açıkça görülmektedir.

David Lyon'un (1988) belirttiği gibi, enformasyon toplumu kuramının içerisinde bazı alanlar birbiriyle yakın ilişkiindedir. Bunlar, kendi ihtiyaçları sonucunda bilgisayarların ortaya çıkmasında büyük yeri olan askeriye, yeni pazar alanları bulan

ve karlı yüksek teknoloji içerisindeki rekabeti keşfeden ticaret ve enformasyon teknolojilerinin insanların hareketlerini gözetleme ve denetleme açısından güçlü bir araç olması nedeniyle, enformasyon teknolojilerinin gelişmesinde ve onları satın almada istekli ve aktif olan hükümetlerdir.²

Özetlersek, 1950'lerdeki ulusal kalkınmacı modernleşme kuramlarının amacı olan gelişme ve ilerlemenin, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni ulus-devletlerle gelişmiş ülkeler arasındaki açığı kapatacağı 1970'lere gelindiğinde geçersiz hale gelmekteydi. Bu ulus-devletlerin ekonomik olarak büyük ölçüde ABD gibi gelişmiş ülkelere bağlı olmaları, dünyadaki ekonomik çalkantılar modernleşme-gelişme kuramlarının sonunu getirmiştir. Bu noktada 1970'lerden itibaren, ilk dönem tek taraflı kitle iletişim araçlarının modernleşmenin gerçekleşmesinde yardımcı olabileceği iddiasındaki modernleşme kuramlarının yerine daha gelişmiş, iki taraflı ve çok sayıda iletişimi sağlayan enformasyon teknolojilerini merkeze alan enformasyon toplumu kuramlarının geçtiğini görmekteyiz.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ve üçüncü dünya ülkelerinin gelişme sürecinde bir sıçrama sağlayacağı varsayılan yeni iletişim araçları, gerek yeni bir endüstri oluşturması bakımından, gerekse gelişen yüksek teknolojileri sayesinde her geçen gün küresel iletişimi yakınlaştırmaları bakımından enformasyon toplumu kuramlarının belirleyicisi olmaktadır.

Artık değişimin, gelişimin yönü farklı olmaya başlamaktadır. Geleneksel toplumdan modern topluma değil; sanayi toplumundan küresel enformasyon toplumuna geçmek hedeflenmektedir. Modern toplum olmak önemli olmaktan

² Bu üçlü güç belirlenimi, 20. yy. ortalarında C.W. Mills'in (1956-Türkçesi,1974) saptadığı 'iktidar seçkinleri'nin oluşturduğu yapıya karşılık gelmektedir.

çıkması, enformasyon toplumu haline gelmek az gelişmiş üçüncü dünya ülkelerinin hedefi haline gelmiştir.

Modernleşme kuramlarında, bireylerin zihinlerindeki geleneksel değerleri aşamamaları eksiklik olarak görülürken, enformasyon toplumu kuramlarında enformasyon eksikliği geri kalmanın nedeni olarak gösterilmektedir. ABD'deki ulusal/küresel enformasyon altyapısı programı ve Avrupa Birliği'nin enformasyon toplumu projesi, sosyo-ekonomik faaliyetlerin giderek etkileşimli sayısal ağların katılımıyla veya bu ağların yoğun kullanımıyla gerçekleştirilmesi anlamına gelmeye başlamıştır (Geray, 2003: 135).

Sayısal ağların başta ticaret olmak üzere eğitim, ulaşım, bankacılık ve devlet-vatandaş ilişkileri gibi birçok alanda kullanılmaya başlaması, bu ağlara ulaşanlar-ulaşamayanlar, ayrıca ulaşsalar bile bu ağları kullanabilenler-kullanamayanlar gibi iki yönlü bir erişim sorununu ortaya çıkarmaktadır. 'Erişim uçurumu' olarak nitelendirebileceğimiz bu durum, gelişmiş ülkeler olsun, az gelişmiş üçüncü dünya ülkeleri olsun, 'enformasyon zenginleri-enformasyon yoksulları' olarak iki taraflı bir toplum ve dünya oluşabileceğini göstermektedir. İletişim araçlarının toplumun kent merkezlerinde yaşayan ve sosyo-ekonomik en üst kesimden alt kesimlere doğru yayılacağını varsayan geleneksel teori, enformasyon toplumunun oluşması için kullanılırsa, sonucun ne kadar olumsuz olacağı açıkça görülmektedir. Daha önce bahsettiğimiz neo-liberal politikalar, 'kamu yayıncılığı' ilkesini de tahrip ettiğine göre, bu politikalar doğrultusunda yapılacak bir enformasyon altyapısının toplumun tüm kesimlerini kapsama iddiasına endişe ile bakılabilir.

Görüldüğü gibi enformasyon toplumu kuramı, yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerini merkez aldığı için teknolojik determinist bir yaklaşıma sahiptir.

Gelişme yazını içerisinde ilk dönem modernleşme kuramlarının yerini de, bu teknolojileri kullanarak enformasyon toplumu olabilme anlayışı almıştır. Gelişme yazınının ikinci dönemi ile üçüncü döneminin birbirini tamamlamaları sonucunda da, enformasyon toplumu küresel bağlamda gelişmiştir. Bu birliktelik enformasyon toplumu kuramı ile desteklenen enformasyon endüstrisinin oluşması ve neo-liberal ekonomik politikalar sayesinde kapitalizmin tıkanan damarlarının açılması düşüncesine dayanmaktadır.

Bu anlayışın politik düzlemine ise, ‘e-devlet’ kavramı yerleşmektedir. Gelecek bölüm bu kavramın tartışılmasına ayrılmıştır.

II. BÖLÜM: E- DEVLET VE DEMOKRASİ

A. ‘E-DEVLET’: BAĞLAMI VE ANLAMI

1970’lerde uydu, fiber optik kablo, mikro işlemcilerin icadı gibi birçok teknolojik yenilik sayesinde gelişmeye başlayan enformasyon teknolojileri ve iletişim ağının her geçen gün hayatımızın içinde biraz daha vazgeçilmez şekilde girdiği açıktır. Enformasyon teknolojilerinin başlıca unsuru olan bilgisayarlar, önceleri sadece enformasyonu yüksek hızlarda (dolayısıyla daha kısa zamanda) ve doğru olarak işlemek, tasnif etmek, daha yüksek kapasitelerde saklamak için kullanılırken, sonradan bu işlevlerinin yanısıra bilginin sağlanması, toplanması ve dağıtılmasını da üstlenmişlerdir. Bunlardan daha önemlisi, geliştirilen ağ teknolojisi sayesinde

bilgisayarlar birbirleri ile bağlantıya geçebilmişlerdir. İnternet ise ağ teknolojisi üzerinden bilgisayarlar üzerindeki bilgi ve enformasyona erişimi sağlayan bir teknoloji (Timisi, 2003: 123) olarak kabul edilmektedir.

İnternet, ABD'nin savunma kaynaklarını geliştirmek amacıyla askeri verilere ulaşabilme teknolojisinin yaratılması projesinin sonucunda ortaya çıkmıştır. İlk olarak ABD ordusunun pek çok noktaya dağılmış birimlerinin birbirleriyle bağlantısının sağlanması ve "açıkça merkezi bir emir ve kontrol noktasına sahip olmayan ancak pek çok noktaya dağılmış ve herhangi bir saldırı anında sistemin bütününe çökmesine izin vermeyen bir iletişim sistemi önerilmesi amacıyla yola çıkarak internetin atası olarak nitelenen ARPANET" (Timisi, 2003: 122) ortaya çıkmıştır. ARPANET 1969'dan 1982'ye gelindiğinde İNTERNET'e dönüşmüş ve 1990'larla beraber daha işlevsel hale geldikçe ticari kullanıma açılmıştır.

İnternet'in bir teknoloji olarak enformasyonun ve bilginin karşılıklı, çoklu veya tekli erişimini sağlaması, onun gün geçtikçe yayılmasını ve internet ortamına taşınan sosyo-ekonomik alanların çoğalmasını, kendi yazınını oluşturmasını sağlamıştır.

Manuel Castells, küresel ağ etkisini şöyle ifade eder: "Küreselleşme, hükümetleri, kültürleri ve kurumsal yapıları farklı biçimlerde birbirine bağlayan enstrümental bir enformasyon ağıyla işleyiş kazanmaktadır" (Castells' den akt. Uçkan, 2003: 70).

Böylece ekonomi gibi, kültür gibi, siyaset ve yönetim de enformasyonel hale gelmiştir. İşte 'e-devlet' bu çerçevede ortaya çıkmaktadır. E-devlet yani elektronik devlet, devletin vatandaşlara karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu görev ve

hizmetler ile vatandaşlardan beklediği görevleri karşılıklı olarak elektronik iletişim ve işlem ortamlarında kesintisiz ve güvenli olarak yürütülmesi şeklinde açıklanmaktadır.

Başka bir deyişlede, ‘e-devlet’ temel olarak enformasyon teknolojilerinin kamu sektöründe verimliliği arttırmak amaçlı kullanımıyla ortaya çıkan, ama bunun yanında sorumluluk, geçerlilik, yönetim, demokrasi, katılım gibi birçok ifadeyi taşıyan bir görsel erişim ortamı olarak da tanımlanabilir. E- devlet’in tanımının içerisinde ‘verimliliği arttırmak’, ‘hantallıktan kurtulmak’ gibi klişelerin bulunması, bu klişelerin dayandığı akımları akla getirmektedir. Bu akımları neo-liberal anlayış ve enformasyon toplumu kuramı olarak önceden ele almıştık, fakat neo-liberal politikaların yönetim süreçlerini de nasıl değiştirdiğine ve e-devletin bu değişimin ürünü olarak nasıl sunulduğuna değinmekte yarar vardır.

1980’lerin sonu ve 1990’ların başında, kamu sektöründe yeni bir terminoloji oluşmuştur. Yorumcular, kamu sektörünü diriltmekten ya da yeniden inşasından söz etmekteydiler. Bu, terminolojide ‘devleti yeniden keşfetmek’ (*reinventing government*) (Osborne ve Gaebler, 1992) olarak adlandırılmıştır. Terminoloji ve örnekler yeni olmasına karşın, bu terminolojiye zemin hazırlayan kavram ve süreçler uzun zamandır süregelen bir ‘kamu sektörü reformu’ geleneğinin içeriğinde yer almaktaydı. Hatta bazı teorisyenler “yeniden keşif, sadece reformun dayandığı döngüdeki son girişimdir” der (Ingraham, 1996: 454).

Bunun için öncelikle ‘kamu sektörü reformu’nun ne olduğuna değinmek gerekir. “Kamu sektörü reformu, genellikle kamu sektörünün içerisindeki kurumların performanslarını artırma arayışı sonucunda oluşan değişiklikler olarak tanımlanmaktadır” (Heeks, 1999: 10). Bununla birlikte, kamu sektörü reformu sürüp

giden, durağan olmayan bir süreç olarak da adlandırılabilir, çünkü beklentiler, gereklilikler ve yeni sorunlar doğrultusunda kamu yönetiminde, yeni yöntemlerin arayışına girmek, yeni bir olay değildir. Bunun yanında, kamu sektörü reformu, daha sınırlandırılmış olarak, ‘yeni sağ’ın kamu sektöründeki, 1970’lerden beri gelişen ve bugüne kadar belirli tipte değişimler arayan ideolojisi olarak algılanmaktadır. Devletin yeniden keşfinin nedenlerinin izini süren Heeks, birkaç tarihsel nedeni ele alarak, üç ana başlık halinde özetlemektedir: Kamu hizmetindeki krizler, yenilenmiş bir ideoloji ve siyasi irade ve güç.

Heeks (1999: 11-12), çeşitli ülkelerde, 1970’lerle kamu sektöründe oluşmaya başlayan krizler sonucunda ortaya çıkan problemleri gidermek amacıyla bir ideoloji oluşumuna gidildiğine değinmektedir. Kamu sektöründe farkına varılan problemler ise, ‘girdilerde’ birçok ülkede büyük ölçüde önü alınmaz kamu harcamalarının oluşması, yöntem olarak da; kamu sektörü içerisindeki yolsuzluk, yanlış yönetim, gecikme, israf gibi konular hakkındaki endişeler ve bunların tümünün, kamu harcamalarının kamu hizmetine dönüşmesinde yarattığı verimsizliktir. Özellikle de kamu çalışanlarının, kamu çıkarı gözetmeksizin karar verdikleri, sözde yaptıkları gözlenmekteydi. Buradan ortaya iki problem çıkmaktaydı. Birincisi karar alıcıların karar bilgisinden ve eyleminden uzakta yeralmalarına yol açan merkeziyetçilik, ikincisi ise, karar alıcıları, kendi kararları doğrultusunda kurumlardan uzak tutan sorumsuzluk olarak ortaya çıkmaktaydı. Son olarak ‘çıktılar’da ise, farkına varılan bir sorun yaşanmaktaydı. Birçok ülkede kamu sektörü, savunmadan tarım ve sanayi yardımı politikasına, eğitim, sağlık, iskan, sosyal refah ve daha birçok sorumluluğu yerine getiremiyordu. Bu durum da kamu sektörünün içerisinde bulunduğu geniş sosyal çıkmazın altını çizmekteydi. Bu problemler, kamu sektörü ne yapıyor (kamu

sektörünün rolü) ve nasıl yapıyor (kamu sektörü kurumsallaşması ve işletme) gibi soruları anlamlandırmaktaydı.

Kamu sektörü hakkındaki bütün bu kaygıları bir arada toplayacak bir ideoloji oluşmaya başlamasaydı, reform daha az tanımlanmış ve muhtemelen daha güçsüz kalmış olacaktı (Heeks, 1999: 15). Bu ideolojinin oluşmaya başlamasının ilk adımları Heeks'e göre İkinci Dünya Savaşından sonra yavaş yavaş atılmaya başlamış ve en büyük adım 1970'lerde, 'neo-liberalizm' ya da 'yeni sağ'la atılmıştır. Bu akımların izi John Locke ve Adam Smith'e yani 17. ve 18. yüzyıllara kadar uzanmakta ve bütün bunlar kamu sektöründeki reform arayışlarının sağlamasını yapan temeller olarak karşımıza çıkmaktaydılar. Daha önce de değindiğimiz neo-liberal politikalar, en basit şekilde, 'Pazar iyi, devlet kötü' görüşüne sahip olup, pazardaki ekonomik verimliliği sağlayan rekabet ve kişisel karar alma güçlerinin altını çizmekteydi. Bunlara bağlı olarak üç belirleme ortaya çıkmaktaydı:

1) Devletin yerini özel mülkiyete ait kurumların alması. 2) Devletin varolmasının en önemli gerekçesi olarak da, onun pazar işlemlerinde verimli rol oynadığı düşüncesi. 3) Devlet kurumlarından artakalanların da pazara açılıp, rekabet içerisine girip, özel sektörde olduğu gibi iyileşmesi.

Kamu sektöründe bir kriz söz konusuydu, bu krizden kurtulmak için gerekli ideoloji de bulunmuştu, fakat bir reform için yeterli koşullar bulunmamaktaydı. Gerekli reformu ortaya çıkartacak ve yürürlüğe sokacak olan, siyasi irade ve güç olmalıydı. Bu gerekliliğin parçaları ise reform özlemi duyarak, hükümete baskı yapan fakat sınırlı güce sahip **halk**; reformların oluşmasında etkili olabilecek fakat belli bir ortaklık oluşturamayan **politikacılar ve kamu çalışanları**; aralarındaki bölünmelere karşın ticaret giderinin azalması ve işlem hızını arttırmak için reform arayışına giren

yerel ve küresel sermaye; ülkelerin iç ve dış borçlarını finanse edebilecek ekonomik ve politik güce sahip olan, bunun karşılığında da hükümetlere reform paketleri öneren, uluslararası itici güce sahip **uluslararası organizasyonlar** olarak tanımlanabilir (Heeks, 1999: 12)

Sonuç olarak, ülkeler farklı siyasi, ekonomik yapılara sahip olsalar da, genel olarak kamu sektörünün dışında, fakat onu da sorgulayan bir reform sürecine girmişlerdi. Ayrıca kamu sektörünün bir reforma, değişime ihtiyacı olduğunu düşünen sadece yeni sağ ya da neo-liberal yaklaşımlar değildi. Görüşleri ne olursa olsun birçok siyasetçi, kamu sektöründe yaşanan krize ya da sıkıntılara bir çözüm bulma yoluna gitmişti. İşte tam bu noktada ‘devletin yeniden keşfi’ kavramı, bir üçüncü yol, orta yol olarak konumlandı. Osborne ve Gaebler (1992) tarafından ortaya atılan bu kavramda partizan olmayan bir tutum sergilenmeye çalışılmıştır. Osborne ve Gaebler tarafından sunulan bu 10 maddelik reformun temel amaçları şöyle sıralanmaktadır.

- Kürek çekmektense yönlendirmek.
- Hizmet etmekten çok güçlendirmek.
- Hizmet ulaşımında rekabeti aşılacak.
- Kurallar tarafından yürütülen kurumlar oluşturmak.
- Girdilerden çok çıktılara kaynak sağlamak
- Bürokrat yerine müşterinin ihtiyacını karşılamak.
- Harcamaktansa kazanmak
- İyileştirmektense korumak.
- Hiyerarşiden, takım çalışması ve paylaşımına geçilmesi.
- Pazara doğru bir değişim yaratmak (Snellen ve Van de Donk, 1998:21).

Bu amaçların tümüne bakıldığında, aslında köklerini neo-liberal anlayıştan aldıkları açıkça görülmektedir. Bütün bu amaçların altında sağlanmak istenenler ise, verimliliğin artması, ademi merkeziyetçilik, sorumluluğu yükseltmek, gelişmiş kaynak yönetimi, pazarlamacılıktır. Verimliliğin artması için girdi-çıkıtı oranları yükseltilerek, büyük ölçüdeki kamu sektörü harcamasına ya da işlemlerdeki verimsizliğe dikkat çekilmektedir. Ademi merkeziyetçi bir yapı oluşturmanın amacı ise, karar alma işlemini, kamu sektörünün daha yerel bir seviyesine transfer ederek, daha esnek, daha sorumlu bir karar alma mekanizması sağlamak ve merkezileşmiş karar almanın maliyetini düşürmek oluşturmaktadır. Sorumluluğu yükseltmek de kamu sektörü personeline karar ve hareketlerinde daha fazla sorumluluk yükleyerek, daha iyi bir performans elde etmek için, personel üzerinde, baskı yaratmak, onları vatandaşa, işlerine karşı daha sorumlu hale getirmek amaçlanmaktadır. Böylece verimsizlik ve yolsuzluğun önünün kesilmesi beklenmektedir. Gelişmiş kaynak yönetiminde hedeflenen, insan ve finans kaynaklarının verimli kullanımını artırarak, bu kaynakların kullanılmasında planlama, ölçüm ve işleme yoğunlaşılmasını sağlamaktır. Pazarlamacılık ile, pazar ilişkilerinin maliyeti düşüreceği ve hizmetlerdeki verimi ve etkinliği arttıracığı düşünüldükçe, kamu sektörü içerisindeki pazar güçlerinin kullanımını, kamu sektörü içerisindeki ilişkileri halledebilmek için yükseltmek hedeflenmektedir.

Görüldüğü gibi, ‘devletin yeniden keşfi’ anlayışı, devlet kurumlarındaki tıkanıklığı çözmek için, devleti ticari bir işletme gibi düşünmeyi ve böylece de kamu sektöründeki krize bir çözüm bulunacağını varsaymaktadır. Bu anlayış, devleti bir işletme olarak kabul ederken, vatandaşı da müşteri yerine koymaktadır ve böylece de vatandaş ile devlet arasındaki ilişkiyi güçlendirmeye çalışmaktadır. Yukarıda

sıralanan hedefler, bir çok ülkede gündeme gelmiş ve çoğu devlet bu hedefleri gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Enformasyon toplumunun önemli özellikleri olarak varsayabileceğimiz; 1. Enformasyonun yükselen önemi ile *enformasyon sistemlerinin* değerinin ve bakış açısının artması, 2. *Enformasyon teknolojilerinin* kullanımının artması, yukarıda bahsettiğimiz ‘devletin yeniden keşfi’ anlayışının hedeflerini gerçekleştirmek için uygun ortamı sağlama noktasında birleşmektedirler.

Enformasyon toplumunda yükselen bu iki önemli unsur, ‘devletin yeniden keşfi’ anlayışı için neden önemliydi? ‘Devletin yeniden keşfi’ süregelen ‘yeni kamu işletmeciliği’ reformunun devamı niteliğindedir ve enformasyon toplumunun getirdikleriyle devlet, bu değişim sürecinde enformasyona ve enformasyon sistemlerine daha büyük yer vermektedir. Bu değişim sürecinde enformasyon teknolojilerinin yeri, sağladıkları kolaylıklar (karşılıklılık, anında erişim, veri depolama vb.) bakımından büyük olmaktadır. Yani devlet bir şekilde yeniden keşfini enformasyon teknolojilerinin getirdiklerinden yararlanarak gerçekleştirme ve bu getirileri kendi lehine kullanma çabasıdır.

E-devlet, tam burada, devletin, neo-liberal yönetim modeli ve enformasyon toplumu ile uyumlu bir biçimde toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek ve üstlendiği görevleri etkili bir şekilde yerine getirmek esasına göre oluşturulan kamu yönetimi politikasının önemli bir ürünüdür. E-devlet, devlet kurumlarına enformasyon teknolojileri ve sistemleri kullanarak ulaşmak olarak da özetlenebilir. Bu teknolojiler sayesinde kamu hizmetleriyle ilgili bilgilerin elektronik ortamlarda saklanması, dağıtılması ve kullanılmasına ilişkin olarak gerçekleştirilecek faaliyetler genel olarak;

1) Kurumlar arası bilgi iletişimi faaliyetleri, yani kamunun temel işlevlerinin

sürdürülmesi için gerekli olan bilgilerin değişik kurumlar arasında el değiştirmesi ile ilgili faaliyetler, **2) Kurumlar dışı bilgi iletişimi faaliyetleri**, kamunun vatandaşlarla, iş çevreleri yani kamu-dışı unsurlarla olan bilgi alışverişi ile ilgili faaliyetler olarak sınıflandırılmaktadır.

E-devletin kamu sektöründe yeniden yapılandırma arayışlarında genel kabul görmesini sağlayan nedenler şöyle sıralanmaktadır:

- Kamu yönetimlerinin, bilişim ve iletişim teknolojilerinin kullanımıyla daha etkili ve verimli bir işleyişe kavuşturulması;
- Kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve yurttaşların kamu yönetim birimlerine doğrudan ve etkin erişiminin kolaylaşması;
- Buna koşut biçimde, yurttaşların kamu organizasyonunun denetim, eleştiri ve iyileştirme sürecine doğrudan katılımına olanak sağlaması;
- Yerel tıkanıklıkların ve/veya merkezi uygulamaların yerel sonuçlarının değerlendirilmesi sürecinde, yurttaşların ‘yerinden’ ve ‘dolaysız’ katkı ve katılımlarının sağlanması;
- Bölgesel kalkınma hedefleri doğrultusunda, yerel kaynak ve imkanların ulusal ve uluslararası ekonomiye entegrasyonunda; pazar işleyişinin şeffaflık ve yüksek performansta gerçekleşmesinde hızlı, dolaysız bir bilgi-katılım-koordinasyon seçeneğinin oluşması (Uçkan, 2003:43)

“Elektronik devlet, genel olarak ele alındığında yepyeni bir kavram olarak algılansa da esas itibariyle e-devleti yeni yapan unsurlar; kullanılan araçlar ve bu kavramın altında yatan özelliklerdir” (İnce, 2001: 21). Devletin elektronikleşmesi aslında e-devletin işleyiş açısından geleneksel devletten, farklılaşmasını sağlamaktadır. Bu farklılaşmada öne çıkan özellikler ise e-devletin temel aldığı bilgi ve teknik olarak özetlenebilmektedir. (bkz. Şekil 1)

E-devlet’in bilgi temelli bir devlet olarak sunulması, enformasyon/bilgi toplumu anlayışının bir ürünü olduğunu göstermektedir. Enformasyon toplumu anlayışında, üretilen bilginin nitelik ve niceliği, günümüzde toplumların gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde ilk sırayı almaya aday bir ölçüt haline gelmektedir. Bilginin el değiştirmesi, herhangi bir geleneksel ürünün el değiştirmesi ile eşdeğer

kabul edilmektedir. Bunun sonucunda da bilginin üretimi, dağıtımı ve kullanımı söz konusu olmaktadır.

Bilgi, onu algılamaya çalışan kullanıcının 'dikkatini' ya da 'o iş için ayırdığı zamanı' tüketmektedir. Buna göre; algılanmaya çalışılan bilgi arttıkça her birim bilgi için ayrılan dikkat/zaman azalmaktadır. Bu bakımdan dikkat sarf edilen ya da zaman ayrılan bilginin, gerçekten amaca uygun olması önem kazanmaktadır (İnce, 2001: 22). Böylece üretilen, paylaşılan ve kullanılan bilginin yalnız niceliği değil, bu bilginin üretimi, dağıtımı ve kullanılmasındaki niteliği ya da 'amaca uygunluğu' da önem kazanmaktadır.

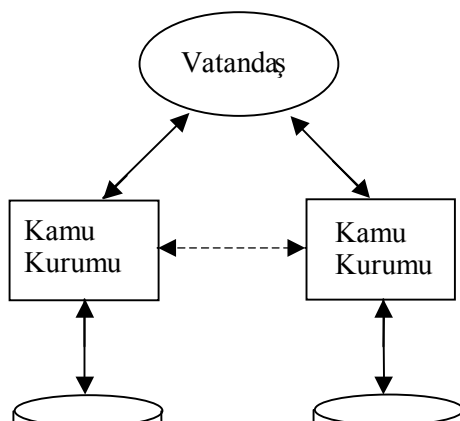
Bu bağlamda kamuya ait bilgi ya da kamunun sunduğu bilgi üretim, toplanma, dağıtım ve kullanım, saklama gibi açılardan büyük önem taşımaktadır. Bu bilgiler arasında vatandaşların bireysel, özel bilgileri, şirketlere ait bilgiler, ekonomik ve sosyal yaşama ait bilgiler olabildiği gibi diğer ülkelere ait bilgiler de bulunmaktadır. Gelişmiş ülkeler, kamuya ait bu bilgileri demokrasinin katılımcı, paylaşımcı, adil ve şeffaf olma nitelikleri gereğince vatandaşlarla olabildiğince paylaşma eğilimi göstermektedirler. Böylece 'katılımcılık' anlayışı ön plana çıkarılarak, toplumun tüm kesimlerinin alınacak kararlarda söz sahibi olması hedeflenmektedir. Bu noktada, akla daha önce değindiğimiz, enformasyon toplumu ile birlikte, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki 'enformasyon zengini-yoksulu' ayrımı akla gelmektedir.

Kamu bilgisinin en etkin nasıl paylaşılacağı önemli bir noktadır. Enformasyon ve iletişim teknolojilerinin gelişimi bu noktada devreye girmektedir. Bu teknolojilerin sağladığı olanaklar sayesinde vatandaşlar bir müşteri gibi kamu sektöründen beklentilerine kolay ve hızlı bir şekilde ulaşabilmektedirler, fakat

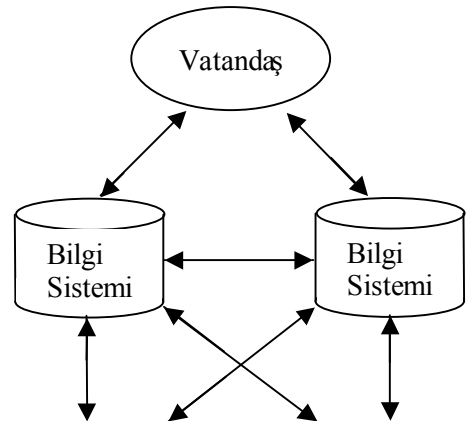
burada daha önemli olan, yukarıda açıkladığımız gibi bu bilgilerin toplumun tüm kesimleri için anlaşılabilir, kullanılabilir, güncel, doğru ve eksiksiz olabilmesidir. Gecikmeli olarak erişilen bilgi, çoğu zaman gereksiz ve işe yaramaz olmaktadır. Vatandaşların kimi devlet bilgilerine ulaşabilmesi sınırlanabilmektedir. Örneğin ulusal güvenliği gerektiren bir bilgiye erişim vatandaşların kullanımına sunulmamaktadır. Kamu sektörü bilgilerinin, hizmetlerinin elektronik ortamlarda görülebilmesinin yanında vatandaşların kendi bilgilerini sorunsuzca ve kolaylıkla kamu sektörünün ilgili birimlerine aktarabilmesini de içermektedir. Bunun için, vatandaş bilgisinin gizliliği, vatandaşlar tarafından arzu edilen şekilde garanti edilmelidir.

Devletin elektronik ortama taşınması, vatandaşın kamu kurumlarıyla birebir karşı karşıya gelmesini de değiştirmektedir. Artık ‘kamu bilgi otoyolu’ olarak da adlandırılan bilgi iletişim yapısı sayesinde, kamu bilgi sistemi oluşmaktadır ve bu sistemin yönlendirilmesi ile istenilen hizmete ulaşılmaktadır. Bu sistem bir arama motoru görevi üstlenip, e-devlet içerisinde insanların istedikleri hizmete veya bilgiye ulaşmalarını kolaylaştırmaktadır. Bunlar devlet kurumlarının arama ‘portal’ları olup, kullanıcıların aradıkları şeylere, ‘nasıl?’, ‘nerede?’ gibi basit tümcelerle ulaşabilmelerini sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Burada kullanıcıların aradıkları bilgiye ya da sordukları sorulara, basit bir soru tümcesi ya da anahtar sözcükle ulaşabilmeleri temel amaç olmaktadır.

GELENEKSEL DEVLET

ELEKTRONİK DEVLET

Kurumu

Sistemi

Sistemi

Şekil 1’de görüldüğü gibi geleneksel devlette kamu kurumu, şematik olarak vatandaş ile talep edilen bilginin içinde bulunduğu bilgi sistemi arasında bulunmaktadır. Vatandaşın bilgiye doğrudan erişimi sağlanamamaktadır. Bunun yerine kamu bilgisine erişim, aradaki kamu kurumunun, vatandaş ile bilgi

paylaşımı gerekli olduğunda, bilgi sisteminden uygun ve gerekli bilgiye erişip onu tekrar vatandaşa aktarımı şeklinde olmaktadır. E-devlette ise, bilgi sistemi kamu kurumu ile vatandaş arasına yerleştirilmiştir. Kamu kurumu vatandaşın bilgi talebini öngörme gayreti içinde olmakta, bir başka deyişle sunulacak hizmeti vatandaşın talepleri yönlendirmektedir. Vatandaşın bilgiye doğrudan erişiminin yanısıra, kamu kurumları arasındaki iletişimin artması ve kurumsal bilgi sistemlerinin bütünleşmesi ile bürokratik süreçlerin, zaman kayıplarının, kağıda dayalı işlemlerin önemli ölçüde azaltılması amaçlanmaktadır. Bu yüzden hizmetlerini elektronik ortama taşıma gayreti içindeki kurumlara ait web sitelerinden daha bütünleşmiş, organize ve eşgüdüm içinde çalışan bir yapının oluşturulması gerekmektedir. Bu yapı içerisinde de devlet sistemini oluşturan sayısız parçanın mutlaka çok iyi ve etkin çalışması, sunulan hizmet ve bilginin kalitesinin artırılması, güncelliğinin ve sürekliliğinin sağlanması amaçlanmaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde ortaya çıkan bu gelişim, devletin geleneksel yapısını değiştirmeye zorlamaktadır. Bu değişim devletin yapısının daha teknoloji-yoğun hale gelmesini de ifade etmektedir. Sonuçta e-devlet kavramı, kamu yönetiminde iletişim teknolojileri sayesinde oluşmaktadır. Buna ek olarak, enformasyon teknolojileri ile bütünleşecek olan devletin, bunu sağlamak için belirli bir alt yapı oluşturması gerekmektedir. Bu altyapı, mali, teknolojik, yasal, psikolojik ve sosyolojik açılar göz önüne alınarak, özenli ve doğru bir tasarım sonucunda oluşabilecektir. Bu açıdan e-devlet teknik bir devlet olma özelliğine sahiptir.

Bu çerçevede, e-devlet modeli, teknik anlamda yurttaşların 'müşteri', kamu yönetimi faaliyetlerinin de 'hizmet' olarak görüldüğü 'kalite/fiyat performansı'

ölçütlerinin uygulandığı, en az maliyet ve emekle en kaliteli hizmetin üretilmesini hedefleyen bir verimlilik yönetimi sistemi olarak tanımlanabilir (Uçkan, 2003: 44). Kamu yönetiminde bu türden bir anlayış, başlı başına elektronik ticaret uygulamalarını çağrıştırmaktadır. E-ticaret ve e-devleti karşılaştırsak; e-ticaretin amacı, iş çevrelerinin birbirleriyle işlemlerini sağlamak veya daha çok müşteriye ulaşabilmek, müşteriye ticaret çevresine yakın tutmak iken, e-devletin amacı, hükümet ve vatandaş arasındaki etkileşimi sağlamak, hükümet ile girişimciler arasındaki iletişimi kolaylaştırmak ve bunu daha dostça, daha şeffaf, ucuz ve kolay yapmaktır. Kısacası devlet, kamu alanındaki sorumlulukları doğrultusunda, daha etkin, daha verimli bir yönetim arzusu içerisinde olup, bunun içinde varolan özel sektör girişimlerini kendine örnek almaktadır. E-devlet üzerine yapılan çoğu araştırmada, e-devlet ve e-ticaret kıyaslanmaktadır. Bunun temel nedeni, yukarıda bahsettiğimiz yeniden yapılanma hareketlerinin e-devletin mantığı ve altyapısına yerleşmiş olması ve devletin kendi işlerini, sorumluluklarını bir iş olarak görek daha etkili yapmaya çalışmasıdır.

Bu noktada bir çok eleştiri de söz konusu olmaktadır. Mesela devletin, bazı kurumlarının sayfalarının özel şirketlerle ortak hazırlanması, kafalarda birçok soru işareti yaratmaktadır. Bu sayfaların şirket sayfası mı, yoksa devlet sayfası mı olduğuna dair kuşklar ortaya çıkmaktadır. Fakat burada, özel sektör ve kamu sektörü karşılaştırılacak olursa, internet erişim ortamında hükümdarlığını ilk kuran Pazar, iş çevreleri ve ticaret akışı olmuştur, hatta internetin gelişip yaygınlaşmasında yine bu çevreler etkili olmuştur.

Özellikle teknik formasyon bakımından e-devletin, e-ticareti örnek aldığı gözlenmektedir. E-ticaretin dört gelişim aşaması incelendiğinde, e-devletin gelişim

aşamalarıyla benzeşmesi ya da farklılaşması üzerine bir çıkarım yapılabilmektedir.

E-ticaretin gelişme aşamaları sırasıyla:

- 1) Yayınlama (*Publishing*): Yayınlama süreci, daha çok şirketleri ya da ticari kurumları tanıtan, şirket veya kurum hakkında temel ve gerekli bilgilerin bulunduğu web sayfası ve format hazırlıklarından oluşmaktadır.
- 2) Etkileşim (*Interactivity*): Etkileşim aşamasında kullanıcılar ya da müşteriler, istedikleri şirketin veya kurumun web sayfalarından istedikleri ürünlerin ya da hizmetlerin bilgilerine, çeşitlerine, fiyatlarına vb. ulaşabilmekte ve ister e-posta, ister çevrimiçi (*online*) olarak siparişlerini, taleplerini iletmektedirler.
- 3) İşlemlerin Tamamlanması (*Completing Transactions*): Bu aşama, müşterinin/kullanıcının talepleri doğrultusunda siparişin, şirket veya kurum tarafından alınması, müşterinin ödemeyi yapması ve satışın, işlemlerin tamamlandığına dair onayın (hukuksal prosedürler doğrultusunda) verilmesi olarak, şirketler arası ya da kişilerle şirketler arasındaki herhangi bir anlaşmanın ayrıntılarının sonuçlanması olarak özetlenebilir.
- 4) Ulaştırma (*Delivery*): Talep edilen ürün ve hizmetin, müşteriye/kullanıcıya ulaşması veya kullanılması, yararlanılması olarak açıklanmaktadır (Global E-government Survey, 2000).

Bunlardan sonra e-devletin gelişme aşamalarını incelersek sırasıyla:

- 1) Bilgi aşaması: Kamu yönetimi biriminin faaliyetleri, sunduğu hizmetler vb. konularda yurttaşlara ya da kuruluşlara bilgi akışı sağlanmaktadır. Bu bilgiler tek yönlü olarak sunulmaktadır. Genellikle bilgi yüklü bir web sitesi olarak tanımlanabilir.

- 2) Etkileşim aşaması: Kullanıcılar yetkililere e-posta gönderebilmekte, site içi motorlarında istedikleri kişisel ya da genel bilgiyi sorgulayabilmekte (vergi borcu, ihale bilgileri, sınav tarihleri vb.) ve çeşitli resmi form ve belgeleri çıktı olarak alabilmektedirler.
- 3) İşlem Aşaması: Bu aşamada kullanıcılar çeşitli resmi işlemleri (vergi ödeme, ehliyet başvurusu, sınav harcı yatırma, vb.) çevrimiçi olarak yapabilmektedirler.
- 4) Dönüşüm Aşaması: Bu son aşamada, elektronik kamu yönetimi yerel, bölgesel, ulusal tüm kamu yönetimi birimlerini, genel bir bilgi sistemi sayesinde birbirine bağlamaktadır. Bütünsel ve kesintisiz bir biçimde hizmet sunabilen, yurttaşların tek bir kapıdan, portaldan istedikleri hizmete ulaşabildikleri bir yapının oluşturulması olarak da özetlenebilir. Ayrıca dönüşüm aşaması, hizmet sağlama etkinliğinin yanı sıra geliştirilmiş katılım platformlarıyla yurttaşların izleme ve denetim imkanlarını arttıracak, kamu yönetimini daha katılımcı bir temelde konumlandırarak bir aşama olarak görülmektedir (Uçkan, 2003: 49).

Görüldüğü gibi, e-ticaret ve e-devletin gelişme aşamaları sonuncusu hariç hemen hemen aynı şekilde biçimlenmektedir. Fakat bu aşamaların uygulanmasında farklılık görülmektedir. E-devlet uygulamaları, e-ticarete kıyasla çoğu ülkede aşamaların tümünü tamamlamamıştır. Bunun yanında bir ülkedeki kamu yönetim birimlerinin tümü bu aşamaları eş zamanlı olarak izlememektedir. İçişleri Bakanlığı ilk aşamadayken, vergi dairesi ikinci aşamada, Milli Eğitim Bakanlığı üçüncü aşamanın başlangıcında olabilmektedir. Bir kamu yönetimi birimi, ya da bir pilot proje, gerekiyorsa, doğrudan üçüncü aşamaya uygun olarak geliştirilebilmekte veya

koşullara göre ikinci aşamada kalarak son aşama olan dönüşüm aşamasında, genel yapıya bağlantısı sağlanabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde kamu yönetim birimleri, genellikle ilk üç aşama içinde yer almaktadır. ABD’de ‘First Government’, Singapur’da ‘One-Stop Citizen’ gibi uygulamalar ise, son aşamayı tamamlamış örnekler olarak gösterilebilir (Symonds, 2000: 5).

E-devlet modelinin bu aşamaları tamamlamasındaki en önemli unsur, kuşkusuz sağlanması gereken alt yapı ve yapılandırmaya ilişkin sorunların giderilmesidir. Bu sorunlar:

1- Hukuksal Altyapı:

Çevrimiçi hizmetlere geçerken, hukuksal altyapı eksikliği önemli bir sorun teşkil etmektedir. Veri iletimi alt yapısının yeniden düzenlenmesi; bilginin gizliliği, bütünlüğü ve kimlik belirleme; tüketicinin korunması; kişisel verilerin korunması; fikri hakların korunması; vergileme; ödeme, teslimat ve gümrükleme gibi konular açısından gerekli hukuksal altyapının oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Gerek e-ticaret, gerek e-devlet olsun her iki sistemin de karşılaştığı en önemli yasal sorun, sisteme dahil olarak işlem yapmak isteyen kullanıcının sistem tarafından tanınması ve işlemin yasal olarak kabul edilmesi gerekliliğidir (Türkiye Bilişim Şurası Raporu, 2002).

2- Teknolojik Altyapı ve Ağ Erişimi:

Erişim, e-devlet’e geçilme sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Ulaştırılacak hizmetin, tüm vatandaşların erişebileceği ve kullanabileceği hale gelmesi gerekmektedir. Ağa erişimde, bir bilgisayara ve ağ erişimine sahip olma zorunluluğu bu olanaklara sahip olmayan birçok insanı akla getirmektedir.

3- Eğitim, Yetenek Geliştirme ve Adaptasyon:

E-devlet projesi ile yeni iletişim teknolojileriyle donanacak kamu hizmetini kullanabilme, bu yeni teknolojilerle yeni karşılaşacak olan, kamu çalışanları ve hizmet alacak vatandaşlar açısından önemli bir sorun olarak gündeme gelmektedir.

Bunun nedeni vatandaşların, eğitim, yaş, algılama vb. gibi düzeylerinin birbirlerinden farklılık göstermesidir.

4- İstihdam, Yeni İş Yaratma ve Mevcut İşlerin Kaybedilmesi:

Kamu sektöründe yeni teknolojilere dayalı yeni bir yapılandırmaya gidilmesi, mevcut iş tanımlarını ve işleri değiştirecek ve bunların yerine yeni işler gelecektir. Zaten e-devletin hedefi de gereksiz ve israfa yol açan iş tanımlarını kamu yönetiminden çıkarmak ise, bu açıdan birçok çalışan işlerini kaybedecek, bazıları da yeni teknolojilere adaptasyonlarını sağladıkları ölçüde, yeni iş alanlarına uyum sağlayacaklardır (İnce, 2001).

5- Bilgi Gizliliği, Güvenliği ve Doğruluğu:

E-devlet hizmetleri, kullanıcı bilgilerinin güvenli bir ortamda saklanması açısından da problematik bir alan doğurmaktadır. Günümüz teknolojisi ile, elektronik ortamda gerekli önlemlerin alınmadığı durumlarda, hatta önlemlere rağmen, kişisel bilgilerin söz konusu bireyin rızası ve bilgisi dışında ele geçirilmesi mümkündür. Örneğin, Türkiye’de yaşayan insanların %21’i devlete internet aracılığıyla kişisel bilgi aktarımını emniyetli bulurken, % 49’u bunu emniyetsiz bulmaktadır (Mellar, Parr, Hood, 2001). Kişisel tercihlerin saptanması, kullanıcı profiline belirlenmesi, özellikle gelir, yaş gibi kriterleri belirli özelliklere sahip gruplara hitap eden ya da etmeyi planlayan firmalar için eşi bulunmaz bilgilerdir.

6- Maliyet (E-devletin Finansmanı):

E-devlet modelinde kamu yönetimi, hizmetlerin sunumu ve işlemler açısından yeni iletişim teknolojilerine ve uzaktan erişimli bilgisayar yapılarına dayanacağı için ve önceki, kağıda dayalı işlerin yeni ortamlara geçirilmesi söz konusu olacağından, çok ciddi finans kaynaklarının bu alanda yatırıma dönüştürülmesi gerekmektedir. E-devlet projesine ayrılacak miktarın ne olduğunun da tam olarak belirlenmesi güçtür. (İnce, 2001: 40).

7- Elektronik Kamu Hizmetlerinin Fiyatlandırılması:

Geleneksel kamu yönetiminde, belirli kalitede, belirli bir maliyete tabi olan ve fiyatları buna göre belirlenmiş olan kamu hizmetlerinin, elektronik ortamda nasıl ve ne şekilde fiyatlandırılacağı ayrı bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm gelir düzeyindeki vatandaşların elektronik ortamda yapılacak hizmetlerden yararlanması gerekmektedir.

B. 'E-DEMOKRASİ' TARTIŞMASI

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin gelişimi, bireylerin bilgi edinme ve iletişim yeteneklerini, özellikle etkileşim imkanlarını zenginleştirmektedir. Bu teknolojilerin günlük hayatta kullanılmaları ve kamu yönetimi ile içiçe geçmesi projeleri ile birlikte, 'katılım' ve 'demokrasi' kavramlarını ve bu kavramların, yeni teknolojiler sayesinde daha etkili, daha verimli hayata geçirilebileceği tartışmalarını da gündeme getirmektedir. Hatta e-devletin nihai hedefi 'e-demokrasi' olarak konumlanmaktadır.

Bu yaklaşım, daha önce değindiğimiz enformasyon toplumu kuramlarındaki gibi yeni iletişim teknolojilerindeki değişimin ilerleme, özgürlük ve demokrasiye yol açacağını savlamaktadır. Kinizm, siyasete güvensizlik, oy verme oranlarındaki düşüklük, seçim politikalarının medya kampanyaları haline gelmesi gibi liberal demokrasileri tehdit eden problemlerin, bu yeni sosyal yapının yani, enformasyon toplumunun yeni demokrasisi içerisinde çözüleceğine inanılmaktadır (Kejanlıoğlu, 1989: 52).

Enformasyon toplumu düşünürlerinden Masuda,

Yeni enformasyon toplumunda demokrasinin farklı bir nitelik alacağını, 'enformasyon demokrasisi'nin yaşanacağını söylemektedir. Enformasyon demokrasisinin ilk düzeyi, özel yaşamın gizliliğinin korunmasıdır. Bu düzeyin içeriği negatif haklardan oluşmaktadır; kişinin özel yaşamını saklı tutma hakkı mevcuttur. İkinci düzey, bilme hakkıdır. Bunun daha pozitif bir içeriği vardır ve yurttaşın kamu kuruluşlarının elinde bulunan, kendisini yakından etkileyecek her türlü gizli enformasyonu bilme garantisi taşımaktadır. Üçüncü düzey ise kullanım hakkıdır. Bu, her yurttaşın her türlü enformasyon olanağına ve veri bankasına, düşük ücret karşılığında ve istediği yerde ve zamanda özgürce erişimi anlamına gelmektedir. Dördüncü düzey ise her yurttaşın küresel enformasyonun alt yapısının yönetimine doğrudan katılım hakkıdır (Timisi, 2003: 96-97).

Görüldüğü gibi, enformasyon toplumu ile şekillenen demokrasinin bu yeni şekli iki temel önermeden ortaya çıkmaktadır: 1) Gücün temel kaynağı olan bilgi/enformasyon. 2) Etkileşimli enformasyon ağı. Enformasyon toplumunda, dağıtılamayan güç konudadıdır, çünkü gücün temeli enformasyondur ve herkes bu

güce telekomünikasyon ağlarıyla erişme hakkına sahiptir. (Kejanlıoğlu, 1989: 52-53)

Enformasyon toplumu yaklaşımlarının demokrasinin dönüşümü üzerinde yaptıkları tartışmalarda merkezi bir yer edinen elektronik demokrasi, sanayi toplumlarından farklılaşan yeni toplumsal ilişkiler ağı içinde özünde yurttaşlık pratiğindeki dönüşümü temel almaktadır (Timisi, 2003: 184). Bu noktada ele alınan ise, yurttaşlık pratiğinde, yeni teknolojilerin sağladığı olanaklardır. Enformasyon toplumu savunucularının teknolojinin siyasal olan üzerindeki etkisini ortaya koyarken sık sık vurguladıkları, doğrudan yurttaş katılımını sağlamaya yönelik bir eski Yunan Site Devleti idealidir. (Alemdar ve Kaya, 1989: 172; Timisi, 2003: 184). “En tanınan ismi ‘teledemokrasi’ olarak vaftiz edilen bu yeni demokrasi, yeni enformasyon teknolojisinin kullanımıyla, doğrudan demokrasinin, Antik Atina modelinin, üstelik bu kez kölelerin olmadığı ve köleye gerek bulunmadığı bir ortamda yeniden inşa edilebileceğini müjdelemektedir” (Alemdar ve Kaya, 1989: 172). Bu durumda, Yunan site devletindeki ‘demokrasi’ anlayışı sadece yetişkin erkekleri kapsayan, köleleri, kadınları ve yabancıları dışlayan, bir meclisin elindeki egemenlik olarak görülürse, enformasyon toplumunda oluşması varsayılan ‘demokrasi’ anlayışının da, telekomünikasyon ağlarının ulaştığı/edinilebildiği, iletişim teknolojilerini kullanabilen, iletişim teknolojileri sayesinde ‘doğru’ bilgilere ulaşabilen ve bu bilgileri ‘doğru’ yorumlama kapasitesine sahip (bu olanaklara birçok ekleme yapılabilir) kişileri kapsayacak ve bunlar dışında kalanları dışlayacak bir ortam sağlaması akla gelmektedir. Enformasyon toplumu savunucuları, yeni iletişim teknolojilerinin modern demokrasilerde siyasal katılımın önündeki geleneksel zaman ve mekan engellerinin ortadan kaldırılmasında,

yurttaşların siyasal konularda daha bilgili ve ilgili olmalarının sağlanmasında önemli bir potansiyel olmaları açısından yeni bir demokrasi anlayışını getireceklerini öngörmektedirler (Timisi, 2003: 184).

Enformasyon toplumunun getireceği varsayılan yeni demokrasi anlayışı, yeni-çoğulcu terminolojide, ‘plebisit’ ve ‘komüniteryan’ anlayışlar çerçevesinde iki demokrasi pratiğine dayanmaktadır. Bunlardan ilki, *elektronik plebisit ile doğrudan yurttaş katılımıdır*. Bu anlayışa göre, yeni teknolojilerin, anında geribesleme, hesaplama ve oylama kapasiteleri, bu teknolojilerin temel özelliğini oluşturmaktadır ve bu yeni bir demokrasi anlayışı doğurmaktadır. İkinci pratikte, *elektronik diyaloglar ile yurttaşların birleşimi ve katılımı* yoluyla plebisit ve doğrudan oylamanın yerini, enformasyon ağlarının sayesinde oluşturulabilen ‘kollektif müzakere/tartışma’ kavramı almaktadır. Yeni teknolojilerin, hesaplama ve oylamadaki hız yeteneği yerine, siyasal karar alma sürecinde düşünce ve müzakereyi merkez alan komüniteryan yaklaşım için, büyük ölçüde enformasyonun transferi ve etkileşim yetenekleri merkezi rol oynamaktadır (Kejanlıoğlu, 1989: 53-59).

İnternet ve demokrasi ilişkisine yönelik tartışma literatürü de bu iki görüş doğrultusunda şekillenmiştir: Temsili demokrasi yerine doğrudan demokrasinin kurumsallaşmasının yaratılması (oy verme sisteminin yeniden yapılanması /elektronik oy verme) ve temsili demokrasinin zaaflarını giderecek bir yöntem önerisi, yani yeni bir siyasal kamusal alanın olanaklı hale gelişi (tartışma ve müzakere kanallarının genişletilmesi) (Friedland’dan akt. Timisi, 2003: 185).

Görüldüğü gibi, etkileşimci bir teknolojiye dayanan internet üzerinden yurttaşlara, kurumlara erişimi sağlayacak ve yeni iletişim teknolojileriyle

donanımlanacak e-devlet modeli, enformasyon toplumunun getireceği varsayılan bütün bu demokratik olanakları sağlamada iyi bir yöntem olarak öne sürülmektedir.

Manuel Castells, telefon hatları, fiber optik kablolar, uydular, mobil sistemlerle dünyayı ikinci bir küre gibi kaplayan ağların bir 'akışlar mekanı' oluşturduğunu ve bu mekanın üç temel katmandan meydana geldiğini söylemektedir. İlk katman, teknolojik ağ alt yapısını şekillendiren elektronik iletişim şebekelerinden oluşan teknik katman, ikinci katman ağ dağıtıcılarının biçimlendirdiği mekanın topografyası olarak coğrafi katman, üçüncü katman ise, ağ kullanıcılarının etkileşim mekanı olarak sosyal katman olarak şekillenmektedir (Castells, 1996: 412-417).

Üçüncü katman olan sosyal katman, bireyler ve onların oluşturduğu gerçek toplulukların etkileşim içerisine girdikleri, gerçek ilişkiler kurdukları, gerçek sonuçlara vardıkları, fikir alışverişinde buldukları, ticaret yaptıkları, haberleştikleri bir mekan olmuştur. İnsanların bu tür etkileşimlere girebilmesi bu mekanı aynı zamanda siyasal bir hale de getirmektedir.

İletişim araçlarının siyasal bir mekan yaratma kapasitesi, aslında bilişim ve iletişim teknolojisinin gelişiminden önce, gazetelerden başlayarak radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının bir siyaset yapma ortamı olarak şekillenmesiyle başlamaktadır. İletişim teknolojileri ve siyaset arasındaki bağ, iletişim araçlarının gelişimiyle ve diğer faktörlerle daha sıkı bir hale gelmektedir. İletişimin siyasetin ayrılmaz bir parçası olması medyanın da bir siyaset mekanı olarak belirmesini kaçınılmaz hale getirmektedir.

Manuel Castells, medyanın bir siyaset mekanına dönüşmesini, özellikle bilişim ve iletişim teknolojileri ile siyaset arasında giderek daha sıkı dokunan bağlantıları ‘demokrasi krizi’ ile ilişkilendirmekte ve ‘enformasyonel siyaset’ olarak adlandırdığı bir çerçeve içinde değerlendirmektedir (Uçkan, 2003: 26). Devletler küresel bütünleşme yolunda ilerlerken, küresel yapının aktörleri ile yakın iş birliği içine girerek, uluslararası düzeyde etkin olunca, ulusal seçmen kitlelerini daha az temsil etmeye başlamaktadırlar, bunun yerine ulusal, topluluk ilişkilerine daha fazla eğildikçe bu kez küresel iktidar paylaşımında etkin rol oynayamamaktadırlar (Uçkan, 2003: 26). Böylelikle temsili demokrasi bir kriz içerisine girmekte ve katılım ve erişim sorunu ortaya çıkmaktadır. Bilişim ve enformasyon çağının yarattığı, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal paradigma, siyaset yapmanın temelini de derinden dönüştürmüştür. Medya (eski ve yeni), siyasetin ayrıcalıklı mekanı haline gelmiştir ve gelmektedir. Bir yerde temsili demokrasinin içerisinde bulunduğu krizde, elektronik medya katılımcı demokrasiyi sağlamada bir kurtarıcı olarak görülmüş ve ‘e-demokrasi’ ya da ‘dijital demokrasi’ gibi kavramları ortaya çıkarmıştır.

Özellikle İnternetin yaygınlaşması, medya ile demokrasi arasında varolduğu düşünülen bağlantı konusunu yeniden gündeme getirmiş, internetin doğasını oluşturan gayri merkezi yapı ve etkileşim boyutunun katılımcı demokrasi bakımından sunduğu imkanlar tartışılmaya başlanmıştır. İnternetin radyo ve televizyon gibi tek taraflı iletişimden çok, etkileşim sağlaması, gayri merkezi bir yapıya sahip olması, kullanıcı denetimli olması ve kullanıcının internet ortamındaki akışa istediği anda ulaşması, açık ve sınırsız olması gibi niteliklerinden dolayı bu tartışmalar oluşmaktadır.

Internet vasıtasıyla, e-demokrasiyi sağlayabilecek uygulama alanları şöyle sıralanabilir:

E-Oylama: yurttaşların, yerel, bölgesel ve ulusal, uluslararası ölçeklerde, bir çok farklı alanda ve konuda, internete bağlı kamu sitelerine kendi kişisel bilgisayarlarından ya da yurttaşlar için e-devlete ulaşmada oluşturulmuş, merkeze bağlı küçük terminallerden bağlanarak oy kullanmalarının sağlanmasıdır.

Çevrimiçi 'chat' ortamları: yurttaşların seçmiş oldukları temsilcilere, bürokratlara ulusal, yerel ve uluslararası ölçekte sormak istedikleri soruları sordukları, bunun sonucunda yanıt bulabildikleri 'chat' odaları sayesinde etkileşime girmelerinin sağlanmasıdır.

Toplantıların çevrimiçi izlenmesi: ulusal ya da yerel ölçekte yapılan hükümet toplantılarının, görüşmelerinin eş zamanlı olarak yurttaşlar tarafından izlenmesini sağlayacak sistemlerin ve programların geliştirilmesidir.

Çevrimiçi münazara ortamları: yurttaşların temel siyasal politikalar hakkında tartışabilecekleri, fikir alış-verişinde bulunabilecekleri çevrim içi ortamların sağlanmasıdır.

Toplantılara çevrimiçi katılım: toplanmaların çevrimiçi izlenmesi ile bağlantılı olarak, özellikle yerel yönetimlerde, belediye meclis toplantıları gibi toplantılara, yurttaşların çevrimiçi katılımların, fikirlerini beyan etmelerini sağlayacak sistemlerin oluşturulmasıdır.

Çevrimiçi imza ve protesto kampanyaları: yurttaşların bazı politik kararlara, tepkilerini ve alternatif görüşlerini ortaya koyabilecekleri,

örgütleyebilecekleri, imza toplayarak, baskı uygulayabilecekleri çevrimiçi kampanyaların oluşturulmasıdır. (Uçkan, 2003: 40).

Timisi (2003), yeni iletişim teknolojileri ve internet çevresinde geliştirilen e-demokrasi tartışmalarına eleştirel yönden bakan yaklaşımların dört temel varsayıma dayandığını vurgulamaktadır. İlk yaklaşıma göre, demokratik karar, yurttaş tercihlerinin basitçe ifade edilmesi değildir. Bu tercihlerin nasıl oluştuğu ve nasıl kayda geçtiği ile yakından ilişkilidir. İkinci yaklaşım ise, enformasyon ve bilgiye erişim kanallarının çoğalmasının demokrasinin niteliğini arttıracığına ilişkin, özellikle Negroponte tarafından açıkça ortaya konan varsayımın eleştirisinden kaynaklanmaktadır. Üçüncü yaklaşım, elektronik demokrasinin, doğrudan demokrasi idealinin içi boşaltılmış hali olduğuna değinmektedir. “Walzer, modern teknolojinin demokrasiyi bireysel oy verme makinelerinin başındaki yalıtılmış insanların kişisel pratikleri haline dönüştürdüğünü, bunun da demokratik erozyonun bir çeşidi olduğunu belirtmektedir” (Street’den akt. Timisi, 2003: 213). Bunun yanında, bireysel oy verme makinalarının oy verme pratiğini değiştirdiği, elektronik oy vermenin, elektronik kanallar vasıtasıyla ürün siparişine, alış-verişe indirgendiği, demokrasinin, kamu politikalarını tartışmacı, müzakereci özelliğinin, iletişim teknolojilerinin anındalığıyla ve mekanikleştirmesiyle, bu sürecin tahrip edildiği düşünülmektedir. Dördüncü eleştirel yaklaşım da elektronik teknolojilerin sıradan vatandaşların seçimlerini gözetmekten çok, güçlü kesimlerin seçimlerini çoğaltacağı düşüncesine dayanmaktadır. Bu yaklaşım daha çok kültürel emperyalizm, modernleşme kuramlarının eleştirilerinden beslenmekte ve yeni teknolojinin, toplumun en ücra köşesine bile ulaşabileceği düşüncesinin pratikte gerçekleşen yanlışlığı üzerinde durmaktadır. Ayrıca, bu araçlara sahip olma ve

bilgiye erişmenin mevcut iktidar örüntüleri içinden biçimlendiğini söylemektedir (Timisi, 2003: 213). Daha önce de değindiğimiz gibi, yeni iletişim teknolojilerinin her kesime ulaşması, ulaşsa bile kullanılabilmesi, kullanılabilse bile, yansız, belli grupların düşüncelerinden bağımsız, ‘doğru’ bilgiye ulaşması, bu bilgiye ulaşsa bile bunu anlayabilmesi ve yorumlayabilmesi, iletişim teknolojilerinin gelişimiyle ve kullanımıyla öngörülen iyimser fikirlerin, gerçekte oluşmasının güçlüğüne gözler önüne sermektedir.

Elektronik demokrasi savunucularının teknolojiyi nötr, özerk ve özgürce seçim sağlayabilecek bir model olarak kavramsallaştırılması, teknolojik determinizm/ belirlenimcilikle bağlantılıdır. Bu da demokrasi probleminin sadece pratikte olduğu, yeni teknolojilerle bunun çözümlenebileceğini düşünmektir. Bu yaklaşımın temelinde ise, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için tek çareyi yeni teknolojileri kullanmakta bulan liberal anlayış yatmaktadır (Timisi, 2003: 213).

Son olarak, yeni bir iletişim teknolojisi ve enformasyon ağı olarak ele alınabilecek İnternet’in ve yeni teknolojilerin özgürleştirici, demokratikleştirici etkilerinin savunulduğu günümüzde, bir yandan bunun tam tersi olaylarla da karşılaşıldığı gerçeğini birkaç örnekle ortaya koymak gerekmektedir. Politikacıların ve sektör çalışanlarının, enformasyon toplumu savunucularının, ‘internet özgürlüktür’, ‘internet hayattır’ gibi sloganlarla internetin sunumunun, reklamının yapılması, internetin tam aksine uygulamalara da ev sahipliği yapabileceğini göz ardı etmektedir. İnternetin ademi merkeziyetçi yapısı, belli bir otoriteye bağlı olmaması, serbest bilgi akışına izin vermesi, kamunun hizmetine ev sahipliği yapıp belli oranda bir şeffaflık getirmesi gibi özellikleri, bu olanakları sağlayan yapının

belli bilgisayar programlarınca şekillendirildiğini ve bu programlarda yapılacak ufak değişikliklerle, biraz önce saydığımız özelliklerin tam tersi uygulamalar yaratacağı gerçeğini değiştirmemektedir. Örneğin, Suudi Arabistan çevrimiçi program koduyla etkin bir biçimde oynayarak, bütün ‘itiraz edilebilir’ unsurları süzebilene dek vatandaşlarının internet ile bağlantısını sağlamamıştır. İran ise, ülke dışına kapalı çevrimiçi ağındaki sohbet odalarını, sadece iki kişinin eş zamanlı konuşabileceği şekilde programlamıştır (Uçkan, 2003: 34-35). Bu iki örnek, internetin kullanıldığı çevre yüzünden böyle bir uygulama yapılabileceğini öne sürebilir, fakat üçüncü bir örnek, dünyadaki teknolojik gelişmelerin öncülüğünü yapan, internetin doğduğu, e-devlet modelinin yaratıldığı ABD üzerine olunca bu konu hakkında ciddi şekilde düşünülmesi gerektiğini gözler üzerine sermektedir: 11Eylül 2001 tarihinde New York ve Washington’da gerçekleştirilen terörist saldırılar sonrasında, ABD’nde geliştirilen “Toplam Enformasyon Farkındalığı” (TIA-Total Information Awareness) sistemi, herhangi bir yargı denetimi olmadan telefon görüşmeleri, fax yazışmaları, mobil iletişim de dahil olmak üzere her türlü elektronik iletişimi sürekli olarak izleyebilmektedir (www.privacyinternational.org/survey). Böylece yeni iletişim teknolojileri ve enformasyon ağları, anayasal haklar doğrultusunda güvence altına alınmış tüm kişisel mahremiyet haklarını çiğneyen bir gözetim toplumu oluşturma yoluna girebilmektedir.

Bütün bu eleştiriler doğrultusunda, yeni teknolojilerle donanımlanacak ve internet üzerinden erişim sağlayacak olan e-devlet modeli, mantıksal açıdan hiçbir değişiklik yapılmayan, bakış açısı kendini yenilemeyen bir devlet yapısı içinde

kaldıkça, demokratikleşme, verimlilik, sorumluluk ve etkinlik gibi hedeflerini gerçekleştirmesi olanaksız görülmektedir.

İlk bölümde bir toplumsal formasyonda politik olanın tartışılmasına geçmeden önce, 'yeni' olduğu savunulan ekonomik-teknolojik temelli enformasyon/bilgi toplumu kavramı ve gelişme yazını çerçevesinde 'gelişmekte olan ülkeler' açısından bu kavrama yönelik eleştiriler verilmeye çalışıldı. İkinci bölüm ise, 'yeni' teknolojiler ve bu 'yeni' toplumun politik değişimleri de gündeme getirdiği iddiası çerçevesinde 'e-devlet' ve 'e-demokrasi' kavramlarına ayrıldı. Ekonomik ve politik olanın yeni enformasyon teknolojileri bağlamında değerlendirilmesinde öne çıkan (1) teknolojik determinist anlayış, (2) modernleşme kuramlarının yeniden yeni biçimler içinde sunulması, (3) teknolojinin özgürleştiriciliği vurgusu ve (4) neo-liberal düşünce çerçevesinde serbest pazar ve özel girişimin öne çıkması eleştirel bir düşünüme konu edildi. Üçüncü bölümde ise, Türkiye'deki enformasyon teknolojisi politikası kısaca değerlendirilecek, daha sonra siyasal partilerin görüşleri bu dört kategori ve eleştirileri bakımından analiz edilecektir.

III. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE E-DEVLET ÇALIŞMALARI, YÜRÜTME VE YASAMA ERKLERİNİN YÖNELİM(LER)İ

A. TÜRKİYE’DE ‘E-DEVLET’E YÖNELİK GİRİŞİMLERİN ARDALANI

Enformasyon toplumu, gelişmekte olan ülkelerde enformasyon toplumu, e-devlet modeli, e-demokrasi gibi kavramlara değindikten sonra ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin e-devlet, bilişim stratejileri gibi konular üzerinde görüşlerini incelemeden önce, Türkiye’de telekomünikasyon altyapılarına, telefon, televizyon, radyo gibi iletişim araçlarının internet ile bütünleşmesine temel hazırlayan fiber optik kabloların ve sayısal iletişimin gelişimine bir göz atmak gerekmektedir.

Haluk Geray’ın, sayısal iletişimin Türkiye’ye girmesini incelerken, ele aldığı ögeler; uygulayıcı kuruluş olarak PTT, Türkiye telekomünikasyon endüstrisi, siyasi iktidar, bilgisayar kullanıcıları, askeri kullanıcılar olarak sınıflanmaktadır (Geray, 1994: 169). Türkiye’de sayısal iletişime geçilmesi kararı, askeri yönetimin atadığı Meclis’ten güvenoyu almış olan Bülend Ulusu hükümeti döneminde alınmıştır. 1982 Mayıs ayında başbakan Bülend Ulusu’nun verdiği talimatla sayısallaşmaya geçiş niteliği taşıyan, ‘1983-1993 Haberleşme Ana Planı’ hazırlanmaya başlanmış ve 1983 haziran ayında PTT tarafından sunulmuştur.

Bu raporda, yurtiçi haberleşme ihtiyaçları açısından sayısal teknolojinin kurulmasının zorunlu hale geldiği vurgulanmış, iletişimin ‘ulusal kalkınma’ya doğrudan veya dolaylı olarak etki edeceği belirtilmiş ve ulusal güvenlik ve savunma ile uluslararası ilişkilerin yürütülmesi bakımından sayısal teknolojinin önem teşkil ettiğinin altı çizilmiştir. Bunu yanında “sayısallaşma sonucunda

oluşacak yeterli iletişim ortamının refahın kitlelere yayılmasında ve büyük şehirlere akının azaltılmasında etkili olacağı” savunulmuştur (Geray, 1994: 173).

Bu noktada izlenen politikanın, birinci bölümde değindiğimiz, Funda Başaran’ın (2000) gelişme iletişimi yaklaşımı ve iletişim teknolojileri olarak adlandırdığı ilk dönem iletişim yazınına uygunluğu dikkat çekmektedir.

Bu raporda belirtilen önemli bir unsur da, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin haberleşme ihtiyaçlarına öncelik vereceğinin ve bu amaçla diğer kuruluşların ve sektörlerin telekomünikasyon ihtiyaçlarının tümüyle PTT’den karşılanmasını sağlayacak bir ağ oluşturulacağı belirtilmesidir. Geray (1994: 174-5), Türk Silahlı Kuvvetlerinin gereksinimleri, ulusal güvenlik ve oluşmakta olan dünya BHSA’sında (Birleşik Hizmetler Sayısal Ağı) yeralmanın sayısal iletişim ve teknolojilerine geçilmesinde önemli rol oynadığına dikkat çekmektedir. Bunun yanında sayısal yönlendiricilerin, eski teknolojilere göre daha az yer tutmaları böylece tesis giderlerinde azalma sağlanması; üretim kapasitelerinin yüksekliği nedeniyle PTT’ye hızlı teslim imkanının olması; teslim alınan yönlendiricilerin tesisinin çabul sağlanabilmesi; bakım ve işletmelerindeki kolaylıklar; daha az enerji sağlanarak daha kaliteli, yüksek ve etkin iletişim sağlanmasına olanak vermeleri bakımından da tercih edildiğini belirtmektedir.

Ancak sayısal yönlendiricilerin sağladıkları bu kolaylıklardan ziyade, ulusal güvenlik ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin gereksinimi doğrultusunda sayısallaşma teknolojilerine geçildiği açıktır. Ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri’nin bu konu üzerine bu kadar eğilmesi, NATO ve ABD’nin yaptığı etkinin de bir ürünü olarak gerçekleşmektedir.

Türkiye’de NATO iletişim altyapı çalışmaları içinde, konumuzla ilgili olarak en önemli sayılabilecek proje 1975 yılında çalışmalarına başlanan BAYKOK (Batı Anadolu Yeraltı Koaksiyal Kablo) projesidir. BAYKOK projesi, 1952’den beri devam eden NATO altyapı programı içinde yaratılan iletişim kapasitesinin toplamından fazla bir kapasite yaratmış ve 13.12.1983 tarihinde imzalanmıştır. BAYKOK hem benzetmeli (analog), hem de sayısal iletişim ortamlarında hizmet görebilerek, Türkiye’nin Batı Anadolu’daki tüm askeri birliklerinin stratejik iletişimini sağlamayı hedeflemiştir.

BAYKOK projesinin imzalandığı tarihin, Bülend Ulusu Hükümetinin sayısal iletişime geçiş kararından bir kaç ay sonra, sivil hükümet döneminde imzalanması, Ulusu hükümetinin aldığı kararın sayısallaşmaya geçişte bu proje ile bağlantılı bir altyapı oluşturma çabası olduğunu göstermektedir. Böylece Türkiye’de sayısallaşmaya geçişin en önemli unsuru, uluslararası askeri anlaşmalar çerçevesinde alınan kararlardır denilebilmektedir. 1991’de Sovyetler birliğinin dağılması ile NATO ve ABD Türkiye’de yaptıkları ve yapmayı planladıkları yatırımlara devam etmemiş, hatta ABD bazı tesislerini kapatma yoluna gitmiştir (Geray, 1994).

‘1983-1993 Haberleşme Ana Planı’ karara bağlandıktan sonra Kasım 1983’te yapılan genel seçimle iktidara gelen Anavatan Partisi Hükümeti, sayısal iletişimin gelişmesinde etkili olmuş, 1983 yılından itibaren telefon yönlendiricilerinin ve iletişim altyapısının kapasitelerinin hızla arttırılmasını ve sayısal iletişimin kullanılmasını, dış ticarete dünyaya daha fazla açılma politikası gereğince iletişim alanına öncelik vermiştir. Anavatan hükümetinin, neo-liberal politikaları doğrultusunda Türk ekonomisinde yapı değişikliğine gitme kararı

telekomünikasyon politikalarının ayrı bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Anavatan hükümetinin, telekomünikasyon alanında yaptığı yatırımlar önceki dönemlerle karşılaştırıldığında çok büyük bir sıçrama yapıldığı görülmektedir, şöyleki, 1971-1975 döneminde PTT yatırımlarının gayri safi milli hasıladan aldığı pay binde 2.3 iken, 1984-1986 döneminde dört kat artarak binde 9'a yükselmiştir (Geray, 1994: 177).

Anavatan hükümetince iletişim alanında sağlanan bu büyük patlama sayesinde telekomünikasyon ve iletişim sistemleri ile 'gelişmiş' ülkelerle Türkiye arasındaki 'gelişmişlik' farkını kapatacağına dair yapılan vurgu da hükümetin uyguladığı politikalara, kamuoyu nezdinde meşruiyet kazandırma çabasına gittiğini akla getirmektedir. BHSA gibi sayısal ağ sistemlerine bağlanmanın ve sayısal iletişim teknolojilerinin Türkiye çapında gelişmesi ve yayılmasının, eğitimin bölgeler arasında daha dengeli yayılmasına, Türkiye'nin bu sayede 'çağ atlamasına', her alanda reformların sağlanmasına sebep olacağı gibi sözlerin kullanılması, neo-liberal politikalar ile yoğrulmuş iyimser enformasyon toplumu senaryolarının Anavatan hükümeti tarafından içselleştirildiğini göstermektedir.

Türkiye'nin sayısallaşma projesinde sanayii bakımından en önemli adım ise, Netaş'ın sayısal yönlendiricileri üretmeye başlaması ile olmuştur. Fakat sayısallaşmanın yeterli hızla gerçekleştirilememesi bakımından PTT, PTT-ARLA'yı Teletaş'a dönüştürmüş ve 1987 yılında tüm hisselerini Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Fonuna devretmiştir. Bundan bir yıl sonrada bu hisseler satışa sunulmuş ve böylece Teletaş ve Netaş'taki PTT hisseleri satışa çıkartılarak rekabet sağlanmıştır. Böylece hem yönlendirici fiyatlarını ucuzlatmak, hem de yurt içinde üretim yapan firmaların yabancı ortaklara bağımlılıkları azaltılmak istenmiştir

(Geray, 1994: 183). Aynı yıl, sayısal yönlendiricilere ilişkin bir ihale açılmış ve bu ihaleye Türkiye’de üretim yapan şirketler dışında Siemens, Ericcson, ATT şirketleri de girmiştir. İhale sonucunda Siemens sayısal iletişimin belkemiğini oluşturan fiber-optik kablo üretimine Türkiye’de ilk geçen firma olmuştur.

Özetlersek, Türkiye’de sayısal iletişime geçilme sürecinde en önemli aktörlerin NATO, ABD ve Türk Silahlı Kuvvetleri olduğunu gördük. NATO ve ABD askeri kullanıcılarını giderek sayısal iletişim teknolojisine dönüştürmüşler, Türkiye’de varolan sistemlerin güvenlik ve verimlilik açısından yetersiz olması yüzünden de Türkiye’ye sayısallaşma yönündeki baskıyı arttırmışlardır. Türkiye’de sayısal iletişim konuşulmazken, NATO ve ABD’nin etkisi ve bu etkiyi Türk Silahlı kuvvetlerinin ‘ulusal güvenlik’ gereksinimi olarak ele alması ve içselleştirmesi sayesinde, sayısal iletişime geçiş Türkiye gündemine girmiş ve hükümet politikalarınca gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Sayısal iletişime geçiş kararı, askeri hükümet döneminde alınmasının hemen ardından iktidara gelen Anavatan hükümeti tarafından da büyük bir destek görmüş, hatta en büyük atılım hükümetin neo-liberal politikaları doğrultusunda bu dönemde gerçekleşmiştir. Türkiye’deki iletişim yetersizliğinden yakınan uluslararası firmalar ile ilişkileri güçlendirmek, dış ticarete serbestleşme, rekabet açısından hükümet politikalarına uygunluk göstermesi ve sayısal iletişimin kalkınmayı sağlayarak enformasyon toplumu düşüncesini gerçekleştirecek, gelecekte dünyadaki iletişim sistemini oluşturacak teknoloji olarak sunulması açılarından, sayısal iletişim Anavatan hükümetince desteklenmiştir. Son olarak, artan telefon talebinin karşılanması için Türkiye içinde oluşan baskı sayısal iletişime geçişte dolaylı bir etken olmuştur, çünkü sayısal

iletişimin çok sayıdaki yönlendirici kapasitesi sayesinde sağladığı yüksek abone kapasitesi, sayısal iletişim Türkiye gündemine girdikten sonra farkına varılmıştır.

İletişim teknolojilerinin bir arada, birbirleriyle bütünleşerek kullanımını sağlayan ve iletişim ağı altyapısını oluşturan sayısal iletişimin Türkiye'ye 1980'lerin ortasında girmesi, Türkiye'nin teknolojik açıdan yeterli ve tüm teknolojik yenilikleri uygulayabilen ve üretebilen, ekonomisini bu yönde şekillendirmiş bir ülke olduğunu göstermemektedir. Bu noktada, Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikasına göz atmak gerekmektedir.

Türkiye'de Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1979-1983) ilk kez 'teknoloji politikaları'ndan söz edilmiştir ve teknoloji politikalarının sanayi, istihdam ve yatırım politikalarıyla bir bütün olarak ele alınması ve belli sektörlerin kendi teknolojilerini üretecek biçimde geliştirilmesi öngörülmüştür (TUBİTAK-BTP, 1999: 2). İlk kez ayrıntılı bir bilim ve teknoloji politikası ortaya koyma çabaları '1983-2003 Türk Bilim Politikası' adı altında 1980'lerin başında dönemin konu ile ilgili Devlet Bakanı Nimet Özdaş'ın eşgüdümünde, 300 kadar bilim adamı ve uzmanın katılımıyla hazırlanan dökümanla gerçekleşmiştir. Bu dökümanda teknoloji konusu ana unsur olarak ele alınmış ve öncelik verilecek teknoloji alanları belirlenmiştir. 'Türk Bilim Politikası (1983-2003)' hayata geçirilememiş fakat, bilim ve teknoloji politikalarının, ekonominin yönetiminde ve toplumsal alanın başlıca etkinlik alanlarının düzenlenmesinde rol alan unsurların da (bakan, bürokrat, hükümet dışı kuruluş temsilcileri vb.) katılımıyla belirlenmesini sağlayan, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK) kurumunun oluşmasına önayak olmuştur (TUBİTAK-BTP, 1999: 4).

BTYK 1983'te kurulmuş, fakat ilk toplantısını 1989 yılında, ikinci ve sınırlı ölçüde işlerlik kazandığı toplantısını da 1993 yılında gerçekleştirebilmiştir. 3 Şubat 1993'te yapılan toplantıda BTYK, 'Türk Bilim ve Teknoloji Politikası: 1993-2003' adlı dökümanı kabul etmiş ve bugünkü bilim ve teknoloji politikalarının temelini oluşturmuştur. Bu yaklaşım ayrıca Yedinci Beş yıllık Kalkınma Planı'nın ana başlıklarından birini oluşturmuştur. Ulusal bilim ve teknoloji politikasının ve buna dayalı uygulama gündeminin son şeklini aldığı Türkiye Bilim ve Teknoloji Politikası dökümanı BTYK'nın 25 Ağustos 1997 günlü toplantısında da onaylanmıştır (TUBİTAK-BTP, 1999).

1993 sonrasında izlenen temel politika yaklaşımının 1983 belgesinden temel farkı, yalnızca bilimde değil teknoloji alanında da yetkinleşmenin amaçlanması ve bu yetkinleşmenin, bilim ve teknolojiyi ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürebilme becerisine de sahip olma amacını içermesidir. Bilim ve teknolojiyi, ekonomik ve toplumsal faydaya (pazarlanabilir yeni ürün, yeni sistem, yeni üretim yöntemleri ve yeni toplumsal hizmetlere) dönüştürebilme becerisi, genel olarak inovasyon (yenilik/yenilenme) becerisi olarak tanımlanmaktadır (TUBİTAK-BTP, 1999). Bunun için 'Ulusal İnovasyon Sistemi'nin kurulması gerekmektedir ve bu konu ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla sistemsel bir bütünlük, süreklilik ve siyasal kararlılık içerisinde ele alındığı takdirde bir başarı sağlanabilecektir. Türkiyenin sanayileşme eşiğini geçip enformasyon toplumuna -ve giderek bilgi toplumuna- evrilmesinin, aynı zaman diliminde aşabilmesinin tek aracı 'Ulusal İnovasyon Sistemi' olarak karşımıza çıkmaktadır (TUBİTAK, 1995).

Görüldüğü gibi Türkiye Bilim ve Teknoloji politikasının hayata geçirilmesi sanayii, özel, kamu, sivil toplum, hükümet gibi birçok unsurun birarada, sistemli ve kararlı olarak oluşturacakları bir yapılanmanın sonucunda gerçekleşebilecektir.

Bu çerçevede 1990'lı yıllar Türkiye'de telekomünikasyon politikalarını da içine alan enformasyon toplumu politikalarını belirleme noktasında başka inisiyatiflerin de ortaya çıkmasına sahne olmuştur (Başaran, 2003: 185). BTYK'nın dışında, 31 Mart 1997 tarihinde, MGK Genel Sekreterliği, Genel Kurmay Başkanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, DPT Müsteşarlığı, YÖK Başkanlığı, TÜBİTAK Başkanlığı, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, Türk Telekomünikasyon A.Ş ve özel sektörü temsilen TESİD'in (Türkiye Elektronik Sanayicileri Derneği) katılımı ile oluşan çalışma gurubu tarafından başlatılan ve daha sonra hazırlanması görevi Ulaştırma Bakanlığı koordinatörlüğünde TÜBİTAK bünyesinde oluşturulan Ulusal Enformasyon Altyapısı Anaplan Yürütme Grubuna verilen TUENA (Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı) bu saptama doğrultusunda verilecek başka bir örnektir (Başaran, 2003: 186).

1997'de başlanan ve 2000 yılında tamamlanan TUENA Anaplan çalışması temel vizyon olarak, iletişim ağına ilişkin politikaların a) sürdürülebilir bir kalkınma için genel sosyo-ekonomik yararın en çoğa çıkartılması; b) Türkiye'nin yerel bilişim teknolojileri ve telekomünikasyon sanayisinin yerel katma değerinin uygulanabilir (optimum) noktaya erişerek sıçrama yapması; c) Küresel düzeydeki piyasalardan pay kapılması için bölgesinde liderlik işlevini üstlenmesi; d) Yukarıdaki vizyonu gerçekleştirmek üzere politikaların uygulanması ve gerekli kurumsal yapılanmaların gerçekleştirilmesi (TUENA 2000) önerilerinde bulunmaktadır (Geray, 2003: 147).

Türkiye'nin sistematik olarak işleyen ve sürekliliği olan bir bilim ve teknoloji politikasına sahip olması, Türkiye'de gerçekleştirilecek yeni iletişim teknolojilerine dayalı projelerin de uygulanmasında büyük önem taşımaktadır. Bilim ve teknoloji politikasını gerçekleştirmedeki eksiklikler bu tür projelerin gerçekleşmesinde de engel teşkil etmektedir. Ancak, Türkiye'nin AB'ye üye olma girişimi, birçok konuda olduğu gibi, bu konuda da zorlayıcı ya da itici bir güç olmuştur.

1990'ların ortasında, internet'in ticarileşmesinden sonra ABD'nin bu alanda yaptığı yatırımlar ve uygulamaya koyduğu e-devlet gibi projeler tüm dünya ülkelerinde etkili olmuştur. ABD'nin küresel pazarda bilgi ve iletişim teknolojilerinde sağladığı ve sağlayacağı üstünlük, ABD ve Asya/Pasifik grubu dışındaki ülkeleri önemli bir pazar olarak gören Avrupa Birliği'ni de harekete geçirmiştir. Bu bağlamda Avrupa Birliği bilgi ve iletişim teknoloji alanında yapmayı planladığı bütün projeleri 'e-Avrupa' projesi altında bir araya getirmiştir ve yeni uygulamaların AB çapında yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar başlatmıştır. Ayrıca, bilimsel ve teknolojik parasal sübvansiyon sağlayan Çerçeve Programlarından altıncısı içine de bu uygulamalara yönelik toplumsal, ekonomik, sosyolojik ve teknolojik uygulamalar da alınmıştır (Geray, 2003: 131).

23-24 Mart 2000 tarihlerinde Lizbon'da yapılan Avrupa Konseyinde e-Avrupa'nın eylem alanları şöyle sıralanmaktadır: Avrupa gençliğinin dijital çağa taşınması; herkes için ucuz internet erişimi; elektronik ticareti hızlandırmak; araştırmacılar ve öğrenciler için hızlı internet erişimi; güvenli elektronik erişim için akıllı kartlar; ileri teknoloji üreten küçük ve orta ölçekli işletmeler için risk sermayesi sağlanması; engelliler için elektronik katılımın sağlanması; çevrimiçi sağlık; akıllı ulaşım; çevrimiçi devlet (e-devlet) (Uçkan, 2003:128).

AB'nin bilgi toplumu politikasının önemli bir boyutunu da, dünya çapındaki rekabet için 'Üçüncü Ülkeler' oluşturmaktadır ve bu ülkelere yönelik programların geliştirilmesi amaçlanmaktadır. E-Avrupa+ projesi de bu bağlamda uygulanmaya konmuş ve aday ülkelerin AB'ye entegrasyonunda uyulması gereken bir şart olarak öne sürülmüştür. Bu proje dahilinde aday ülkeler parasal kaynakları kendi kaynaklarından bulacaklardır.

Türkiye, 15-16 Haziran 2001 tarihlerinde Göteborg'ta yapılan AB zirvesinde, e-Avrupa+ projesinin resmi üyesi olmuştur. E-Avrupa+ girişimine resmi olarak katılmadan önce 11 Nisan 2001'de Dışişleri Bakanlığı'nda e-Avrupa+ girişimi ile ilgili ilk toplantı yapılmıştır. Bu toplantı T.C. başbakanlık Müsteşarlığı başkanlığında, çeşitli kamu yönetim birimleri ve bazı sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşmiş ve TÜBİTAK, e-Türkiye Eylem Planı oluşturulması için sekretarya olarak görevlendirilmiştir. İkinci toplantı 24 Nisan 2001'de TÜBİTAK'ın ev sahipliğinde düzenlenmiş ve e-Avrupa yolunda izlenmesi gereken çalışmaların çerçevesi çizilmeye başlanmıştır. Üçüncü olarak 3 Mayıs 2001 tarihinde Brüksel'de yapılan e-Avrupa+ eylem planı ile ilgili teknik düzeydeki toplantıya TÜBİTAK katılmıştır. Dördüncü ve son toplantı ise, 28 Mayıs 2001 tarihinde Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'nde yapılmış ve bundan sonra 15-16 Haziran 2001 tarihlerinde Başbakan Bülent Ecevit tarafından e-Avrupa+ girişimine katıldığımız resmen bildirilmiştir (Evren, 2002). Bu doğrultuda 'e-devlet' ve 'bilgi toplumu' olma yolunda çalışmalara başlanmıştır.

Haziran 2001 Göteborg Zirvesi'nde açıklanan e-Avrupa+ Eylem Planı dört amaç üzerine kurulmuştur:

Bilgi toplumunun temel yapı taşlarını oluşturma çalışmalarının hızlandırılması

- Daha ucuz, daha hızlı, daha güvenli internet
- İnsan kaynağına yatırım
- İnternet kullanımının canlandırılması (Uçkan, 2003: 151).

E-Avrupa+ girişimine dahil olma süreci aslında 1999 yılının Aralık ayında Türkiye'nin tam üyelik adaylığının kabul edilmesiyle birlikte girilen yeni dönemde, AB üyeliğinin artık toplumun farklı kesimlerince benimsenen toplumsal bir projeye

dönüşmesine dayanmaktadır. Bu tarihten sonra hükümetlerin en önemli görevi AB'den müzakere tarihi almak, Meclisin en önemli etkinliği ise AB ile katılım müzakerelerinin başlatılabilmesi için belirlenen kriterlere uyum sağlamanın gereklerini yerine getirmek olmuştur (Başaran, 2003: 169). Bu kriterlerden ilki, demokrasi, hukuk devleti, insan hakları ve azınlık haklarını kapsayan siyasi kriterler, ikincisi AB içindeki rekabet baskısı ile baş edebilecek bir piyasa ekonomisini öngören ekonomik kriterler, son olarak da Türkiye'nin üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenebilme kapasitesidir. Son kriter, Türkiye'nin e-Avrupa+ programına girmesi ve bu doğrultuda 'e-Türkiye', 'e-devlet' projeleri üzerinde çalışmaya başlamasını sağlamıştır.

Türkiye'de bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik olarak e-Türkiye, e-devlet oluşumunda çeşitli kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve platform ve gruplar çalışmalar yürütmektedir.

Sivil Toplum Örgütleri: Türkiye Bilişim Vakfı, Türkiye Bilişim Derneği, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, Bilgi İşlem Hizmetleri Derneği, Türkiye İnternet Servis Sağlayıcıları Derneği, Tüm Telekomünikasyon İşadamları Derneği, Türk Elektronik Sanayicileri Derneği, Bilimsel ve Teknik Araştırma Vakfı, İnternet Teknolojileri Derneği.

Kamu Kuruluşları: Bilim ve Teknoloji Stratejileri: Vizyon 2023, T.C Başbakanlık Yönetim Bilişim Sistemi Merkezi, T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı e-ticaret Genel Koordinatörlüğü, TÜBİTAK ve TÜBİTAK'a bağlı, TÜBİTAK ODTÜ Bilten, Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi, Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü, TUENA Anaplan Proje Ofisi

Platform ve Gruplar: İnternet ve Hukuk Platformu, TeknoTürk, Türkiye Linux Kullanıcıları Grubu (Bilişim Dizini, eDevlet.net).

Son olarak, Türkiye'nin 'e-devlet' projesindeki durumuna bakarsak, Türkiyenin, e-devlet aşamaları açısından sadece bilgilendirme ve bazı basit hizmetleri gerçekleştirdiği görülmektedir. Yüzden fazla kamu kurum ve kuruluşunun web sayfası bulunmaktadır. Kurumların hazırladıkları web sayfaları çoğunlukla statik bilgiler içermekte ve kurumsal bazda bilgilendirme yapmaktadır.

Hizmet aşamasında bulunan bazı projeleri özetlersek:

- Emekli Sandığı, İnternet/İntranet aracılığı ile yaklaşık 17.000 eczaneyi sisteme entegre etmiş ve anında denetim yapabilmektedir.
- Maliye Bakanlığı, 16 il ve 17 vergi dairesinde gerçekleştirdiği MOTOP projesi ile, nakil vasıtaları bilgileriyle, mükellef bilgilerini ilişkilendirme ve vergi/trafik cezaları oluşumlarını anında izleyebilmektedir.
- Maliye Bakanlığı, 12 il ve 153 vergi dairesinde uygulamaya başlattığı VEDOP projesi ile, vergileri toplamakta ve ödemeyenleri anında takibe alabilmektedir. Şimdilik toplam vergilerin %80'i bu proje ile toplanmaktadır.
- Maliye Bakanlığı, Web Tabanlı Saymanlık Projesi ile ülke çapında 6,000 kullanıcıya hizmet verme noktasındadır.
- İçişleri Bakanlığı MERNİS (Merkezi Nüfus Bilgileri Kayıt Sistemi) projesi ile, İnternet/İntranet aracılığıyla kimlik numarası vermeye başlamıştır.
- Devlet Malzeme Ofisi (DMO) İnternet/İntranet aracılığıyla elektronik satış uygulaması başlatmıştır (Türkiye Bilişim Şurası Raporu, 2002; Uçkan, 2003).

B. TBMM ‘TÜRKİYE BİLİŞİM STRATEJİLERİ VE E-TÜRKİYE’ GENEL GÖRÜŞMESİNİN ANALİZİ

İlk bölümde genel tartışmaların ve ardalanın verilmesinden sonra, ikinci bölümde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde hükümetin ve gurubu bulunan siyasal partilerin enformasyon toplumu ve e-devlet konularındaki görüşlerini incelemeyi amaçlamaktayız. Bunun temel nedenlerinden biri, son 25 yıldır dünya gündeminde önemli bir yer tutan enformasyon toplumu tartışmaları ve 90’lı yılların ortasından itibaren ortaya çıkan e-devlet kavramı hakkında Türkiye’de parlamentoda ne konuşulduğu, nasıl tartışıldığı ve bu konuya bakış açılarının nerede konumlandığına dair bir fikre sahip olma isteğidir.

57. hükümet dönemini incelemeye alma isteği ise, Türkiye’nin; Avrupa Birliği uyum sürecine girme çabası ile Avrupa Birliği’nin Altıncı Çerçeve Programına tam katılım kararının oy birliğiyle kabul edilmesi ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin e-Avrupa projesini aday ülkelerini de içerecek şekilde yeniden düzenlediği e-Avrupa+ projesine, 15- 16 Haziran 2001’da Göteborg zirvesinde dahil olmasıdır.

Bütün bu girişimler, TBMM’nin enformasyon toplumu ve e-devlet hakkındaki görüşleri ve tartışmaları değerli kılmaktadır. 2002 yılı Mayıs ayında yapılan Bilişim Şurası’na TBMM de Bilgi Grubu olarak Mecliste yer alan her parti

grubundan sorumlu milletvekilleriyle katılmıştır. Şura öncesi, bu konuya ve neler yapılacağına dair bir genel görüşme yapılmıştır. 21. dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde, Konya DSP Milletvekili Emrehan Halıcı'nın öncülük ettiği, 'Türkiye Bilişim Stratejileri ve e-Türkiye' konusunda bir genel görüşme açılmasına ilişkin önerge 169 milletvekili ve Meclis Başkanının da imzasıyla teklif edilmiş ve oy birliğiyle kabul edilmiştir. Bu görüşmeyi önemli kılan ise Mecliste yer alan altı siyasi partinin grup temsilcilerinin, bu konuya dair yaptıkları yaklaşık 20'şer dakikalık konuşmalardır.

'Türkiye bilişim stratejileri ve e-Türkiye konusundaki genel görüşme' olarak adlandırılan bu görüşmelerde, Meclisteki altı siyasi parti olan ANAP, SP, DYP, AKP, DSP, MHP adına birer grup üyesine, şahısları adına iki milletvekiline ve hükümet adına da bir üyeye söz verilmiştir³, ayrıca son olarak bir milletvekilinin görüşme sonunda hükümete yönelttiği bir soru ve aldığı cevap yer almaktadır.

İlk bölümde enformasyon toplumu, 'gelişmekte olan ülkeler'de enformasyon toplumunun durumu, e-devlet, e-devlet ve demokrasi gibi konular sonucunda çıkardığımız dört kategoriden yararlanarak çözümleyeceğiz. Bu dört kategori: (1) Teknolojik determinizm, (2) Bir 'gelişme' hedefi olarak enformasyon/bilgi toplumu (3) Yeni teknolojilerin özgürleştirici ve merkezileştirici rolü (4) Özel girişim, rekabet ve esneklik vurgusu.

1. Teknolojik Determinizm

³ Milletvekillerinin konuşmalarından alıntılar, TBMM Meclis Tutanak Dergisi Cilt 93'te yer alan 30. 4. 2002 tarihli genel görüşmeden alınmış ve alıntılarının sonuna bu dokümandaki sayfa sayıları alıntılarının sonuna eklenmiştir.

Bu kategori, “Teknoloji toplumsal oluşumu/değişimi biçimlendirme gücüne sahiptir” düşüncesine dayanır. Bu bağlamda:

1) Yeni iletişim teknolojilerinin ana kaynağı bilgidir, böylece teknolojik gelişme ‘bilgi toplumu’ nu getirecektir. Bilgi toplumunun oluşabilmesi için yeni teknolojilere ihtiyaç duyulmaktadır.

2)Yeni teknolojiler, erişim ve etkileşim olanaklarını güçlendirmeleri bakımından, ‘katılımcı demokrasi’yi getirmektedirler. ‘Katılımcı demokrasi’nin yolu, yeni iletişim teknolojileriyle yapılanmış bir devlet olmaktan geçmektedir.

Bu görüşler Meclisteki konuşmalarda açık veya örtük bir biçimde, hemen hemen her konuşmada görülmektedir.

Anavatan Partisi grubu adına söz alan Birkan Erdal, “bütün dünya ülkeleri gelişen iletişim teknolojisini en iyi şekilde kullanarak, bilgiyi en açık bir şekilde, en uç noktalara kadar ve en ucuz şekilde ulaştırmaktalar. Bu sayede, devletin yaptığı her işten, her vatandaş bilgi sahibi olurken, denetleme, katkıda bulunma imkanı da ortaya çıkıyor, şeffaf yönetimler gerçekleşiyor”(354) demektedir. Erdal, yeni iletişim teknolojilerinin temeli olan bilginin, yine bu teknolojiler sayesinde ülkelerin, toplumların en unutulmuş kesimlerine kadar ulaşabildiğini ve bu bilgi akışı sayesinde şeffaf yönetime ulaşılacağı, tüm vatandaşların devletin yaptığı tüm işlerden haberdar olacağını savunmaktadır:

Böylece, daha az yanlış yapan yönetim modellerine erişiliyor; hükümet politikaları, vatandaşlara daha kolay anlatılıyor; vatandaşlar politikaların oluşumuna katkıda buldukları için yenilikleri daha kolay benimsiyor ve sahipleniyorlar. Böylece varılmak istenen hedefe daha kolay varılıyor ve daha verimli sonuçlar elde ediliyor; vatandaşın devletle ilişkisi kolaylaşıyor; vatandaşın günlük hayatı, daha verimli ve daha kolay hale geliyor; yöneten ve yönetilenler arasındaki barış kuvvetleniyor; katılımcı demokrasi hayata geçiyor; bilişim teknolojisi; yönetim kavramına güç katıyor; demokrasi güçleniyor, demokrasiler evrim geçiriyor (354).

Erdal'ın iletişim teknolojilerinden beklentileri çok yüksektir ve iletişim teknolojileri demokrasilere iyiye doğru bir dönüşüm yaptırmaktadır. Bu demokrasinin daha katılımcı, daha barışçı bir yapıya sahip olacağına müjdesini vermektedir. Vatandaşların, günlük hayatlarının bu teknolojilerle kolaylaşacağı da varsayılarak, en doğru adımın iletişim teknolojilerine dayalı bir devlet yapısı kurmaktan geçtiğini belirtmektedir:

“Bilişim teknolojisi sebebiyle demokrasilerin geçirmekte olduğu evrim, yönetim modelinden yönetişim sistemine geçişi yarattı. Artık yönetimler, karşılıklı etkileşim sonucu ortaya çıkıyor... Bu da, önümüzdeki on yıl içerisinde, katılımcı demokrasi sisteminde çok önemli değişimlerin yaşanacağına işaret ediyor” (355). Erdal, yeni teknolojiler, karşılıklı etkileşimi sağladıkları için, yönetim yapılarında önemli değişikliklere sebep olmuştur derken teknolojinin dönüştürücü rolünü vurgulamaktadır. Erdal, katılımcı demokrasinin de ancak yeni iletişim teknolojileriyle sağlanabileceği savunmaktadır. Ayrıca, Erdal'a göre, yeni bir iletişim teknolojisi olarak internet ve internetin sağladığı imkanlar, hükümetleri değişime zorlamakta, daha 'adil ve dikkatli' olmalarını sağlamaktadır.

Bu değişim, şimdiden başladı bile. Sivil toplum örgütlerinin, yönetimler üzerindeki etkisi gün geçtikçe artıyor... İnternet uygulamaları, vatandaşa , fikirlerini yayma ve takip etme konusunda yeni imkanlar sağlıyor.

Hükümetlerin aldıkları kararlar ve yöneticilerin icraatları konusunda, çok daha çabuk tepki verebilme imkanları ortaya çıkıyor. Bu da, hükümetleri ve yöneticileri, daha dikkatli ve adil olmaya zorluyor, pozitif bir kazanım ortaya çıkıyor (355)

E-devlet ve e-Avrupa projesi ile hedeflenen amacı da Erdal şu sözleriyle belirtir:

“Bilgi toplanması ve bu bilgilerin işlenerek kullanılması; bu sayede, verimli ve şeffaf işleyen bir devlet mekanizmasına kavuşulması; hızlı ve etkili kararlar alınması, devlet hizmetlerine ulaşmanın vatandaşa kolay ve ucuz hale getirilmesi. Bu suretle, daha zengin Türkiye’nin, daha varlıklı ve huzurlu vatandaşları olacak...” (356).

Sonuçta, vatandaşların huzurlu ve daha varlıklı olmaları, ancak teknolojik yöntemlerin kullanıldığı yeni bir devlet yapısıyla oluşacaktır. Bu anlamda teknoloji, toplumu ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan dönüştürmektedir. Erdal’ın konuşması, parti grubu adına olduğu için Anavatan Partisinin görüşlerinin teknolojik determinist, yani teknolojinin belirleyiciliğine dayandığı açıkça gözlenebilmektedir.

Saadet Partisi grubu adına ise Turhan Alçelik söz almıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişiminin önemli ve dönüştürücü rolüne Alçelik de değinmiş ve bunu savunmuştur: “Önce bilişim nedir; bilişim, aracı bilgi, kullanıcısı da insan olan bir kavram; amacı, insanlığın refahı, mutluluğu ve işlerini kolaylaştırmak” (358). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin, insanlığın mutluluğunu sağlayacağı düşüncesi burada hakimdir ve enformasyon toplumu kuramcılarının iyimser bakış açılarını hissettirmektedir.

Alçelik’in aşağıdaki ifadesi özellikle ilginçtir: “Değerli arkadaşlar, internet, bilgiye ulaşmanın bugün en kolay yolu... Bilişimden istifade etmek için neler yapmak lazım, onu da konuşmamız lazım burada. Öncelikle bilgiye, yani, bilginin kaynağına ulaşabilmek, yani internette yeterince yararlanabilmek lazım bugünün

şartları içerisinde” (359-360). Alçelik’in burada bir anlam karmaşası yaşadığı açıktır. İnternet zaten bir iletişim teknolojisi olarak bilişim’in içerisinde. Üstelik, bilginin kaynağı olarak interneti ele almak teknolojik determinizmin de ötesinde birşey olarak gözükmemektedir.

Doğru Yol Partisi grubu adına söz alan İlyas Yılmazyıldız da yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesine ve kullanılmasına büyük bir destek vermektedir.

Değerli arkadaşlarım, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasının önemli sebeplerinden birinin teknolojiyi takip edememesi, bunun da en önemli göstergesinin, matbaanın gelişiminin engellenmesi olarak gösterilirdi. Peki, gelecek kuşaklar bizi nasıl hatırlayacak; internetin gelişimini engelleyen dolayısıyla, e-Türkiyenin kurulmasını geciktiren yasaları çıkarmakla hatırlayacaklar...⁴ (365).

Düşüncelerini tarihten bir örnek vererek açıklamaya çalışan Yılmazyıldız, teknolojiyi bir imparatorluk yıkımı sebeplerinden sayarak ona belirleyici bir rol atfetmekte, teknolojinin önündeki tüm engellerin kaldırılması gerektiğini ve toplumun teknoloji vasıtasıyla ilerlemesine izin verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Matbaanın muadili bugün internetse eğer, onun gelişiminin engellenmesi, Yılmazyıldız’ın ifadesinde, Türkiye’nin yıkılacağı gibi bir felaket tellallığına kadar uzanabilecek içerimlere sahiptir.

Ayrıca, Yılmazyıldız, e-devlet sayesinde yolsuzluk gibi sorunların engelleneceğini savunmaktadır, yani ancak yeni iletişim teknolojileriyle

⁴ Bu alıntı teknolojik determinizmi, teknolojiyi merkeze alan bir yaklaşımı örneklediği kadar, 2. kategorideki gelişmişlik-gelişmemişlik retoriğiyle de ilgilidir.

yapılandırılmış bir devlet yolsuzluk yapamayabilecektir: “Davos zirvesinde yayınlanan bir raporda, e-devlet olmadığı için, şeffaflık olmadığı için, Rusya, Endonezya, Çin ve Türkiye en çok yolsuzluk olan ülkelerdi. Şeffaflık olduğu zaman, bu yolsuzluklar olmaz, e-devlet bunları sağlar, e- Türkiye bunları sağlar; onun için olması lazım” (365).

Adalet ve Kalkınma Partisi grubu adına konuşan Mehmet Altan Karapaşaoğlu da teknolojik gelişmelerin toplumları ‘radikal’ bir şekilde dönüştürdüğüne yönelik inancı onaylamaktadır:

Teknolojik gelişmeler, özellikle 20nci Yüzyılın ikinci yarısı itibariyle, insanoğlunun, daha önceki devirlerle kıyaslanamayacak ölçüde bir sıçrama yapmasının neden olmuş, iş hayatı, toplumsal yaşam ve bireysel ilişkilerde radikal değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerin yaşanmasındaki en önemli aktör, hiç şüphesiz ki, bilgisayar ve onun öncülük ettiği bilişim sektöründe yaşanan ilerlemelerdir (367).

Bilgisayarı bir ‘aktör’ sayan Karapaşaoğluna göre, özellikle internet, insanlık için eşi benzeri olmayan bir dünya yaratmıştır.

İnternet kapsamı çok geniş olan ve her geçen gün daha da büyüyen teknolojik gelişmelere anında cevap verebilen bir dünyanın kapısını insanlığa açmıştır. İnsanoğlu, bu teknolojiyle, yüzyıllardır gerçekleştirdiği faaliyetlere farklı bir boyut getirmiş ve dünyanın dinamiğiyle birlikte yepyeni kavramlar oluşturmuştur (367).

Karapaşaoğlu teknolojinin tıp, ekonomi, eğitim, vb. gibi her alanda belli dönüşüm ve ileriye dönük bir adım atmaya yardımcı olduğunu savunmakta, faydalarını saymakta, sonra da iletişim teknolojileri olmadan iyi bir devlet yönetiminin olmayacağını altını çizmektedir:

Değerli arkadaşlar, buraya kadar sunduğumuz bilgiler, internetin yararları, faydalarıyla ilgili yapılacak olan çalışmalara belki bir zemin oluşturur düşüncesiyleydi; ancak, günümüzde, ülkemizin bütün kurum ve kuruluşlarının, gerek birbirleriyle olan iletişimlerini gerek vatandaşla devlet arasındaki ilişkileri, olumlu, şeffaf ve verimli bir şekilde düzenlemenin bir başka yolu da yoktur. Dolayısıyla, interneti, bilgisayarı, toplumumuza hakim kılmak mecburiyetindeyiz (370).

Karapaşaoğlu, devletin daha iyi işlemesi ve katılımcı demokrasinin oluşabilmesi için yeni teknolojileri tek yol olarak görmektedir. Hatta ‘demokrasiyi hakim kılmak’ retoriğinin yerini, görüldüğü gibi, ‘interneti, bilgisayarı hakim kılmak’ almıştır. Bunun için, Karapaşaoğlu, konuşmasının sonunda teknolojik ilerleme ve gelişme için her türlü altyapının ve gerekliliğin karşılanmasını istemektedir: “Teknoloji, her gün, bir adım değil on adım atıyor; teknolojiyi en ileri noktadan yakalamak suretiyle, Türkiye, altyapıyı oluşturmalı, bu sektörü oluşturmalı, bu sektöre destek olmalı, bu sektörün ihtiyaçları gerek maddi gerek manevi olarak karşılanmalıdır” (371).

Enformasyon toplumu kuramının iyimser bakış açısı ve teknolojinin insanlık için iyi bir gelecek sağlayacağı düşüncesi, Demokratik Sol Parti grubu adına söz alan Emrehan Halıcı'nın görüşlerinde de hakimdir.

Değerli milletvekilleri, bilgi toplumu, bilgiye önem veren, bilgiyi kullanabilen ve en önemlisi bilgiyi üretebilen toplumdur. Bilgi toplumlarında, bilgi, insan ve teknoloji arasında daha iyiyi hedefleyen ve sürekli gelişen bir ilişki söz konusudur. İnsan ve teknoloji arasındaki köprü bilgidir, bu yüzden önem kazanmıştır ve çağa adını vermiştir (372).

E-devlet de Halıcı için katılımcı demokrasi ve iyi çalışan bir devlet için son derece gerekli bir modeldir:

Elektronik devlet, vatandaşlara eşit, adil, hızlı, güvenilir ve şeffaf hizmet üretmenin yoludur. Demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi çok önemli ilkelere uyum, e-devletin sağladığı olanaklarla çok daha kolay gerçekleşir. Karar verme sürecine katılan insanların sayısının artması ve katılma yöntemlerinin çeşitlendirilmesi anlamına gelen katılımcılık, bilgi toplumlarında ve elektronik devletlerde en üst düzeydedir (373).

Görüldüğü gibi, Halıcı, bilgi toplumu ve e-devletin karar verme sürecinde katılımı arttıracığı gibi doğrudan bir çıkarım yapmakta, internetin olası tehditleri karşısında ise, 'sevgi ve eğitim'den geçen bir yol önermektedir.

İnterneti korkmadan büyütelim; çocuklarımızı korkmadan internet ile tanıştıralım. Kötü amaçlı uygulamaları sansürle yasaklarla

önlemeyeceğimizi çok iyi kavrayalım ve çocuklarımızı bu özgür ortamdaki olası kötülüklerden korumanın yolunun yasaklardan değil, eğitimden, ilgiden ve sevgiden geçtiğini hepimiz çok iyi bilelim. İnternet hepimizindir. İnternet özgürlüktür ve bilişimci dostlarımızın ortak sloganıyla ‘internet yaşamdır’ (375).

Bu internet sevgisi, dönüştürücü rolüyle Milliyetçi Hareket Partisi grubu adına konuşan Cemal Enginyurt’un sözlerinde de hakimdir: “İnternet yaşam biçimlerimizi değiştirdi. Yalnızca bilişim sektöründe olanların değil, tüm toplumun, toplumların yaşamlarında önemli değişiklikler söz konusu” (376). Enginyurt, interneti odağa alan, interneti bir bilgi aracı olarak gören bir ‘bilgi toplumu’ kavrayışı sunmaktadır. “Bu toplumsal değişikliklere, bir yeni toplum mu demeliyiz ya da internet toplumu mu? Biz teknolojinin topluma ekledilerini göz önünde bulundurarak, bu durumu bilgi toplumu olarak isimlendiriyoruz” (376). Ayrıca Enginyurt Türkiye’nin geleceğini de teknolojiye bağlamaktadır: “Gelin ülkemizin geleceğini teknolojiyle aydınlatalım” (379).

Meclis oturumunda, Ziya Aktaş şahsı adına konu ile ilgili görüşlerini bildirmek için söz almıştır. Aktaş, katılımcı demokrasinin bilgi toplumu ve onun araçları ile oluşacağına inanmaktadır ve “unutulmasın, bilgi toplumunun en önemli katkısı, demokrasiye ve ortak akıl üretilmesine olan olumlu katkısıdır” (382) demektedir.

Hükümet adına söz alan Devlet Bakanı Tunca Toskay, teknoloji odaklı bir refah toplumu portresi çizmiştir:

Atatürk'ün işaret ettiği muasır medeniyet seviyesine ulaşma hedefi doğrultusunda, bilim ve teknolojiye hakim, teknolojiyi bilinçli kullanan ve yeni teknolojiler üretebilen, teknolojik gelişmeleri toplumsal ve ekonomik faydaya dönüştürme yeteneği kazanmış bir refah toplumuna geçişi sağlamak, hükümetimizin ve hepimizin ana hedefi olmak gerekir” (383).

Toskay'ın daha vurucu sözleri ise şöyledir: “Hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri, tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de kaçınılmaz ve köklü değişimi beraberinde gündemimize taşımış bulunmaktadır” (384). Teknolojinin toplumsal dönüşümü yarattığına dayanan determinizm en çıplak haliyle bu cümlede bulunmaktadır.

Toskay'ın teknolojik yapılanma ve onun yaratacağı toplumsal dönüşüme gözü kapalı şekilde güvendiği hatta teknolojiye devrimci bir güç gördüğü açıktır.

“Elektronik Türkiye projesi tamamlandığında, sağlayacağı yararları detaylı olarak anlatmaya gerek yok; ama şunu ifade etmek mümkün:

Bununla, ekonomimizde ve toplumumuzda devrim yaratabilecek nitelikte bazı değişiklikler kendiliğinden ortaya çıkacaktır” (385).

Şahsı adına söz alan Akif Serin de “teknolojik gelişmeler, evrenimizde tüm yaşamsal olguları en ciddi şekilde etkileyen unsurların başında gelmektedir” (388) demekte ve buna bir örnek vererek sözlerine devam etmektedir: “Evimizdeki

küçücük bir kutuyla, neredeyse tüm dünyayı izleyebilir ve değişik kültürleri tanıyabilir hale geldik” (388).

Teknolojik gelişmelerin dönüştürücü etkisine vurgu yapan Serin, daha sonra e-devletin getireceklerini müjdeleyerek sözlerine devam etmektedir. “E-devletle amaçlanan sunlardır: devletin şeffaflaşması, devletin hızlı ve etkin bir şekilde işleyişinin sağlanması, her düzeyde vatandaşın yönetime katılımının sağlanması, kurumlararası bilgi alışverişi sağlanarak iş verim yenilenmesinin önlenmesidir” (388).

Yine bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağlayacağı dönüşüm, bilgi toplumu olmanın tek yolu olarak Serin’in konuşmasında da yer almaktadır.

Sayın başkan, değerli milletvekilleri; toplumsal gelişmeyi sağlayabilmek ve bilgi toplumu hedefine ulaşabilmek için, öncelikle, bilgi ve iletişim teknolojilerinin ne derece önemli olduğu net bir biçimde ortaya konulmalıdır. Bu önemli alanda Türk toplumunun önünü açmak ve yaşanan gelişimin devamını sağlamak amacıyla yapılması gerekenler dikkatle ve hızla hayata geçirilmelidir (388).

Bunun için konuşmada bu gelişme büyük katkısı olan hatta ‘devrim’ niteliğindeki internetin sağladığı olanaklar yüceltilmektedir.

Zaman ve mekan farkının etkisini azaltan, aynı zamanda devrimsel bir değişimi temsil eden internet, bireysel gelişmeyi, entellektüel ürünleri, bilim, araştırma ve bilgiyi ön plana çıkarmakta ve yaşamın her boyutunda köklü değişiklikler meydana getirmekle birlikte, bireysel, toplumsal,

siyasal yaşamda, iş hayatında, sağlıkta, eğitimde ve eğlencede yeni olanaklar ve ufuklar sağlamaktadır (389).

Özet olarak, TBMM'deki bütün siyasal partilerin, hükümetin ve şahsı adına söz alan milletvekillerinin genelde teknolojinin toplumu dönüştürücü rolü, özel olarak da yeni teknolojilerin bilgi toplumu, e-devlet ve katılımcı demokrasiye yol açması konusunda tek ses oldukları görülmektedir.

2. Bir 'Gelişme' Hedefi Olarak Enformasyon/Bilgi Toplumu

Bu kategorinin barındırdığı temel iddialar şunlardır: Özellikle 'gelişmekte olan ülkeler', 'gelişmiş olan ülkeler'i yakalamak için, bir an önce, hızla bilgi toplumuna geçmelidirler. Eğitim/talim seferberliği bu yönde olmalıdır. Buna ağırlık veren ülkeler neredeyse Batılı ülkeler kadar gelişmiş olacak, aradaki açığı kapatmak yolunda büyük bir adım atmış olacaklardır. Bunun için ulusal teknoloji oluşmalıdır, eğitim sağlanmalıdır ve gençlik bu kalkınma projesinde önem verilmesi gereken ilk kesimdir.

Anavatan Partisi grubu temsilcisi Erdal,

Sayın Milletvekilleri, gelişmiş ülkeler, bilişim konusunda büyük ilerlemeler kaydedip bilgiden bilgi üretirken, gelişmekte olan ülkeler –bu konuda tedbir alabilen, gerekli düzenlemeleri yapabilen gelişmekte olan ülkeler- de bu sayede, yani, bilişim sayesinde, zengin ülkelerle olan mesafelerini kapatma yolunda ilerliyorlar; kendi vatandaşlarının

eğitiminden sağlığa, nufustan yargıya kadar her sahada daha etkin ve verimli hizmetlere kavuşmasını sağlıyorlar (355)

demektedir. G6r6ld6đu gibi bilişim, gelişmekte olan 6lkelerle, gelişmiş 6lkeler arasındaki mesafeyi kapatmanın tek yolu olarak sunulmaktadır. Erdal, bu ağıklamasından sonra gelişmekte olan 6lkelerden Hindistan'ın bu konuda yaptığı 'atılım'ı 6rnek g6stererek bir karşılaştırma yapmaktadır:

Hindistan, yedi-sekiz yıllık bilinçli ve sistematik bir uygulama sonucunda, 2000 yılında 6,2 milyar dolarlık yazılım ihracatına ulaşmıştır...1999 yılında, ABD'deki silikon vadisindeki elektronik ticaret yatırımlarının %38'i Hintli girişimcilerce gerçekteştirilmiştir. Bunun sonuçları, 6n6m6zdeki yıllarda çok pozitif olarak Hindistan'a geri d6necektir... Hindistan'da halen ulaşım bağlantısı olmayan b6lgeler ve adalar, bu teknolojiyle birbirlerine ve merkezi sisteme bağlanmışlardır. Hem temel eğitim hem de meslek eğitiminde, uzaktan eğitim sistemiyle b6y6k başarılarla imzalar atılmaktadır. Tarımda ekim alanları, mahsul hesaplamaları, sulama gibi onlarca alanda, bilişim teknolojileri kullanımıyla m6kemmek sonuçlar alınmaktadır. Uydu teknolojisinde 6nemli başarılar sağlanmıştır (355).

Modernleşme kuramlarının yerini şimdi, enformasyon toplumu olabilme çabasına bağlı olarak, iletişim teknolojilerine ulaşabilme ve kullanabilme almıştır. 'Gelişme' çizgisinin dikey ve s6rekli y6kselen bir y6nde olması ve daha 6nce

bahsettiğimiz bağımlılık kuramları göz önünde bulundurulduğunda, gelişmiş ülkelerle aradaki mesafenin kapatılamayacağı, en azından gelişmiş ülkelerin önderliğinde, gösterilmişti. Günümüzde ise bu mesafenin, iletişim teknolojileri merkeze alınarak, kapanacağına dair düşünce az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin önüne sürülmektedir. Fakat teknolojiyi almak yetmemektedir, bunun için yeterli eğitim ve genç nüfusa sahip olunmalıdır.

Erdal, konuşmasında Hindistan örneğini vermiştir. Hindistan'da gittikçe büyüyen yazılım ihracatına değinmiştir ve ABD'de elektronik ticaret yatırımlarının % 38'ini Hintlilerin oluşturduğuna işaret etmiştir. Fakat Erdal, Hewlett Packard, Motorola ve IBM gibi iletişim teknolojileri üreten şirketlerin, Hintli vasıflı işgücünü, ABD ya da Batı Avrupa ülkelerindeki benzer vasıflı meslektaşlarından daha düşük ücretlerle çalıştırdıkları için ABD'de istihdam edildiğine değinmemektedir. Üstelik az gelişmiş ülkelerin ucuz işgücünü kullanan ABD, aynı zamanda bu ülkeleri yeni teknolojileri satabileceği bir pazar olarak görmektedir. Sömürgeci sistem, bazı değişikliklerle sürmektedir diyebiliriz, fakat şimdi hammadde değişmiş, beyin ve işgücü olmuştur.

Erdal konuşmasında genç nüfusu eğiterek zengin ülkelerle Türkiye arasındaki farkı kapatma konusunda şöyle demektedir: “Türkiyemiz, Avrupa'nın ve dünyanın en genç ülkelerinden başta gelenlerden biridir. Dünün petrolü, yeraltı madenleri, nasıl milli zenginlikler idiyse, bugün de, genç ve iyi eğitim görmüş kişiler, ülkelerinin en önemli milli servetidirler” (356). Erdal bu cümlesiyle sömürgeci düzene değinmiştir. Fakat genç nüfusa sahip olmak ve eğitmek çoğu zaman elde tutabilmek için yeterli olmamaktadır. Ne kadar eğitilmiş, ne kadar teknolojiye erişmiş ve ne kadar genç bir nüfusa sahip olursa da bazı uluslararası dengelerin

değişmediği Hindistan örneğinde gözlenebilmektedir. Ayrıca, insanı petrol ve maden gibi ‘yeraltı zenginlikleri’yle eş tutan, işlenecek (ve satılacak) bir (milli) mal gibi gören bir anlayışla karşılaşmak, en basitinden, ürperticidir.

Saadet Partisi grubu adına konuşan Alçelik, Türkiye’nin teknoloji açığını kapatması gerektiğini savunduğu konuşmasında, bu yönde atılımlar yapılması çağrısında bulunmaktadır:

Ülke olarak teknoloji ve donanımın neresindeyiz arkadaşlar? Binlerce sayfalık raporlara baktım, maalesef gördüğüm tablo şudur: neredeyse hiçbir yerinde yokuz. Uydunuz var mı, bundan yararlanmak için uydu gerekli: evet uydumuz var, Türksat; ama, yarın bir ihtilaf olur da üreten ülkeyle sıkıntınız olursa “artık, ben, bunu size kullandırmam” derse, o uydu ne olacak; o zaman bilişim nerede, bilgi teknolojilerine sahip miyiz, uydu onlardan birisiydi? (360).

Verdiği örnekle, iletişim sektöründe gerilerde olduğumuzu belirten Alçelik, dışa bağımlı olduğunu belirterek, bu konuda ‘ulusal’ kalkınmanın gerekliliğine dikkat çekmektedir:

Değerli arkadaşlar, maalesef, bu alanda sadece ve sadece Pazar konumundayız, genel tablo bu. Programcılığın neresindeyiz? Biraz önce konuşan değerli arkadaşım Hindistan’dan, birtakım ülkelerden Silikon Vadisi’nden bahsederken ülkemizi düşündüm, bizim ülkemizde programcılık hangi seviyede; maalesef, bilişim açısından da, ekonomik açıdan da yok düzeyinde” (360).

Alçelik’e göre Türkiye anlayışını değiştirmezse, çağın gerisinde kalmaya devam edecektir: “Değerli arkadaşlar, dünya, tarım, sanayi ve bilgi devriminden

foton teknolojisine doğru giderken, maalesef, ülkemizdeki yanlış anlayış, burada da bizi sıkıntıya düşüreceğe benziyor” (360).⁵

Alçelik gelişmiş ülkelerle Türkiye arasında bir kıyaslama yapmakta ve bilim ve teknolojiye ayrılan finansal kaynağın azlığına değinmektedir. “Ülkemizde bilişime, bilişim teknolojisine ayrılan kaynaklar açısından baktığımızda, kişi başına yaklaşık 50 euro civarında bir rakam ayrılmakta. Bu rakam, Avrupa birliğinde 500 euronun üzerinde, Amerika Birleşik Devletlerinde ise 1150 Euronun üzerindedir” (360).

Alçelik’e göre, bilgi toplumu olabilmek için kişi başına düşen bilgisayar oranının da daha yüksek olması gerekmektedir. Diğer ülkelerle kıyaslandığında Türkiye bunun çok gerisindedir:

Değerli arkadaşlar, kişisel bilgisayar adedine baktığımızda, Türkiyemizde her 100 kişiye yaklaşık 1,5 bilgisayar-aslında 1,5’in altında- Avrupa Birliği ülkelerinde her 100 kişiye 21, Amerika Birleşik Devletlerinde ise her 100 kişiye 51 adet kişisel bilgisayar düşüyor. Siz kendiniz varın kıyaslayın! (360).

⁵ Alçelik’e göre Türkiye’deki ‘yanlış anlayış’ı bırakabilmenin, enformasyon toplumu olabilmenin ve gelişmiş ülkelerle aradaki mesafeyi kapatabilmenin yolu, sınır tanımadan, kendi siyasi görüşlerini de arada eriterek, genç beyinlere fırsat verildiği taktirde açılacaktır.

“Cenabı Hakk’ın yeryüzünde eşrefi mahlukat olarak yarattığı insanın en değerli organı olan beynin üreteceği bilgiyle uğraşmak yerine, bilgi üretimine katkı ve imkan sağlamak yerine, insanların kafasının dışıyla uğraşanlara sormak lazım: arkadaşlar siz ne yaptığınızın farkında mısınız?! Belki de, sadece kılık kıyafeti yüzünden üniversite kapısından çevirdiğiniz bir genç evladımız, deha içeren bir beynin sahibi, belki insanlık için en büyük buluşları yapacak; ama siz, ona bu imkanı vermiyorsunuz; bu millete, bilgi çağını da ıskalattırabiliyorsunuz. Bilgi kervanına ne kadar çok insanı katabilsek, gelişim ve üretim de o kadar hızlı olur” (359).

Alçelik'e göre gelişmiş ülkelerle aynı düzeyde rekabet edebilmek için, kalkınmanın ulusal, milli olması gerekmektedir:

Ulusal satandartlara, uluslararası standartlara uygunluğu yanında, mutlaka ve mutlaka dikkat etmemiz gereken bir önemli husus da bu çalışmaların milli olması; yani, kendinize ait olması. Elbette ki, bilim, insanlığın ortak malı; ama, öyle alanlar var ki, mutlaka milli olmak gereği var." (361).

Bu milli güvenlik açısından da önemli bir husus olarak görülmektedir ve Alçelik bu konunun altını, önemli olarak gördüğü bir örnekle çizmektedir.

Geçtiğimiz günlerde, ülkemizde konuşulan; ama, bugünkü gündemlerle, gündemin gerilerine itilen bir tank ihalesi konusu var. Elektronik ile ilgili bir konu. Otomobil üreten firmalar, bugünün dünyasında, araçlarının çalınmazlığı garantilerini verebiliyorlar. Nedir; araçlarına yerleştirdikleri bir parça vasıtasıyla, uydu aracılığıyla "efendim, dünyada şu koordinattadır arabanız" diyecek bilgi ve teknolojiye sahipler. Peki, siz, kendi güvenliğinizle ilgili, ulusal güvenliğinizle ilgili... bir konuyu, teknoloji, uluslararası nitelikte bu kadar gelişmişken, nasıl başkasının bilgisine emanet ediyorsunuz (361).

İlyas Yılmazyıldız, Mecliste Bilişim Staretejileri ve e-devlet ile ilgili görüşmeleri, bilgi toplumu olmak, gelişmiş ülkelerle aynı düzeye gelmek için, Doğru Yol Partisi olarak onayladıklarını belirtmektedir.

Özellikle 10-12 Mayıs 2002 tarihlerinde yapılacak olan Türkiye Bilişim Şurası öncesinde, bilgi çağına ulaşabilmek, bilgi toplumuna dönüşebilmek amacıyla e- Türkiye'yi kurmak için, ... Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi partilerin görüşlerinin ortaya konulmasının.. tartışılacak konulara katkı sağlayacağını düşünmekteyim (362).

Gelişmiş ülkelerle aynı düzeye gelebilmek için bilgi toplumu olmanın gerekliliğine değinildikten sonra, bu yarış içerisinde çok geride olduğumuzu belirten Yılmazyıldız, halihazırdaki raporların⁶ doğru verileri göstermediğine de değinmektedir.

Sunulan bu rapora baktığımızda, sunulan ilk girişim raporundaki verilerin doğru olmadığını, doğru olmayan bu verilerle bile Türkiyenin ne kadar geride olduğunu görmekteyiz. Örneğin, e-Avrupa projesine dahil olan ülkelerde internet bağlantısına sahip hane halkı yüzde 37,7 iken, bu rakam Türkiye’de sadece, yüzde 7’dir (363).

Daha fazla gösterilen rakamların doğrultusunda bile, bu konudaki, eksikliğimizi belirttikten sonra, yine bu konuyla ilgili bir diğer örneği göstermektedir.

Devam ediyorum: Avrupa’da 100 öğrenciye internet bağlantılı 4 bilgisayar düşerken, raporun belirttiğine göre, Türkiye’de bu oran binde 16 yani, 0,16; çeyrek bile değil, 0,25 bile değil, bu kadar az internet bağlantılı bilgisayar düşüyor 100 öğrenciye. Bunun da doğru olmadığı iddası var; doğrusu, bunu yarısı, gerçek olan bu. Milli Eğitim Bakanlığının yayınladığı hedef rakamı “yaptık” diye bildirmişler...57 nci Anasol-M Hükümeti tarafından yapılan çalışmaların hızı Türkiye’nin

⁶ AB çerçevesinde başlatılan ve yürütülen e-Avrupa+ eylem planında belirlenen hedeflerin ölçme ve değerlendirme çalışmaları doğrultusunda e-Avrupa+ girişimine üye ülkelerden ‘gelişim rapor’u sunmaları beklenmektedir. Bu doğrultuda ilk gelişim raporunun Şubat/Mart 2002’de, ara raporun 2002 yılı sonunda ve son ilerleme raporunun da 2003 yılı sonunda AB’ye sunulması beklenmektedir. Yılmazyıldız’ın bahsettiği rapor Türkiye’nin bu çerçevede Mart 2002’de sunduğu ilk gelişim raporudur.

uymayı taahhüt ettiği, e-Avrupa+2003 eylem planının çok gerisindedir. Türkiye, AB'ye aday diğer ülkelerden geri kalmamak için, çok acele, e-devlet eylem planını yaparak hızla uygulamaya koymalıdır... (363).

Yılmazyıldız'a göre, yapılan çalışmalar yetersiz ve yavaştır. Bir an önce bilgi toplumuna geçebilmek için gerekli plan yapılmalıdır.

2001 yılının yazında World Market Research Centre ve Brown Üniversitesi 196 ülkede küresel e-hükümet araştırması yapmış; yani, bütün dünyada ve ülkelerin web sitelerinin 22 özelliğini araştırmış. Buna göre, bu tasnifte, Türkiye, Lesotho, Bahamalar, Bolivya, Arjantin-hani beğenmediğimiz, ikide bir isyanların olduğu Arjantin 20 nci sırada (365) bulunmaktadır.

Türkiye'den daha geride olan diğer gelişmekte olan ülkeler bile, bu konuda daha ön sırada yer almış ve kalkınmaya başlamışlardır. Bu da Türkiye'nin 'iyi bir durumda olmadığı'nın göstergesidir.

Herhalde, bu, Türkiye için övünülecek bir durum değil. Türkiye'yi bu yarışta olması gerektiği yere taşıma mecburiyeti vardır. Atatürk'ün bize gösterdiği hedef bu değil, bunun değişmesi lazım...Şimdi, burada, e-Avrupa+'da da söylüyor: "İnsan kaynağına yatırım, gençliği sayısal çağa hazırlama, bilgi tabanlı ekonomiye gerekli olan uzman işgücünün yetiştirilmesi ve vatandaşların bilgi tabanlı ekonomiyi kullanabilir hale gelmesi." Bununla ilgili-kitlesele eğitime ilgili- hiçbir proje yok. Bu,

biçki-dikiş kurslarını, önemlidir, yapalım; ama, artık, bunun yanında, bu bilgisayar okuryazarlığını artıracak şekilde, halk eğitim merkezlerini de örgütleyelim. Elinizde imkanlar var. Milli Eğitim bakanlığını davet ediyorum (365-366).

Ak Parti, olaya ekonomik kalkınma açısından bakmakta ve ekonomik kalkınmanın⁷, gelişmiş ülkelerle aynı düzeye gelmenin yolunun, yeni teknolojileri kullanan bir ülke olup uluslararası ticarete katılmaktan geçtiğini belirtmektedir. Ak Parti adına konuşan Karapaşaoğlu ticaretin artık dünyada fiberoptik kablolarla yapıldığını söylemekte ve eklemektedir:

Fiberoptik kablolarla yapılan ticaretin boyutu, sınırları aşmak suretiyle, fiilen yapılan ticaretin yaklaşık 30 katından fazladır. Eğer, Türkiye, ticaretini arttırmak istiyorsa, globalleşme eğiliminde olan bu dünya üzerinde fiberoptik kanallar vasıtasıyla gerekli payını almak istiyorsa, bu konuya eğilmek, bu konuya önem vermek zorunda (371).

Demokratik Sol Parti için, bilgi toplumuna geçmek, toplumsal bir hedeftir.

Gelişmiş ülkelerle aynı seviyede olunması isteniyorsa, bunun için herkes elele

⁷ Karapaşaoğlu, ilişim teknolojilerinin getirdiği olumsuz etkiler çerçevesinde, teknolojik hastalıkları belirtileriyle açıklayarak ortaya dökerken de ekonomik boyuta gönderme yapar. “Bilişim teknolojilerinin insan sağlığı üzerinde olumsuz etkileri de vardır. Hiç kimse 1980’lerden itibaren mikro bilgisayar devriminin başlamasıyla birlikte, 1992 yılından itibaren, iş dünyasının, 20 milyar dolara yakın meslek hastalığı tazminatı ödeyeceğini tahmin bile edemezdi” (369). Karapaşaoğlu daha sonra teknolojinin getirdiği stres, görme bozukluğu, kas ve sinirlerde yattığı rahatsızlıkları sayıp açıklamaktadır.

vermelidir. Türkiye’de gelişmiş ülkeler gibi, bilgi toplumu olmalıdır düşüncesi Halıcı’nın konuşmasında da hissedilmektedir.

Çabalarımız, bilgi toplumuna dönüşmüş bir Türkiye içindir. Aynı amaçla, benzer çabalar, değişik adlarla, değişik platformlarda verilmiştir ve verilmeye devam etmektedir. Başbakanlık, Avrupa Birliği Genel sekreterliği, TÜBİTAK, DTP, Türkiye Bilişim Vakfı, Türkiye Bilişim Derneği, TTGV ve TÜSİAD gibi kurumlar, “Türkiye Bilişim Stratejileri”, “e-Türkiye”, “Bilgi Toplumu”, “TÜENA” gibi adlarla başlıklarla çok değerli çalışmalara imza koymuşlardır. Başlık ne olursa olsun, hedef bellidir. Gelişmiş ülkelerle aynı olan bu hedef, bilgi toplumdur (372).

Demokratik Sol Parti de Anavatan Partisi gibi bir eğitim seferberliği önermektedir, özellikle de genç nüfus bu kalkınma hamlesinde çok önemli rol oynayacağı için, bu yönde çalışmalar yapılması gerektiği dile getirilmektedir:

Eğitim sistemimizde, bilgi toplumuna uygun bireylerin yetiştirilmesinde ön plana çıkabilecek çözümleri bulmalı ve gerekli değişiklikleri yapmalıyız. Genç ve dinamik nüfusumuzun bir avantaj faktörüne dönüşmesi, çocuklarımızın ve her yaştaki vatandaşlarımızın, okul öncesi, okul sırası ve okul sonrasında, sürekli eğitimleriyle sağlanabilir (372).

Halıcı, gelişmekte olan ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında oluşan ‘sayısal bölünme’ye değinmiştir. Bu açığın kapatılmasına yönelik önlemlerin

alınması gerekliliği belirtilmiştir. Yani, ‘enformasyon zengini-yoksulu’ konusu burada gündeme gelmektedir.

Değerli milletvekilleri, dünya değişiyor, hem de büyük bir hızla değişiyor. Bizi şaşırtan, sadece bu değişiklikler değil, dünyanın küçülmesi, adeta, parmaklarımızla dokunur hale gelmesidir. Uzaklık, zaman ve sınır kavramları, iletişim devrimiyle yepyeni boyutlar kazanıyor. Değişik uluslardan, değişik dinlerden, değişik yaşlarda, değişik cinsiyetlerde ve değişik mesleklerdeki insanlar, bilişim teknolojileri ve internet aracılığıyla dünyamızı elektronik bir topluma doğru götürüyorlar. Becerileri, yetenekleri ve olanakları giderek artan bu ayrıcalıklı toplum ile diğerleri arasında ciddi bir fark ortaya çıkıyor. ‘‘Sayısal bölünme’’ ya da ‘‘sayısal uçurum’’ dediğimiz bu ayırım, çağımızda yeni bir sınıf atışması yaratacağa benziyor: Bilgi teknolojilerine sahip olanlar ve olmayanlar. OECD, sayısal bölünmenin hızı, yayılması ve alınabilecek önlemlerle ilgili çalışmalar başlatmış durumdadır. Türkiye olarak biz de, hem dünya ölçeğinde diğer ülkelerle hem de kendi ülkemizdeki birey ve kurumlarla ilgili olarak sayısal bölünme üzerinde ciddiyle durmalız (375).

Milliyetçi Hareket Partisi grubu adına konuşan Enginyurt da ‘‘küreselleşmenin hızla devam ettiği ve ekonomik alanda sınırların kalktığı bir dünyada, insanoğlu, yeni bir çağa girmeye hazırlanmaktadır’’ demektedir. Enginyurt’a göre, ‘‘bilgi ağı olarak adlandırılan 21 inci Yüzyılda, bilgi ve iletişim

teknolojisindeki baş döndürücü hızdaki gelişmeler dikkate alındığında, ülkemizin, çağdaş dünyayla arasındaki açığı kapatması hayati önem taşımaktadır” (376).

Bugün değişen dünyada, sadece gelişmekte olan ülkeler değil, gelişmiş ülkeler de en son teknolojiye ayak uydurmaktadırlar. Türkiye bugüne kadar birikmiş; fakat bir türlü yapısal çözümlere kavuşturulamamış sorunlarından kurtulmak ve dünyayla bütünleşmek için, gelişmiş teknolojiyi ve çağdaş yönetim tekniklerini birlikte kullanmak zorundadır. Temel hedefimiz,... dünyayla bütünleşmektir (376).

Bu bütünleşme fikri, özellikle Avrupa Birliğine göndermelerle yinelenmektedir:

Çağımızın belirgin özelliği, her tür eylem, yürütüm ve uygulamada bilişim teknolojisi içinde elektronik ortam ve iletişim kullanma sürecini ortak yapılandırma kurallarıyla sürdürmek ve paylaşmak olarak tanımlanması gerçeğidir. Eğer, örneğin, Avrupa Topluluğunun bir üyesi ya da onun gibi olmak istiyorsak, çağdaş gereklilikler sağlanmalıdır...Bilişim teknolojileri ve internet, ülkemiz için hayati önemdedir. Bu teknolojileri kullanmak ve daha önemlisi, üretmek zorundayız. Bu, dünyayla yarışmak ve Avrupa Birliğiyle bütünleşmek isteyen çağdaş Türkiye için bir tercih meselesi değildir, bir zorunluluktur (378).

Avrupa vurgusu, Ziya Aktaş’ın konuşmasında da vardır:

1990'lı yıllarda, Amerika Birleşik Devletlerinin bilgi ve bilgi teknolojileri veya bilişim alanında yaptığı büyük atılım sonucu ekonomide, ticaretle ve kamu yönetiminde sağladığı başarı ve verimlilik artışı... Japonya'da ve Avrupa Birliğinde dikkat çekti. Her iki ülke de, 1999 yılının aralık ayında, önlerine gelecek olan bir beş-on yıllık dönemde, bilgi toplumu oluşturma hedefi koydular. Bizim açımızdan, Türkiye olarak, Avrupa Birliğindeki gelişmeleri biraz daha yakından izlemekte yarar var diye düşünüyorum (380).

Hükümet adına konuşan Tunca Toskay, gelişmiş ülkelerle Türkiye arasındaki açık ile ilgili istatistiki bilgiler vermekte, bunların ışığında karşılaştırma yapmakta ve Bu açığı kapatmak için derhal çözüm yaratılması gerektiğini belirtmektedir:

“Türkiye'deki bilgi ve iletişim sektöründeki ilerleme ve büyüme hızının 2000 yılı esas alındığında, yüzde 20'lerin biraz üzerinde olduğu görülmektedir. Oysa gelişmiş ülkelerle aramızdaki açığı kapatmak için, en az yüzde 30-35 civarında bir hızla büyümeye ihtiyacımız vardır...Bilişim sektörünün ulusal gelire oranını ele aldığımızda ise, ülkemizdeki bu oran binde 8'lerde kalmaktadır. Bu rakam, Batı Avrupa ülkelerinde yüzde 2,5, Amerika Birleşik Devletlerinde ise yüzde 4,5'tur. Bu ülkelerle bir yarış ortamında olduğumuz düşünülecek olursa, aynı bilgi ağından yararlanmak için, bu oranın en kısa zamanda, en az 3 veya 4 kat artması zorunlu görülmektedir” (384).

Türkiye'yi ABD ve Batı Avrupa ile 'yarış ortamında' görece kadar ileriye gidilmesi bir istisna gibi görünse de bu yanıltıcıdır. Çünkü, 'bilişim sektörünün ulusal gelire oranı' ifadesinin ulusal gelirin ne kadar olduğu sorusuyla tıkanacağı, Türkiye'nin bu oranı 3-4 kat artırmasının dahi ABD ve Avrupa ile 'yarış ortamında' olması anlamına gelmeyeceği açıktır.

Açık kapatma ve Avrupa Birliği, Akif Serin'in konuşmasında da mevcuttur:

Küreselleşmenin hızla ilerlediği ve ekonomik anlamda sınırların kalktığı bir dünyada bilgi ve iletişim teknolojileri hızlı gelişmeler, ülkemiz ile çağdaş ülkeler arasındaki açığı artırmaktadır. Ülkemizin bu açığı kapatarak dünyayla bütünleşmesi ve bilgi toplumu durumuna gelebilmesi için, devletin gelişmiş teknolojiyi ve çağdaş yönetim tekniklerini birlikte kullanarak, bireyleri ve vatandaşa hizmeti önplana çıkaran yeni yapılanmaya gitmesi zorunludur...Bilişim toplumu için, interneti geliştirmek, geniş kitlelere yaymak ve kullanmak zorundayız. İnternet, onun temsil ettiği teknolojiler, ülkeler için stratejik önemdedir. Bu teknolojilerde geç kalan ülkeler, kurumlar ve bireyler ciddi tehdit altındadırlar. Dünyada rekabet etmek, Avrupa Birliğinin parçası olmak isteyen Türkiye'nin internette geç kalmak gibi bir lüksü de yoktur. Geç kalmak demek, üçüncü dünya ülkesi olmak demektir(388-389).

Özetle, bu genel görüşmede eski modernleşme kuramının enformasyon/bilgi toplumu bağlamında yeniden işlenmesiyle karşımıza çıkan 'gelişme' anlayışının

artık ‘küreselleşme’, ‘dünyayla bütünleşme’, ‘AB üyesi olma’ sözleriyle dile getirildiğini ve Türkiye’nin bu yönde atılımlar yapması gerektiği vurgusunu da ortak bir tema olarak görmekteyiz. ‘Rekabet’⁸ ve ‘yarış’ gibi sözcüklerin de kimi gülünç bir biçimde Batılı ülkelerleymiş gibi kavranması da, aslında uluslararası arenada 80’lerde ABD’nin ‘serbest enformasyon akışı’ yerine ‘rekabetçi avantaj’ söylemini geçirmesiyle ilgisi olsa gerektir (Hollifield ve Samarajiva, 1994).

3. Yeni Teknolojilerin Özgürleştirici ve Merkezileştirici Rolü

Bu kategorinin temel iddiaları da şunlardır: Yeni teknolojiler, bilgiye ulaşmanın hızı ve boyutu açısından insanı geliştirici, bireyin tercihlerini artırıcı, özgürleştirici bir role sahiptirler. Ayrıca yönetimi ve siyaseti şeffaflaştırabilirler. Teknolojilerin merkezileştirici ve kontrolü artırıcı boyutu ise, bir gözetim meselesi değildir, koordinasyonu sağlama işlevi açısından önemlidir. Ayrıca verilerin toplanması, arşiv oluşturma zahmetten ve israftan tasarruf, önleyici tedbirler, verimlilik ve işlerlik gelecektir. Bunun yanında bu teknolojilerin gelişimini ve iyi yapılmasını sağlayacak bir merkezi yapıya, teknolojik çalışmaları bünyesinde toplayacak bir birime ihtiyaç vardır.

Başka bir deyişle, meclis genel görüşmesinde teknolojinin merkezileştirme gücüne doğrudan gönderme yapılmamakta, söylem yönetsel bir merkezi birim kurulması çerçevesinde kurulmaktadır. Bu kategori, doğrudan ‘e-devlet’le ilgilidir.

⁸ Rekabet vurgusu özellikle 4. kategoride ele alınacaktır.

Anavatan Partisi grubu adına söz alan Erdal, bir merkezin, tek bir otoritenin gerekliliğini vurgulamaktadır:

Bilgi toplumunun altyapısını sağlayacak olan iletişim imkanlarının kalite ve sayı olarak yeterli düzeyde ve fakat, mutlaka ucuz olarak sağlanması; bu konuda gerekli elektronik imza, sayısal imza, kişisel verilerin korunması; ulusal bilgi güvenliği, ulusal bilgi güvenliği teşkilatı ve görevleri gibi hususlara ilişkin yasa çalışmalarının süratle tamamlanması; bilgi teknolojisinin milli eğitimde en yaygın şekilde kullanılması... çalışmaları devam etmektedir...bir yandan da günlük hayatımızda sık sık duyduğumuz... MERNİS Projesi, nüfus kayıt hareketlerinin takibi, vatandaşlara kimlik numarası verilmesi, adli sicil projesi, maliye vergi sistemleri, gümrüklerin modernizasyonu, Yüksek Seçim Kurulu, Devlet İstatistik Enstitüsü, SSK, Bağ- Kur, Emekli sandığı projeleri ve benzerleridir...Bugüne kadar yapılanları küçümsemeden, ancak bundan sonrasında, derleyip toparlayıcı, koordine edici, ana stratejisi belirlenmiş, bu stratejiye uygun iş planı çıkarılmış, kurumsallaşmış, kuralları konmuş...tek bir otoriteye, kurum ve kurallarıyla süratle bağlanmadığı taktirde, çalışmaların dağınıklık gösterme eğilimi kuvvetlidir; kaynak israfı ve gereksiz yatırım tekrarları söz konusu olacaktır” (356-357).

Erdal bu söyledikleri bağlamında ‘Bilgi Toplumu Bakanlığı’ kurulmasını önermekte, böylece “hemen her bakanlıkta mevcut birçok ünitenin tek bir şemsiye altında toplanarak koordinasyonu sağlayıp devlette fiziksel küçülmeyi sağlayacağı”nı da belirtmektedir.

Doğru Yol Partisinden Yılmazyıldız da benzer biçimde koordinasyon vurgusu altında Bilgi Toplumu Bakanlığı’nda ısrar etmektedir:

İngiltere Başbakanı Tony Blair 1997 yılında “kamu tarafından verilen bütün servisler 2005 yılı sonuna kadar elektronik hale gelecektir” diyor...İngiltere bu hedefe ulaşmak için Bilgi Toplumu Bakanlığı kurmuş... Türkiye’de de, yeni bir bakanlık ihdası değil, gerekiyorsa, on tane bakanlık kapatılıp, bir tane Bilgi Toplumu Bakanlığı kurulmalıdır. Bu geciktiği müddetçe, bu hedefe varamayız. Kamunet Üst Kurulu gibi, doğru düzgün toplanamayan ve işlemeyen, ne işe yaradığı belli olmayan, bilişimle ilgili üst kurullar, koordinasyonsuzluktan aşırı kaynak(maddi ve insangücü) ve zaman israfına yol açan, birbirinin tekrarı olabilen her kamu kuruluşunun ayrı ayrı yaptığı çok sayıda bilişim projesinin gerçekleştirilmeye çalışılması gibi sorunlar...önemli engeller olarak durmaktadır (363-364).⁹

Doğru Yol Partisi Kamunet Üst Kuruluna değinirken, Demokratik Sol Parti de Bilgi İşlem Merkezi birimi üzerinden sorunlara yaklaşmaktadır.

⁹ Kamunet Üst Kurulu 19 Mart 1998 tarihli Başbakanlık genelgesiyle kurulmuştur. Amacı, kamu bilgisayar ağlarına ilişkin faaliyetlerin değerlendirilmesi, koordinasyonu, izlenmesi ve finansmanı konusunda karşılaşılan sorunların çözülmesidir.

Bilgi işlem Merkezi birimi olarak başarıyla yürütülen ve çoğumuzun, maalesef yeterince yararlanamadığı hizmetlerden daha iyi yararlanabilmemiz ve bu hizmetlerin kalitesinin artırılabilmesi için, bu birimde fedakarca çalışan bilişim uzmanlarının sorunlarına acilen eğilmeliyiz ve bir bilgi işlem dairesi başkanlığının kurulması için hep birlikte çaba sarfetmeliyiz (373).

Demokratik Sol Parti adına konuşan Halıcı, e-Türkiye'yi vurgulayarak yapısal bir değişiklik gerektiğini söylemektedir:

E-Türkiye çalışmalarında, başbakanlık birimlerinin yanı sıra, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, TÜBİTAK, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları da katkı sağlamaktadırlar. Çalışmaların daha verimli hale gelebilmesi için, yetki ve sorumlulukların belirlendiği yapısal bir düzenlemenin acilen gerçekleştirilmesi gereklidir (374).

Hükümet adına söz alan Tunca Toskay da aynı şekilde Avrupa'ya gönderme yapmakta ve yapısal bir düzenleme gerekliliğinin altını çizmektedir:

Bilgi toplumuna odaklanan elektronik Türkiye çalışmaları, birbirinden bağımsız olarak artan bir hızla yaygınlaşmaktadır...bu çalışmaların, bir merkezi otorite tarafından izlenmesi, koordinasyonu ve yönlendirilmesi ihtiyacı bugün ortaya çıkmış bulunmaktadır. Türkiye'nin bugüne kadar sürdürdüğü çalışmalara, Avrupa Birliğinin aday ülkeler için başlattığı e-Avrupa' da eklenmiş olduğundan , yapısal düzenleme ihtiyacı da

artmıştır...Ülkeler, bilgilerin üretilmesi, iletilmesi ve saklanmasıda güvenilir bir usül kullanılması, bilgi bütünlüğünün korunması, e-imzada güvenilir donanım, yazılım, sistem kullanılmasına ilişkin esasları içeren hukuki düzenlemeler yapmaktadırlar...Bunun sağlanması, taraflar arasında iletilen bilginin gizliliği, bütünlüğü ve tarafların kimliklerinin doğruluğunun kurulacak olan teknik ve yasal altyapıyla garanti edilebilmesine bağlıdır...Türkiye de diğer ülkelerdeki uygulamalara paralel bir uygulama içerisine girecek, güvenlik altyapısı yasal olarak sağlanmış bir sistem içerisinde yer almasına imkan tanınacaktır (385-386).

Milliyetçi Hareket Partisi adına konuşan Enginyurt 'devlet'in büyüklüğünün, karmaşıklığının yeni iletişim teknolojilerinin kullanımını gerektirdiğini belirttikten sonra, bunu bir kontrol mekanizması olarak gördüğünü, aynı anda birkaç partiye üye olan bir kişinin teknoloji sayesinde saptanabilmesi örneğiyle açığa vurmaktadır. Bu görüş, yönetsel bir merkez önerisinin yanında teknolojilerin kontrol özelliğine doğrudan gönderme yapmasıyla ayrı bir yerde durmaktadır

Devlet, verdiği hizmetlerde bir tekel; rakibi ve alternatifi yok.

Vatandaşlar devletle çalışmaya mecbur. Ticari bir işe başlamak için izin almak, doğan çocuğunu nüfusa kaydettirmek, sürücü ehliyeti almak, bir gayrimenkul edinmek, yurtdışına çıkış yapmak için pasaport almak, askerlik görevini yerine getirmek, evine su bağlatmak için hep devletin ve kurumların kapısını aşındırmak gerekli. Devlet, ülke içinde faaliyet

gösteren en büyük ticari kuruluşlardan katkıt büyük ve karmaşık bir yapıya sahip. Silo mantığıyla çalışan, birbirinden bağımsız işleyen hatta birbirine rakip kurumlardan oluşan verimsiz bir yapı bu; bakanlık ve genel müdürlükler gibi ulusal, muhtarlık, kaymakamlık, valilik ve belediye gibi bölgesel kurumlar ve çok sayıda müdürlüklerden oluşuyor. Yeni ekonominin oluşmasını sağlayan iletişim teknolojilerindeki bu yeniliklerden, sadece ticari kuruluşlar değil, bu anlamda, devlet kurumları da faydalanabilir...Türkiye’yi yöneten siyasi partilerin şeffaf olması gereken ve her yerde erişilebilen bilgi bankaları mevcut değildir, olması gerekir. Bu yüzden, bir kişi istediği an partilere üye bile olabilmekte ve bunu kimse bilememektedir. Yani, bir kişi birkaç partiye üye olmakta, bu teknolojinin kullanılmaması sebebiyle de, bu, bilinmemektedir. Bu ise mantık ve akıldışı bir durumdur” (377-378).

Yukarıda, devlette teknoloji odaklı bir yeniden yapılanmanın öngörüldüğü konuşmaların bir kısmında neo-liberal anlayışın “devletin küçültülmesi gerektiği” iddiası da karşımıza çıkmaktaydı. Partiler bununla yetinmemekte, özel sektöre de ayrıca yer ayırmaktadırlar.

4. Özel Girişim, Rekabet ve Esneklik

Son kategorinin kapsamı şöyledir: Liberal politikalar ve özel girişim teşvik edilmelidir. Bilgi toplumu sosyal işleri de dert edinen ve onlara kaynak sağlayan bir özel kesimden oluşur. Bunun için bilişim sektörü rekabete açılmalı ve özel girişim

desteklenmelidir. Bunun sonucunda bilgi toplumu ve ekonomisi oluşacaktır. Bilgi toplumu esneklik sağlar, özel girişim için de daha rekabete açık bir ortam sağlar. Ekonomiye yeni bir soluk getirecek olan bilişim sektörü rekabete açılmalıdır.

Anavatan Partisi'ne göre, özel sektör bilişim alanında önemli ölçüde gelişme kaydetmiştir ve bu sahada çok doğru işler gerçekleştirmektedir. Bu yüzden, özel sektörün rekabet ortamında hak ettiği yere gelebilmesi için, parlamento olarak gerekli altyapı desteğini verilmelidir.

Devlette ve özel sektörde birçok kuruluş ve makam, bilgi toplumuna geçiş sürecinde,...birşeyler yapmaya çalışmaktadır. Sektörün derli toplu, kaynak israfına yol açmayacak, atıl yatırıma yol açmayacak, serbest piyasa şartları içerisinde, tam rekabet ve fırsat eşitliğinin bulunduğu bir ortamda gelişmesini sağlayacak düzenlemeleri yapmak, bizlere, Parlamentoya düşmektedir...Özel sektörün önemli ölçüde yakaladığı ve doğru bir farkındalıkla ilgilendiği bu sahada, devlet, önce üzerine düşeni yapmalıdır; yani kurum ve kuralları belirlemelidir. Bu kurum ve kurallar, bu sahada, tam rekabetin ve fırsat eşitliğinin var olduğu bir ortamın yaratılmasına dönük olmalıdır. Müdahale edici, engelleyici, kısıtlayıcı yaklaşımlardan kesinlikle uzak durarak, sektörün gelişmesi sağlanmalıdır (356-357).

Anavatan Partisi grubu adına konuşan Erdal üçüncü kategoride değinilen Bilgi Toplumu Bakanlığının kurulmasını da neo-liberal politikalar çerçevesinde ele almaktadır:

Uzun yıllar bürokraside üst kademelerde görev yapmış bir kişi olarak, edindiğim tecrübeler ve inandığım liberal ekonomi politikaları, özel girişimin ve tam rekabetin vazgeçilmezliği ilkelerinin tümünün süzgecinden geçirilerek bu sahada yapılması gereken en önemli ve acil düzenlemenin, bir “Bilgi Toplumu Bakanlığı”nın kurulması olduğunu ifade etmek istiyorum. Yeni bir bakanlığın kurulması, ilk bakışta...devletin mutlaka ve hemen küçülmesi gerektiğine olan inancımla çelişkili gibi gözükebilir; ancak, tam tersine, devletin daha verimli ve şeffaf işlemlerini sağlayacağı için, vatandaşın günlük hayatını kolaylaştırıcı işlemleri yapacağı, gereksiz bürokrasiyi ortadan kaldıracağı için, özel sektörün önündeki engelleri temizleyeceği için, Türkiye'nin çağdaş dünyayla bütünleşmesini sağlayacağı için, birçok atıl yatırımı önleyeceği için,... devlette fiziksel küçülmeyi sağlayacağı için ve daha sayabileceğim birçok nedenden dolayı bilgi toplumu bakanlığı, bütün bu temel görüşlerimizle örtüşmekte olan bir düzenleme olacaktır. Türkiye'nin bilgi toplumuna daha kolay ve daha süratle ulaşması için böyle bir bakanlığın kurulması gereklidir (357-358).

Anavatan Partisi grubu ticaretin teşvik edilmesini özellikle vurgulamakta ve rekabet bağlamında bunu uluslararası arenaya taşımaktadır. Ticaret alanındaki en önemli unsur, rekabettir. Rekabete büyük katkısı olan da, bilişim sektörüdür. Onun için bu yönde, teşvik edici yasalar çıkmalı, KDV gibi engeller kaldırılmalıdır:

Günümüzde, uluslararası ilişkilerde ve ticaretteki en önemli unsur, rekabettir. Size bazı ülkelerden misaller vermek istiyorum: Mesela Finlandiya, milli gelirinin yüzde 3'ünü- yaklaşık olarak- bilişime, araştırma ve geliştirmeye ve bu alandaki eğitime ayırıyor...Değerli arkadaşlar, şu anda, bu alandaki hizmetler, tüketim, lüks tüketim sayılıyor; düşünebiliyor musunuz! Dünyanın gelişmiş ülkeleri teşvik verirken, ülkemizin bugünkü anlayışı, bilişime, bilgi toplumuna doğru ulaşmayı lüks sayarak, yüzde 18 KDV uygulayabiliyor. İnşallah bu ayıptan vazgeçilir (360-361).

Doğru Yol Partisi milletvekili İlyas Yılmazyıldız da bilişim sektörünün rekabete açılması konusunda son derece ısrarlıdır. Ekonomik büyüme buna

bağlıdır, nasıl tüketici hakları savunuluyorsa, özel sektörü ve ticareti teşvik edici yasalar da çıkarılmalıdır.

E-Türkiye'nin kurulmasında iletişim altyapısının yeterli hale getirilmesi en önemli ihtiyaçlardan biridir. Bunu gerçekleştirmede en önemli engel yeterli kaynağın olmamasıdır. Telekomünikasyon Kurulu, uydu haberleşmesi, sayısal uydu TV platformu, internet servis sağlayıcıları, kısa mesaj servisleri, GPRS servisleri için lisansları 15 Martta verdi: ben teşekkür ediyorum...Kablolu televizyon ve karasal data hatlarıyla ilgili lisanslar henüz verilmedi. Ne bekleniyor?... Kablolu televizyon şebekesinden, Türk Telekom-TT Net'in yanı sıra diğer internet servis sağlayıcılarına da hizmet verilmesi konusunda Rekabet Kurulunun açık kararı var ve Türk Telekom her gün 1000 dolar ceza ödüyor, 1000 Amerikan Doları...Lisans izni verilmiyor; neden? Gelin, bu lisans iznini de verin ve e-Türkiye'yi oluşturacak iletişim altyapısına özel sektör de girsin. kaynağınız varsa, buyurun yapın; yapamıyorsanız, yatırım yapmak isteyen insanları niye geciktiriyorsunuz? Bu durum, e-Türkiye'nin kurulması için ihtiyaç duyulan geniş bantlı iletişim altyapısına özel sektörün yatırım yapmasını caydırmakta ve geciktirmektedir...Hükümet, örneğin, tüketicinin korunmasıyla ilgili yasada bir değişiklik yaptı. Bu yasanın gerekcesinde deniyor ki, işte, öngörülme yen gelişmeler nedeniyle tüketiciler aleyhine bazı gelişmeler oldu, onun için değiştiriyoruz bu kredi kartını falan diye; ama nedense, elektronik ticaretle ilgili, öngörülen görüşmelerle ilgili bir düzenleme yapılmıyor. Tüketici yasası bu şekilde çıkarsa, e-ticaretin önüde tıkanacaktır (365-367).

Ak Parti'ye göre de teknolojik gelişmeler, ekonomik gelişmeye büyük katkı sağlamaktadırlar, bunun yanında rekabet alanında yarattıkları büyük gelişim çok olumlu bir etkidir.

Teknoloji, ekonominin etkinlik, verimlilik ve karlılık mekanizmalarının ahenkli bir bütün olarak yükselmesini sağlarken, diğer taraftan, üretim, pazarlama, finansman ve satış süreçlerinde yeni uygulamaların ortaya çıkmasını sağlamıştır...Bilişim devriminin ekonomik hayata olumlu etkilerini sıraladıktan sonra, global düzeyde rekabet imkanını yaratmış olmasını; üretim sürecindeki verimliliğin artırılması ve global pazarlara açılma imkanının kolaylaştırılması ile ürünlerin daha geniş bir alanda pazarlanabilmesini, yeni teknolojilerin, özellikle internetin işlem maliyetlerini düşürmesini; firmalara, ürünlerini, çok düşük bir maliyetle, etkili olarak, global düzeyde reklamlarını yapabileme imkanlarını sunmasını; yeni ekonominin, geleneksel ürünlere nazaran özellik gösteren yepyeni ekonomik değerler yaratarak ürün çeşitlemesini sağlamasını da, olumlu etkileri olarak, ilave etmek isteriz (368).

Demokratik Sol Parti'nin görüşü de bu yöndedir ve Demokratik Sol Parti de Anavatan Partisi gibi uluslararası rekabeti vurgulamaktadır.

Ulusal AR-GE öncelikleri belirlenmeli ve Türkiye'de uluslararası pazarlarda rekabet üstünlüğünü sağlayabilecek teknolojiler geliştirilmelidir. Yazılım üretimi, AR-GE kapsamında stratejik bir alan

olarak belirlenmeli ve ülke çapında desteklenmelidir.¹⁰ İletişim sektörünü rekabete açmaya karar veren ve bu kararlılığını uluslararası anlaşmalarla taahhüt etmiş olan ülkemiz, kararını yerine getirmek için gerekli adımları bir an önce atmalıdır. Bilgi ve iletişim alanındaki hizmetlerin ve kullanılan teknolojinin çok seçenekli, serbest rekabete açık ve tekeli engelleyen mekanizmalarla sunulması sağlanmalıdır...Hizmetlerin ve içeriklerin zenginleşmesi ve çeşitlendirilmesi önemli bir konudur. Bu amaçla, servis ve içerik sağlayıcısı işletmelerin, teşvik edilerek, önlerinin açılması gerekmektedir (374).

¹⁰ DSP'nin görüşünü anlatan Halıcı, hükümet olarak yaptıklarına da yer vermiş, karşılığında şahsı adına söz alan Ziya Aktaş bu icraatı eleştirmiştir. Bu eleştiri de haksız rekabet yaratıldığı şeklindedir ve tam rekabet arayışındadır. "...1 Şubat 1999 tarihli ve Türkiye'de hem yazılım üretiminin hem de teknopark kurulmasının teşvik edilmesi amacıyla, arkadaşlarımızla birlikte verdiğimiz kanun teklifidir. Bu gerçekleşmemiştir. Bunun yerine, 26 Haziran 2001 günü kabul edilen Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu içinde, sadece, halen teknopark içerisinde olan tek bir yazılım firmasına yarar getirilmiş; sağlanan vergi bağışıklığı gibi yararlar, teknopark dışındaki yazılım üreten diğer firmalar açısından haksız rekabet yaratmıştır. Ayrıca, gerekli olan yönetmelik hala çıkarılmadığı için de, yeni teknoparkların kurulmasının aylardır bekletildiği ve böylece var olan teknoparkın kayırıldığı da söylenebilmektedir" (381).

Demokratik Sol Parti milletvekili Halıcı, verimlilik ve rekabet açısından özellikle internet'i gündeme getirmektedir.

Bilişim altyapısı ve özellikle internet, gelişmiş ülkelerin üzerinde en fazla durdukları ve yatırım yaptıkları alandır. Amerika Birleşik devletlerinin, interneti, sosyal ve ekonomik yaşamın her alanına sokmaktaki başarısı ve bunun neticesinde elde ettiği verimlilik artışı, diğer ülkeleri de harekete geçirmiş ve bu ülkelerin, ulusal ve uluslararası projeler, programlar geliştirilmesine önayak olmuştur. Avrupa Komisyonunun 2000 yılında yürürlüğe koyduğu e-Avrupa girişimi, bunun en iyi örneğidir. Avrupa'yı, dünyadaki en dinamik ve rekabet gücü yüksek Pazar haline getirmeyi amaçlayan projenin gerçekleştirilmesi için, internet temel alınmalıdır (374).

Milliyetçi Hareket Partisi için de yeni iletişim teknolojilerinin getireceği, yeni ekonomi, tek çıkış yolu olarak görülmektedir.

İletişim devriminin getirdiği imkanları harekete geçirerek,... Türkiye'nin şu karamsar ortamında iki çıkış yolumuz vardır: Bunlar, sağladığı müthiş verimlilik artışıyla yeni ekonomiye geçiş ve e-devlet. Tünelin sonunda ışık var; yani, yeni ekonomi, konu olarak artık birçok yayında inceleniyor (376).

Bu 'yeni' ekonomi, tabii ki talebin arzı doğurmasına bağlıdır: "Özel sektörün yeni ekonomiye geçişiyle birlikte, verimli iş yapma metodlarına alışacak olan

vatandaşların devletten beklentileri artacak, devletin başındaki politikacılar da bu beklentileri karşılamak zorunda kalacaktır” (376-377).

Milliyetçi Hareket Partisi’ne göre özel sektörün, bu yeni ekonomiye girmesiyle, beklenen verimlilik her alanda yaşanacaktır ve daha iyi, daha müreffeh bir ülke doğacaktır.

Yeni teknolojiler ve yeni teknolojiler, içerdikleri yoğun akılla, büyük katma değer yaratan üretim araçları oldular. İleri teknolojilerin ekonomiyi ve hayatı her yönden yeniden biçimlendirme süreci devam edecektir. Yeni teknolojiler ve yeni teknolojilerle üretim, ekonomik bakımdan rekabet edebilirliğin anahtarı olmuştur. Eğer ulusal rekabet gücünü artırmak ve refah ülkesi olmak gibi bir sav ve düşüncemiz varsa, bizim gibi ülkelerin önünde, ileri teknoloji üreticisi ülke konumuna gelmekten başka hiçbir şans yoktur. Kalkınma için gerekli olan, demokrasi, şeffaf yönetim ve benzerinin yanı sıra, bu ülke insanının önüne, arkasında ulusal destek olan önemli projeler koymaktır. Gerisinin çorap söküğü gibi çözülebileceğini düşünmek zor değildir (379).

Hükümet adına söz alan Toskay’a göre, ABD ekonomik krizlerini, bilgi teknolojilerini geliştirerek, üretmek ve satarak atlattır. Bunun için Türkiye de bu yönde ekonomisini geliştirmelidir. Özel sektörün de desteklediği birçok kuruluşun teşvik edileceği ve yardım alacağı Avrupa Birliği Altıncı Çerçeve programı önemlidir ve gereklidir.

Amerika Birleşik Devletlerinde, 1970'lerin ve 1990'ların başlarında yaşanan ekonomik krizler, ABD hükümetlerinin yeni fikirlere, yaratıcılığa, teknolojinin gelişmesine ve teknolojinin sağladığı bilgiye dayalı üretime destek vermesiyle aşılmıştır...Avrupa Birliğinde, 2010'da dünyada rekabet gücü en yüksek, dinamik bilgi ekonomisi niteliğini kazanarak, daha iyi istihdam ve daha büyük sosyal uyum içeren, sürdürülebilir büyüme sağlanması hedeflenmiştir.17,5 milyar euro bütçeli, 2003-2006 yılları arasında uygulanacak Avrupa Birliği Altıncı Çerçeve Programına, kişiler, şirketler, KOBİ'ler, üniversiteler, araştırma kurumları, teknoloji yayama kuruluşları, hükümet dışı örgütler, kar amacı gütmeyen örgütler başvurabileceklerdir. Bu yönleriyle Altıncı Programa tam katılım, Avrupa Birliğine üyelik açısından da gerekli, ama aynı zamanda, Türkiye için en yararlı adımlardan biri haline gelmiştir(383-387).

Şahsı adına söz alan Akif Serinde ekonomik gelişim için rekabetin gerektiğini ve yeni iletişim teknolojileriyle bu rekabeti yakalamanın çok kolay olduğunu söylemiştir:

Küresel bir düzeyde rekabet edebilmek, ancak bu teknolojilerin sağladığı üstünlükle mümkün olabilmektedir. Teknolojide ve özellikle elektronikteki gelişmelerin etkisiyle, üretim veya hizmet alanı ne olursa olsun, rekabet, sınır tanımayan bir şekilde dünyanın her yerinde hissedilir hale gelmiştir. Türkiye'nin ekonomik olarak gelişmişliği, bu stratejik alana olan ilgisi ve desteğiyle doğru orantılı olacaktır...Uluslararası ticaret

potansiyeli olan firmalar, özellikle KOBİ'ler uygun prosedürlerin eksikliği, bilgi ve bilgi ağlarına erişimlerinin eksik olması veya ticari, lojistik ya da destek hizmetlerinin yetersizliği nedeniyle uluslararası ticaretin dışında kalabilmektedirler. Teknoloji transferi ve iş olanakları yaratılmasında son derece önemli bir araç olan KOBİ'lerin daha etkin bir biçimde ihracat ve ithalat yapabilmeleri için daha iyi donatılmaları, hizmet almaları ve eğitilmeleri gerekmektedir (388-389)

Serin'e göre küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ), bilgi toplumunun getirdiği rekabet ortamına katılmalıdır. Bunun için KOBİ'leri de içeren özel girişime, uluslararası rekabet ortamında bulunmaları yönünde yardım edilmeli, hizmet edilmelidir.

Kısacası, özel girişim ve rekabet üzerindeki ısrar, neo-liberal zihniyetin damgasını vurduğu bir oluşuma karşılık gelmekte, uluslararası boyut da yine neo-liberal 'rekabetçi avantaj' söylemi bağlamında anlamlandırılmaktadır. Bu konuda da Mecliste herkes, her grup hemfikirdir.

C. DEĞERLENDİRME

Türkiye'ye yeni iletişim teknolojilerinin, yani sayısal iletişim hatları ve fiber optik kabloların girişinin 1980'lere dayandığına birinci kısımda değinmiştik. Yeni iletişim teknolojileri, enformasyon toplumu kuramlarıyla bütünleşerek, "topyekün kalkınmayı", bireyler arası eşitsizliği ortadan kaldıracığı, gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerle aradaki mesafeyi kapatacağı gibi sunumlarla dünya çapında gündeme gelmiş ve bu şekilde sunulmuştur. Türkiye'de sayısal iletişimin gelişimi bu klişelerle kamuoyuna sunulsa da aslında iletişim altyapısında sayısal teknolojiye geçilirken, uzak mesafe aktarım sistemleri büyük ölçüde askeri, yönetsel ve ticari gereksinimlere bağlı olarak şekillenmiştir. NATO ve ABD'nin askeri çıkarları doğrultusunda Türkiye'nin sayısal iletişimi, bu çevrelerce desteklenmiş ve iletişim altyapısının büyük bir kısmı yine NATO ve ABD tarafından finanse edilmiştir.

1990'ların sonunda ise, Türkiye'nin AB'ye girme süreci içerisinde tam üyeliğe aday olmasının ardından, AB üyeliğine girmek için üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenebilmek için e-Avrupa+ programına 2001 yılında resmen katıldığını görüyoruz. Böylece Türkiye bir aday ülke olarak, yeni iletişim teknolojileriyle bütünleşmiş, 'bilgi toplumu' olabilme yönünde büyük bir adım atmış olacaktır. E-Türkiye projesi bu girişimin bir ürünüdür ve son yıllarda Türkiye'de 'e-devlet', 'bilgi toplumu' gibi kavram ve projelerin gündeme oturması da bu girişimlerin sonucunda oluşmuştur. Kamuoyunda daha çok 'bilgi toplumu' olabilmek ve 'devletin daha verimli çalışması', 'gelişmiş ülke olabilmek' için sunulan e-devlet kavramının, aslında AB'ye uyum sürecinde, e-Avrupa+ programı içerisinde uygulanması gerekliliği daha az vurgulanmaktadır.

Görüldüğü gibi, sayısal iletişimin Türkiye'ye girişinde birincil rol oynayan uluslar üstü faktörler, günümüzde de e-devlet oluşumunda birincil rol oynamaktadırlar. Uygulamalarına ABD'de 1990'lı yılların başlarında başlanan e-devlet kavramı, Türkiye gündeminde AB'ye uyum sürecinde 1990'ların sonunda incelenmeye başlamıştır. Kısacası, Türkiye kendi iç dinamiklerini inceleyerek, bu dinamiklerin doğrultusunda, kendiliğinden 'ulusal' bir karar vermemekte, uluslararası güçlerin itmesiyle yeni iletişim teknolojileri veya projeleri gerçekleştirme yoluna gitmektedir. Böyle bir tutum ise Türkiye'nin teknoloji ve bilim politikasında, 'teknolojik gelişme'den çok 'teknoloji transferi'ni sağladığını göstermektedir. 'Teknoloji transferi' ise, kendisi bu teknolojileri üretemeyen ve bu konuda yapılandırmaya gitmeyen bir ülke için, gelişmiş ülkelere 'bağımlılık' faktörünü arttırmaktadır. Ayrıca yeni iletişim teknolojilerinin kullanımıyla 'kalkınma', 'demokratikleşme', 'ekonomik gelişme' gibi kavramların gerçekleşeceğine körükörüne duyulan inanç, bu 'bağımlılık' faktörünü ebedi kılmaktadır.

'Türkiye Bilişim Stratejileri ve E-Türkiye' başlığı altında yapılan meclis genel görüşmesinde yeni iletişim teknolojilerinin kayıtsız bir kabulü dikkatimizi çekmektedir. Bütün konuşmacılar teknolojinin toplumsal değişimi gerçekleştireceğine böylece 'bilgi toplumu' olunabileceğine büyük inanç duymaktadırlar. Enformasyon toplumu kuramlarıyla bütünleşmiş, yeni teknolojilerin 'demokratikleştirici' özelliği de bu bağlamda büyük bir kabul görmektedir. Tüm konuşmacıların, teknolojinin ne olduğu üzerine kafa yormalarından ziyade, teknolojileri sunuldukları şekliyle, olduğu gibi kabullenmeleri, sorgulama yoluna gitmemeleri ve teknolojinin sadece olumlu

yönlerini görmeleri açısından göze çarpan bütünlük, bize Mecliste teknolojik determinizmin ne denli hakim olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda atipik bir örnek teşkil edeceğini düşündüğümüz Ziya Aktaşın konuşmasının bir cümlesi teknolojiden ziyade insana önem vermesi açısından önemli gözükmektedir. Bilişim araçlarının, “sadece birer araç olduklarını, asıl amacın bilgi ve onu kullanan insan olduğu, gelişmiş ülkelerde insanlar, ancak 80’li yılların sonunda, 90’lı yılların başında görebildi. İnsanoğlu, insanı bu yıllarda adeta yeniden keşfetti” demektedir. Fakat aslında bilgi ve insan önemli dedikten sonra, bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde insanın adeta yeniden keşfedildiğini belirtmektedir. Kısacası, Aktaş’ın bu cümlesi, insana önem veriyor gibi gözükse de üstü örtük bir biçimde teknolojiyi savunmaktadır. Bunun dışında yapılan konuşmaların hemen hepsinde bir bütünlük söz konusudur.

Enformasyon toplumu olmak ve bu sayede ekonomik, sosyal, siyasal olarak ‘gelişmiş’ ülkeler arasında yer almak, Meclis görüşmesinde hakim olan bir konu olmuştur. Gelişimin ancak yeni iletişim teknolojileriyle oluşturulacak bir toplum sayesinde gerçekleşebileceğine duyulan büyük inanç bütün konuşmalarda gözlenebilmektedir. Bu yönde Demokratik Sol Parti grubu adına konuşan Emrahan Halıcı bilgi teknolojilerine sahip olanlar ve olmayanlar arasında ortaya çıkacak bir farka değinmekte ve ‘sayısal uçurum’, ‘sayısal bölünme’ olarak adlandırılan bu ayrımın yeni bir sınıf çatışmasına yol açacağını belirtmektedir. Fakat Halıcı, bu fark ve sınıf çatışmasının sosyal, ekonomik ve siyasal boyutlarına değinmekten çok, bu farkın olmaması için alınabilecek önlemlere odaklanılması gerekliliğini belirtmektedir. Ak Parti adına konuşan Karapaşaoğlu da, “bilişim teknolojilerini kullanan bireyler ve bunları kullanamayan veya böyle bir imkandan mahrum olan

bireyler arasındaki bilgi uçurumu” nun büyüdüğüne bir cümle ile değinmiş, fakat bu konuyu sadece ortaya çıkabilecek olumsuz bir etki olarak teknolojiden kaynaklı sağlık nedenlerinin arasında eritmiştir.

Yeni teknolojilerin özgürleştirici veya merkezileştirici rolüne ilişkin görüşler ise, Meclis konuşmalarında farklı bir boyutta ele alınmıştır: Yeni teknolojilerin merkezietçi ve kontrolü arttırıcı boyutu bir gözetim meselesi değildir, koordinasyonu sağlama işlevi açısından önemlidir. Yeni teknolojilerin daha çok şeffaflık ve verimlilik getireceğine duyulan inanç konuşmalarda hakimdir, bunun için, e-devlet’in iyi yapılanmasını sağlayacak bir merkezi yapıya, teknolojik çalışmaları bünyesinde toplayacak bir birime ihtiyaç duyulmaktadır. Konuşmalar arasında yeni teknolojilerin bir kontrol ve gözetim mekanizması oluşturacağına değinen tek isim Milliyetçi Hareket Partisi adına konuşan Cemal Enginyurt’tur. O da bunu olumlamaktadır.

Neo-liberal ekonomik politikalar çerçevesinde şekillenen bir enformasyon toplumu olmak ve bunun oluşması için özel girişimin teşvik edilmesine değinen hakim görüş, konuşmaların tümünde hissedilmektedir. Bu sayede bilgi toplumu ve ekonomisinin oluşması sağlanmalıdır. Ayrıca bilgi toplumu oluşumunda özel girişime verilecek destek ile rekabet ortamı oluşacaktır ve yeni iletişim teknolojilerinin sağlayacağı esneklik de özel girişimin gelişiminde etkili olacaktır.

Özetlersek, AB’ye katılım müzakerelerinin başlatılabilmesi için belirlenen kriterlere uyum sağlamanın gereklerini yerine getirmeyi amaçlayan ve bunu en önemli etkinliği haline getiren Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu bağlamda ‘Türkiye Bilişim Stratejileri ve e-Türkiye’ adı altında gerçekleştirdiği meclis görüşmelerinde yeni iletişim teknolojilerinin getireceklerini tamamiyle kabul etmiş

ve e-Türkiye oluşumunu sonuna kadar desteklemesi ve bu konuda ne yapılması gerekiyorsa acilen gerçekleştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Burada eksik olan ise, eleştirel çıkışlar, farklı seslerdir.

SONUÇ

Bu çalışmada genel olarak, özellikle son yıllarda Türkiye’de gerek kamuoyunda, gerekse politikacıların siyasal söylemlerinde çokça yeralan ‘bilgi toplumu’ ve ‘e-devlet’ kavramlarının, TBMM ve hükümet tarafından nasıl değerlendirildiği incelenmeye çalışıldı.

Bunun için öncelikle ‘enformasyon/bilgi toplumu’ kuramının nasıl ortaya çıktığına ve ne olduğuna dair bir çerçeve çizildi. Enformasyon/bilgi toplumu kuramının; ortaya çıktığı ‘gelişmiş’, Batılı ülkeler dışındaki gelişmekte olan ülkelerde nasıl karşılandığı ya da bu ülkelere ‘gelişmiş’, Batılı ülkeler tarafından nasıl sunulduğuna değinerek, enformasyon/bilgi toplumuna eleştirel bir bakış açısı ortaya koyuldu. Daha sonra, ‘e-devlet’ kavramına, bu kavramın dayandığı siyasal ve yönetsel akımlara ve ‘e-devlet’in oluşturacağı vurgulanan nihai hedef olarak ‘e-demokrasi’ kavramına ilişkin açıklamalar verildi. Böylece, yapılacak analizin kuramsal çerçevesi oluşturulmuş oldu. Analize geçmeden önce, kısa bir ardalan bilgisi sunuldu. Son olarak, bütün bu kavramlar ve kuramların TBMM’de nasıl ele alındığı, nasıl tartışıldığı, nasıl politikalar üretildiği gibi sorulara cevap bulabilmek için, 57. hükümet döneminde TBMM’de yeralan tüm siyasal parti gruplarının katıldığı ve şahsı adına söz alan milletvekillerinin de bulunduğu ‘Türkiye’de Bilişim Stratejileri ve e-Türkiye’ adı altında yapılan genel görüşmelerin çözümlenmesine yer verildi.

Yaptığımız araştırmanın sonunda varılan sonuçları şu şekilde değerlendirebiliriz: Enformasyon toplumu kuramının, yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerini merkez alan teknolojik determinist bir yaklaşıma sahip olduğunu ve

gelişme yazını içerisinde, ilk dönem modernleşme kuramlarının yerini enformasyon toplumu olabilme anlayışının aldığı görmekteyiz. Enformasyon toplumu kuramı ile desteklenen enformasyon endüstrinin oluşması ve neo-liberal politikalar sayesinde, ekonomik bir altyapıya sahip olması enformasyon toplumu anlayışının, küresel boyutta ve Türkiye bazında yerleşikleşmiş olduğunu göstermektedir. Bu anlayışın politik düzleminde yeralan 'e-devlet' kavramı da enformasyon toplumu anlayışının getireceği varsayılan 'yeni demokrasi'yi oluşturacak şekilde sunulmakta ve en az enformasyon toplumu kadar kabul görmektedir. Türkiye bağlamında, enformasyon toplumu olma yolunda atılan adımlar izlendiğinde ve yeni teknolojilerin Türkiye'ye girişi incelendiğinde ise, 'gelişmiş' Batılı ülkelerin önemli etkilerinin olduğu gözlenmektedir. Bu yüzden olmalı ki, TBMM'de yapılan 'Türkiye Bilişim Stratejileri ve e-Türkiye' adlı genel görüşmede hakim bir teknolojik determinist anlayış; enformasyon toplumu'nun sağlayacağı varsayılan 'gelişme'; neo-liberal politikalar çerçevesinde ele alınan özel girişim ve rekabet vurgusu açıkça belirmektedir.

Fakat, yine çalışmamız doğrultusunda ortaya attığımız bir sav ise, demokrasinin yeni teknolojiler sayesinde oluşmadığı ve demokrasinin yeni teknolojiler ile sağlanamayacağıdır. Bilgi/enformasyon toplumu varolan, 'zengin-yoksul', 'gelişmiş-gelişmekte olan' gibi eşitsizlikleri gideremediği gibi, 'enformasyon zengini-yoksulu' gibi yeni eşitsizlikleri oluşturmaktadır. Bu meseleye TBMM'de sadece iki milletvekili değinmekte ve değinmekle yetinmektedir. Oysa, bu, önemli bir tartışma konusudur ve Türkiye için belki de cananlık bir konumda olması gerekmektedir.

Eşitsizliklere dayalı bir toplumda ve küresel yapılanmada, demokratik pratikler ve mücadeleler asıl vurgulanması beklenen konudur. TBMM’de ‘demokrasi’, hatta katılımcı demokrasi sanki teknolojilerle sağlanacak kolaylıkların getireceği bir oluşummuş gibi sunulmaktadır. Oysa katılımcı demokrasiyi sağlayacak örgütlenmeyi oluşturacak olan, teknoloji değil, insanlardır. Katılımcı demokrasinin toplumsal ve siyasal saiklerle oluşturulamadığı bir ortamda, teknolojiden bunu beklemek son derece yanlış ve tehlikeli olacaktır. Ancak, böyle bir oluşum sağlanması sürecinde ve sağlandıktan sonra teknolojiyi de kullanmak mümkündür. Bu durumda, teknoloji belirleyici değil kolaylaştırıcı olarak devreye girebilir.

Pazar anlayışına sahip, neo-liberal politikalar çerçevesinde biçimlenen enformasyon toplumunun politik düzleminde yeşeren ‘e-devlet’ modelinde de ekonomi-politik anlayış önemlidir. E-devlet modeli birden önümüze sürülmüş, demokratik katılım için gerekli örgütlenmeyi ve siyasal süreçleri soğutan, devlet ve (örgütsüz) birey arasındaki işlemlere odaklanan bir girişim olarak belirmektedir. Bu e-devlet’in bir ideoloji içerisinde yer aldığı göstermektedir.

Bunun yanında e-devlet modelinin ve yeni teknolojilerin sonuçları olumlu da olabilir, “fakat bu yeni teknolojiler karşısında soyut ve genel bir tartışmanın tuzağına düşmeyerek, teknoloji konusunu politikleştirmek” (Kaya, 1987: 25) gerekmektedir. Bu bağlamda, yeni teknolojilerin ayrı ayrı ele alınarak, bir tartışma ortamının yaratılması ve bu konular üzerine önemle eğilinilmesi gerekmektedir.

TBMM’de ‘Bilişim Stratejileri ve e-Türkiye’ adı altında yapılan görüşme, bu açıdan son derece önemli ve olumlu potansiyele sahiptir. Fakat bu görüşmelerde genel bir uyum söz konusudur. Mecliste yeralan altı siyasi parti grubu adına

konuşan milletvekilleri ve şahsı adına söz alan milletvekillerinin, yeni iletişim teknolojileri ve e-devlete bakış açıları büyük bir uyum ve olumlama içerisinde. Görüşmeler bünyesinde fikirlerini beyan eden tüm konuşmacılar yeni iletişim teknolojilerini ve e-devlet modelini sorgulamadan, tartışmadan olumlu bir şekilde kabul etmekte, bu teknolojilerin ‘gelişme’ ve ‘demokrasi’yi getireceğini savunmaktadırlar. Burada ilginç olan nokta ise, ‘demokrasi’ sözcüğünün sıklıca geçtiği bu konuşmaların hiçbirinde ‘hak ve özgürlükler’ bağlamında bir şey söylenmemiş olmasıdır. Bu totalize edici bir anlayışın hakim olduğunun göstergesidir.

Milletvekilleri, Türkiye toplumunu temsil eden kişiler, milletin vekilleri olduklarına göre, TBMM’de çizilen bu portre, Türkiye’de bu konuda politik bir çatışma olmadığı görünümünü vermektedir. Teknoloji ve dönüştürücü gücü hakkında son derece mutabık olan TBMM’nin, müzakere, tartışma gibi ‘demokrasi’nin gereklerini tam anlamıyla gerçekleştirememiş olması, teknolojinin konu olduğu yerde, ‘demokrasi’ kavramının iinin boşaltıldığının bir örneğidir. Kısacası, bu konu çerçevesinde bir politika oluşturma ya da teknolojiyi bütün yönleriyle tartışmak yerine, teknolojiyi olduğu gibi, sorgulamadan, fikir üretmeden, eleştirel ıkışlar, farklı sesler olmadan kabul etmek büyük bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır. Bundan da önemlisi, bu olumlama ve hemfikir olmanın, AB uyum sürecinde Türkiye’den beklenen hedefler doğrultusunda oluşması, hem bir iç dinamik eksikliğini akla getirmekte, hem de özellikle ekonomik değerleri nde tutan bir anlayışın tüm görüşlerde hakim olduğunu göstermektedir.

Son olarak, bu çalışmanın, bu haliyle Türkiye’de yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri ile demokrasi ilişkisine ilişkin literatüre mütevazi bir

katkı olarak değerlendirilebileceğini, yalnızca TBMM'nin değil, toplumdaki farklı kesimlerin Türkiye'de yeni iletişim teknolojileri, e-devlet gibi konularda ne düşündüklerinin, neler yaptıklarının ve bu konulara nasıl yaklaştıklarının incelenmesi üzerine yapılacak çalışmalarla tamamlanabileceğini belirtebiliriz.

KAYNAKÇA

Alemdar, Korkmaz ve Raşit Kaya (1989). “Bilimsel-Teknolojik Gelişmeler ve Sosyal Düşünce Üzerine Politik Değınmeler.” *Sanayi Kongresi Odası Bildirileri I TMMOB Makina Mühendisleri Odası* 134 (I): 170-174.

Başaran, Funda (2000). *İletişim ve Emperyalizm*. Ankara: Ütopya.

Başaran, Funda (2003). “Telekomünikasyon Politikaları: Avrupa Birliğı ve Türkiye” *Avrupa Birliğı ve Türkiye’de İletişim Politikaları*. Mine Gencil Bek (der.) içinde. Ankara: Ümit. 165-205.

Bell, Daniel (1973). *The Coming of Post İndustrial Society: A Venture in Social Forecasting*. NewYork: Basic Books.

Bilişim Dizini (2004). <http://www.eDevlet.net>.

Bozkurt, Veysel (1996). *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*. İstanbul: Sistem.

Castells, Manuel (1996). *The Rise Of the Network Society The Information Age: Economy, Society and Culture*. Oxford: Blackwell.

EPIC (Electronic Privacy Information Center) (2002), *Privacy and Human Rights 2002*. <http://www.privacyinternational.org>.

Ercan, Fuat (1996). *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*. İstanbul: Bağlam.

Evren, Aslı (2002). "E-Türkiye'nin Patronu Kim?" *Bthaber*.
<http://www.interpro.com.tr>.

Frankel, Boris (1991). *Sanayi Sonrası Ütopiyalar*. Çev., Kamil Durand.
İstanbul: Ayrıntı.

Gencil Bek, Mine (der.) (2003). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları*. Ankara: Ümit.

Geray, Haluk (1994). *Yeni İletişim Teknolojileri*. Ankara: Kılıçaslan.

Geray, Haluk (2002). *İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*. Ankara: Ütopya.

Global E-Government Survey (2000). <http://www.worldmarketsonline.com>.

Hamenlik, Cees J. (1986). "Is there life after the information revolution?" *The Myth Of The Information Revolution Social and Ethical Implications of Communication Technology*. Michael Traber (der.) içinde. London: Sage.

Heeks, Richard (1999). *Reinventing Government In the information Age International Practice in IT-enabled public sector reform*. London, Routledge.

Hollifield, A. ve R. Samarajiva (1994). "Changing Discourses in US International Information-Communication Policy: From Free Flow to Competitive Advantage?" *Gazette* 54 (2): 121-143.

Innis, Harold A. (1986). *Empire and Communication*. Toronto: Press
Porcepic.

Ingraham, P. W. (1996). "Reinventing the American federal government:
reform redux or real change?" *Public Administration* (74) 1996 Autumn.

İnce, Murat (2001). *Elektronik Devlet kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni
İmkanlar*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayını.

Kaya, Raşit (1987). "Bilimsel-Teknolojik Devrim ve Sosyal Düşünce." *Bilim
ve Sanat* 1987 (80): 22-26.

Kejanlıoğlu, D. Beybin (1989). *New Conceptualizations of Democracy in an
Age of Information/Technology: A Critical Appraisal*. Yayınlanmamış yüksek
lisans tezi. Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kejanlıoğlu, D. Beybin., ÇELENK, Sevilay., ADAKLI Gülseren (2001).
Medya Politikaları Türkiye'de Televizyon Yayıncılığının Dinamikleri. Ankara:
İmge.

Keyder, Çağlar (1993). *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*. İstanbul: Metis.

Kumar, Krishan (1999). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma
Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. Çev., Mehmet Küçük. Ankara: Dost.

Lyon, David (1988). *The Information Society: Issues and Illusions*.
Cambridge: Polity Press.

Lerner, Daniel (1964). *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*. London: Collier.

Machlup, Fritz (1962). *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. New Jersey: Princeton University Press.

Masuda, Yoneji (1985). "Parameters of The Post-Industrial Society. Computopia." *The Information Technology Revolution*. Tom Forester (der.) içinde. London: Basil Blackwell. 620-634.

McLuhan, Marshall (2001). *Gutenberg Galaksisi*. Çev., Gül Çağalı Güven. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

McLuhan, Marshall (1965). *Understanding Media: The Extensions of Men*. NewYork, McGraw-Hill.

Mellar W., Parr Y., Hood M. (2001) *Online Devlet 2001*, <http://www.eDevlet.net>.

Mills, C. Wright (1974). *İktidar Seçkinleri*. Çev., Ünsal Oskay. Ankara: Bilgi.

Mohammadi Ali (der.) (1997). *International Communication and Globalization*. London:Sage.

Mutlu, Erol (2001). "Ne Olacak Bu kamu yayıncılığının Hali?" *Medya Politikaları Türkiye'de televizyon yayıncılığının Dinamikleri*. D.Beybin Kejanlıoğlu, Sevilay Çelenk, Gülseren Adaklı (der.) içinde. Ankara: İmge. 23-79.

Negrine, Ralph (1997). "Communication Technologies: An Overview." *International Communication and Globalization*. Ali Mohammadi (der.) içinde. London: Sage. 50-66.

Osborne, David ve Gaebler, Ted (1992). *Reinventing Government*. New York: Plume.

Porat, Marc Uri (1977). *The Information Economy: Definition and Measurement, U.S Department of Commerce*. Washington D.C: Office of Telecommunications Special Publication.

Reeves, Geoffrey (1993). *Communications and The Third World*. Canada: Routledge.

Schiller, Herbert (1986). "The Erosion of national sovereignty by the world business system." *The Myth Of The Information Revolution Social and Ethical Implications of Communication Technology*. Michael Traber (der.) içinde. London: Sage.

Snellen I. Th. M. ve W. B. H. J. Van De Donk (1998). *Public Administration in an Information Age*. Amsterdam: IOS Press.

Stevenson, Robert C. (1988). *Communication, Development and the Third World*. New York: Longman.

Symonds, M. (2000) "The Next Revolution." <http://www.economist.com>.

TBMM. *Meclis Tutanak Dergisi*, Cilt 93 (2002). 354-390.

Timisi, Nilüfer (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost.

Toffler, Alvin (1981). *Üçüncü Dalga*. Çev., A. Seden. İstanbul: Altın Kitaplar.

Traber, Michael (der.) (1986). *The Myth of The Information Revolution*. London: Sage.

Türkiye Bilişim Şurası Raporu (2002). T.C Başbakanlık. Ankara.

TÜBİTAK (1995). "TÜBİTAK'ın VII: Beş Yıllık plan Stratejisine İlişkin Görüşleri." *Bilgi Teknolojisi Politikaları*. <http://www.tubitak.gov.tr>.

TÜBİTAK (1999). "Türkiyenin Bilim ve Teknoloji Politikası." *Bilgi Teknolojisi Politikaları*. <http://www.tubitak.gov.tr>.

Uçkan, Özgür (2003). *E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye Kamu Yönetiminin yeniden yapılanması İçin Strateji ve Politikalar*. İstanbul: Literatür.

Uğur, Aydın (1986). *İletişim Alanında Gelişmeler Yeni İletişim teknolojilerinin Toplumsal ve Siyasal Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uğur, Aydın (1992). *Bilgi, Bilgisayar ve Toplum*. Yayınlanmamış Doçentlik Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Webster, Frank (1995). *Theories Of the Information Society*. London: Routledge.

ÖZET

Bu çalışmada devlet organlarında ve bürokraside yeni bir yapılanmaya yol açacak ‘e-devlet’ kavramı incelenerek, bu kavramın devlet, hükümet ve TBMM’de gurubu bulunan siyasi partiler tarafından nasıl algılandığı, ne gibi çalışmaların sürdürüldüğü, bu çalışmaların çıkış noktasının ne olduğu sorgulanmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede bilgi/enformasyon toplumu, e-devlet ve demokrasi, Türkiye’de e-devlet çalışmaları, yürütme ve yasama erklerinin yönelim(ler)i göz önüne alınmaktadır.

Bilgi/Enformasyon toplumu kuramının, yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerini merkez alan teknolojik determinist bir yaklaşıma sahip olduğunu ve gelişme yazını içerisinde, ilk dönem modernleşme kuramlarının yerini aldığı görmektediriz. Neo-liberal politikalar ile enformasyon sektörüne verilen ağırlık enformasyon toplumu anlayışını küresel boyutta ve Türkiye bazında yerleşiklemiştir. Bu anlayışın politik düzleminde yer alan ‘e-devlet’ kavramı da enformasyon toplumu anlayışının getireceği varsayılan ‘yeni demokrasi’yi oluşturacak şekilde sunulmaktadır. Türkiye bağlamında, enformasyon toplumu olma yolunda atılan adımlarda ‘gelişmiş’ Batılı ülkelerin önemli etkileri gözlenmektedir.

Bu çerçevede, TBMM’de 57. Hükümet döneminde yapılan ‘Türkiye’de Bilişim Stratejileri ve e-Türkiye Genel Görüşmesi, ‘teknolojik determinizm’, ‘bir gelişme hedefi olarak enformasyon/bilgi toplumu’, ‘yeni teknolojilerin özgürleştirici ve merkezileştirici rolü’, ‘özel girişim, rekabet ve esneklik’ kategorileri bağlamında serbest metin çözümlemesi yoluyla incelenmiştir. Meclisteki altı siyasi parti grubu ve şahsı adına söz alan milletvekillerinin, yeni iletişim teknolojileri ve e-devlete

bakış açıları büyük bir uyum ve olumlama içerisindedir. Görüşmelerde fikirlerini beyan eden konuşmacılar yeni iletişim teknolojilerini ve e-devlet modelini sorgulamadan, tartışmadan olumlu bir şekilde kabul etmekte, bu teknolojilerin ‘gelişme’ ve ‘demokrasi’yi getireceğini savunmakta, fakat ‘hak ve özgürlükler’ bağlamında bir şey söylememektedirler. Sonuç olarak, bu uyum ve olumlamanın AB uyum sürecinde Türkiye’den beklenen hedefler doğrultusunda oluşması, hem bir iç dinamik eksikliğini, hem de ekonomik değerleri önde tutan bir anlayışın tüm görüşlerde hakim olduğunu göstermektedir.

ABSTRACT

This study examines the concept of e-government which is expected to lead to a renovation within the bureaucratic system, and how the government and the political parties view this process and hence initiate numerous undertakings to adopt this development in Turkey.

It is observed that information society theory works within technologically deterministic assumptions which were also used in the modernization theory of the 1950s and 60s. What has changed since the 1960s is the emphasis, which is now on information. Neo-liberal policies of the 1980s contributed to the dissemination of the comprehension of societies as information societies as well as the global development of information sector. At the political level, the concept of e-government complements this approach with the claims of bringing about the “new democracy”. This overall approach is influential in Turkey and has found several supporters.

This study specifically analyzes the general meeting on strategies of informatics and e-Turkey that was held in the Turkish Parliament in 2002 to clarify the views of the government and political parties on the ‘information society’ and ‘e-government’. Four categories are used for the analysis of the speeches of the MPs: 1. Technological determinism 2. Information society as a target of development 3. The new technologies as either centralising or liberalising force 4. Free enterprise, competition and flexibility. Evaluation of the speeches demonstrate that all the MPs, parties and government are in harmony about the role of technologies, place of information and the prospects for e-government and e-

democracy. This overall agreement shows the lack of the representation of inner dynamics, conflicts and pluralism. Rather, it is the process of Turkey's adaptation to the EU standards and the dominance of economic values that set the pace.